

A large, stylized number '3' is the central focus. The top curve of the '3' is a bright yellow, while the rest of the number is a dark charcoal grey. At the very top of the yellow curve, the word 'HID' is stamped in a bold, red, sans-serif font. The stamp has a slightly distressed, ink-like appearance.

HID

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

3

3

MÁRCIUS

HÍD
IRODALMI
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXXIX. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(MB. FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

MŰSZAKI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

- 269 IVO ANDRIĆ
EX PONTO
- 274 NÉMETH LÁSZLÓ
MIT KÖSZÖNHETEK A TOLDY REÁLNAK?
-
- 289 TOLNAI OTTÓ
ÉS KEDVESEMNEK AGYAR-ÉK
- 296 BRASNYÓ ISTVÁN
AZ ÚJHOLD FÉNYE
- 302 JOSIP OSTI
FESTÉS UTÁN HASZTALAN PRÓBÁLOM
LEMOSNI A FESTÉKET KEZEMRŐL VAGY
MEGINT ÁTSZALADTAM A SZEPLŐS
KISLÁNNYAL A SZIVÁRVÁNY ALATT
-
- 309 BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ
SZÁJÁBAN FÖLD IV.
- 315 PINTER LAJOS
PURGATÓRIUM III.
-
- 327 GOBBY FEHÉR GYULA
VALLATÁS
-
- 369 BORI IMRE
VERSEK NYOMÁBAN
-
- 395 TANÁCSKOZÁSOK A HÍDRÓL
-

tisztelgés az írónak

ex ponto

(Részletek)

IVO ANDRIĆ

IVO ANDRIĆ

(1892—1975)

... Határtalan félelem a büntől, rettenetes halálérzet minden szál gyertyáért, iszonyú öröm: térdepelni a jóság előtt. És e kétféle bánat fölött, fátyolként, még egy, a legkeserűbb, a legmiénkebb: azoké, akik feláldozzák magukat, mert hisznek a hajnalban...

... Ezek a feljegyzések, amelyek versek, ezek a versek, amelyek feljegyzések, úgy érzem, egy új lélektörténet első oldalai; velük kezdődik a mi új lélektörténetünk. A könyvek, amiket manapság írnak — tarkák és cicomásak, egy-két futurista ízű verssor, egy elcsépelet szerelmi história elég ahhoz, hogy szívesen kézbe vegyék. Ez a könyv viszont kizárólag neki íródott, az egyetlen, tiszta és büntelen, örök reménységnek: a fiatalságnak. Úgy gondolom, tragikus dolog hinni a könyvekben, egyáltalán: hinni. És Andrić hisz. És az az egy, akárhogy is, vitathatatlan e könyv tanulságaként: Andrić est arivéa.

(Miloš Crnjanski: *Ex Ponto*, 1919)

Ha híre kél,

hogy meghaltam, izgalom fogja majd el egy percre az embereket, akik ezekben a kis, egyemeletes, kertes házakban élnek. És az emlékem, a megdöbbenet járókelők meséiben, még egyszer végigjárja az utcákat, ahol a gyermekkorom töltöttem.

Kínos nyugtalanság költözik ezekbe a békés, jóra való kis házakba és lelkekbe.

Az öregasszonyok, akik a legjobban értik a megváltoztathatatlan törvényeit és belátják a rossz szükségességét, csak a fejüket ingatják majd, a fiatal anyák pedig kétségbeesetten összecsapják a kezüket, és a saját gyerekeik sorsára gondolnak.

Az asszonyok sírós hangon szólnak, a férfiak meg kurtán és méltósággal, érzelmeiket rejtve.

Azok, akik a legjobban emlékeznek a szerencsétlen megboldogult életére, suttogva (hogy a fiatalabbak ne hallják) elmesélik emlékeiket, s a gyerekek, el-elkapva egy-egy szót, fénylő és rémítő messzeségekbe döbbennek; a fiúk sápadt arccal és töprengő szemekkel merednek maguk elé, a lányok felszaladnak fehér padlásszobáikba, és zsebkendőbe fojtják zokogásukat.

Ó, hol az a mély zengésű szó,
az a halk, alig érthető, jóságos szó, amely örökégő kis lángocska módjára világlik az éjszakában?

Hol a vigasz szava?

Tegnap este és ma reggel még tudtam, miért nem jelenik meg most, amikor oly nehéz, oly keserves nekem, miért nem csillan elém, mint távoli, reszkető csillagfény, mint a szem vidám ragyogása?

Hogyan, hogyan is felejtettem el?

Csontjaimba fagy költözik,
s körülöttem tengerként terül szét a jeges lég. Örökké forró tenyeremmel melengetném testemet — és még dermesztőbb a hideg bennem. Takaróm szúr, és úgy érzem, onnan is fagy árad, nem melegség.

Szinte éget már. Esztelen kétségbeesés fog el; felugrom, ujjhegyre ágaskodom, és karjaimmal hadonászok, de csak a fájdalmat érzem. Ételem megfagy, mielőtt a szájamhoz emelném.

Amint lehunyom a szemeimet, végtelen, hófödte mező nyílik meg előttem.

Közvetlenül alkonyat előtt
megállt a havazás. És mély csend telepedett az erdőkre, a magas, magas hó fehér, nedves nyugalma. A fenyők márvány kápolnáknak tetszettek, és az osvényeket halálosan fehér, áthatolhatatlan hólepel borította.

Hova mész, Jelena?

Süket és tompa csend. (Nehéz utat törni a kései hóban.)

Nem látszik az ég, és a lehanyatló nap sem látszik. Minden szín kihamvadt. Minden hang elhalt. Kimondhatatlanul csendes, fehér, alvó minden. S amikor, az erdő mélyén, egy gallyacska letört a hó súlya alatt, olyan volt, mintha a legvastagabb fatörzs szíve hasadt volna meg.

Hova mész, Jelena?

A hó ezekben az erdőkben lehetet fagyaszt, vért állít, bőrt fehérre vált. Eltemet minden nyomot és emléket. Lábad ólomnehéz, kezud feje vörös és fagyott. A hó befedte a tavalyi sírokat, halotti szemfedőt szőtt élőnek, halottnak.

Jelena, Jelena!

Nyugodt reggeli gondolatok.

Most belátom: veszíteni csak addig szörnyű, míg az ember nem veszít el mindent. A kis veszteség bánattal, és könnyekkel jár; és mindaddig, míg a megmaradttal mérhetjük az elvesztett nagyságát, nehéz a lelkünk, de ha egyszer elveszítünk *mindent*, olyan könnyűséget érzünk, aminek már neve sincs, mert az a túlságos fájdalom könnyűsége. — Könnyű vagyok, oly könnyű, hogy repülni tudnék!

Mindaz, amit elveszítettem, a tudatomban van, de súlytalanul, a földi dolgok keserűsége nélkül; megint az enyém minden, amit elveszítettem, átlényegülten, megszépülten — az emlékezetben. És azonfölül is: enyém a végtelen szabadság, amit csak az érezhet, akinek semmije sincs, és a békessége annak, aki már semmit sem sajnál, aki megvált mindentől.

Oly nehéz az élet,
és oly rövid, és a tetejébe több mint a fele ennek a túl nehéz és túl rövid életnek gyűlöletben és visszavonásban telik el.

Ó, oltsátok ki magatokban a gyűlöletet! Szükségünk van az emberekre, és semmiképpen sem élhetünk megbocsátás nélkül.

Mindenkire, minden egyes emberre szükségem van. Mindenkire, attól a vénasszonytól, aki a karjába vett, amikor a világra jöttem, addig az ismeretlen járókelőig, akivel esetleg találkozom majd, amikor valami temető felé visznek valami emberek, és ő megáll, kalapot emel a koporsóm előtt, és örök békességet kíván nekem.

Örök békesség! — mily áldott jó és nagy és szépséges ez a kívánság! Ó, te ismeretlen jó ember, hála neked ezért a kívánságodért.

Éljetek és küzdjetek, ahogyan tudtok, imádkozzatok isteneitekhez, és szeressétek a természetet, de a legtöbb szeretetet, figyelmet és részvétet tartsátok fenn az emberek számára, tartsátok fenn szegény, szegény felebarátaitoknak, akiknek az élete bizonytalan, múltó lángcsóva két végtelenség között.

Szeressétek az embereket, segítsetek rajtuk minél gyakrabban, és sajnáljátok őket még többször, mert minden emberre szükségünk van.

Minden zárt ajtót
néma fenyegetésnek érzek. Alattomos szájnak.

Ha holdfényben nézek rá, úgy rémlik, mintha az a fekete vonal a két ajtószárny találkozásánál lassan-lassan szétválna, és az ajtó mindjárt kinyílik, hogy a következő pillanatban megjelenjék benne az a szörnyűsége és ismeretlen valami, amely minden csukott ajtó mögött megbúvik, és vár ránk, mindannyiunkra.

Eleinte képes voltam a kimerülésig, az önkívületig bámulni cellám zárt ajtaját.

Csukott ajtó csak a temetőben van, a tönkrement kereskedők boltjain és olyan házakon, melyek nagybeteget vagy egyéb szerencsétlenséget rejtnek. Meg a börtönökön.

Míg aludtam, esett.

Most világos az égbolt, és rongyos, barna felhők úsznak rajta. Sötét fatörzsek. A suhogás megszűnt. Könnyű, hűvös szellő libben, és bodzailatot hoz a szomszéd kertje felől.

A meredek lejtőn bányászok ereszkednek alá kicsiny lámpásaikkal, melyek halvány, reszketeg fénykört vonnak köréjük.

Azt hittem, nyomasztó álom riasztott fel. De nem. Ébren is, éppúgy, mint álomban, világosan és érthetően hallom a szívem suttogását: meg kell halni, meg kell halni!

Kétségbeesetten keresek valami vigasztalást, kapkodok valami reménység után, de halálra ítélt szívem egyre csak suttogja a maga rettenetes mondókáját.

Lenyugszik a nap.

A ritkás fenyők sora finom, sötét csipke gyanánt rajzolódik a halvány égre. A föld szinte hallhatóan lélegzik.

Nocsak, hová lett az elkeseredés, mely az imént még úgy szorongatott? Miért is bánkódnék?

Légy bátor, lélek, türelmes légy a magányodban és álhatatos a szenvedélyek ingadozásai közt!

Sötétednek az utak, és fáj az emlékezés, de nincs még semmi sem veszve. Itt van minden: a régi szív, mely örök törvények szerint ver, gyorsabban vagy lassabban, ahogy kell, az áramló ifjú vér, a tüdő, mely gyógyírként kapja a levegőt, a szenvedő lélek, az álmok arany híme, s a szent fogadalmak, fejedelmi gondolatok, közöletlenül, be nem mocsokoltan, az élet jó, biztos, rendíthetetlen alapjai.

Békesség. Az örök, türelmes természet törvényei szerint születő és lenyugvó nap békessége.

Ha visszatekintek,
úgy érzem, már csak az maradt hátra a számomra, hogy meghaljak.

Milyen gyorsan kihunytak a szenvedélyek! Elvirágzott a boldogság! Összeomlottak a tervek!

Oly gyorsan múlt el minden, mint egy gyors utazás, éjszaka, holdfényben. Félig látott, hamar felejtett tájak. Annyi minden történt, hogy csak egyetlenegy nap emléke is súlyos és mérgező, mint az ólom.

Ma éjjel emlékeimen kotlok. Csodálom a végzet alattomos játékait, és sajnálom magamat egy kicsit.

Ha előre nézek,
úgy érzem, mintha csak tegnap jöttem volna a világra.

Mire pazaroltam az éveimet? Hát lehetséges így végigrobogni az életben, és nem valósítani meg semmit sem az ember fő feladataiból? Egy egész élet áll vádlón elém, valahány be nem váltott ígéretével, kibicsaklott igazságával, amely most kegyetlen bosszúra készül ellenem. Erőm nagy része úttalan utakon szóródott szét, de az élet könnyörtelenül vár: kezdeni kell előlről. Egyszer már el kell kezdeni!

Éjjel tizenegy óra.

Valaki kiejtett egy közönséges, mindennapi szót, s összes halottaim egyszerre feltámadtak bennem. A fájdalom hulláma felemel, és a mélybe zúdít. A beszélgetés folyik tovább, de mellemben tompán kong a fájdalom.

Most, végre, úrrá lett rajtam az álom jótékony fáradtsága. Mikor is aludnék el különben?

Hiába, rosszul temetjük mi el halottainkat. És oly gyakran megesik, hogy valaki, mit sem sejtve, egy egészen közönséges, mindennapi szót ejt ki a száján.

EPILÓGUS

Sokat kotlasz magadban, és sokat hallgatsz, fiam. Eltemetnek az álmok, kimerítenek a lélek utazásai. Alakod görnyedt, és sápadt az arcod, pilláid elnehezednek, s a hangod olyan, mint a tömlőcajtó csikorgása. Menj ki a nyári napba, fiam!

— Mit láttál, fiam, a nyári napon?

Láttam, hogy a föld erős és a menny végtelen, de az ember gyenge és rövid életű.

— Mit láttál még a nyári napon, fiam?

Láttam, hogy a szeretet véges, s az éhség végtelen.

— És mit láttál még a nyári napon?

Láttam, hogy az élet keserves dolog, és egyébből sem áll, mint a bűn és boldogtalanság szabálytalan váltakozásából, s hogy élni azt jelenti: ábrándot halmozni ábrándra.

— Elaludnál hát, édes fiam?

Nem, apám, megyek *élni*.

Ács Károly fordításai

mit köszönhetek a toldy reálnak?

NÉMETH LÁSZLÓ

NÉMETH LÁSZLÓ

(1901—1975)

*Ama kései, tékozló remény,
az utolsó, már nem a földet lakja,
mint viharokra emelt nyárderű,
felköltözik a halálos magasba.*

(Pilinszky János: Ama kései)

Ha az „iskola” szót kimondom, három épület küzd emlékezetemben az elsőbségért. A vízvárosi elemít — melyben anyám az elegáns, fehér mellényes Fekete tanító úrnak átadott —, 30 évvel később, mint iskolaorvos írtam le történetével, beosztásával, tanulóival. Akkor persze már polgári volt; s könyvcímmé is vált: Medve utcai polgári. A másik emlékezetes iskolába, a vásárhelyi kollégiumba mint óraadó (imponálőbb néven: kísérletező pedagógus) a második világháború után szabadultam be; ottani tanári kalandjaimnak is több könyvben van nyoma. Egyiknek a címe — Óraadók királysága — azt a boldogságot is rögzíti, melyet a késve, de annál busásabban kiélvezett öröm — a félig-meddig már felnőtt ifjúság tanítása — tartott négy esztendőn át ébren bennem. A harmadik iskola, melynek halálával tartozom, a vároldali piros, gót épület, a volt Toldy Főreál, a mostani Toldy Gimnázium. Ennek tán csak egy feledésbe ment életrajztöredékében s itt-ott apámmal kapcsolatban van nyoma az írásaimban, pedig épp íróvá válásomra alighanem az itt töltött két év volt legnagyobb hatással. Örömmel teszek tehát eleget az

igazgató úr kérésének, megírva, hogy tanulói közül az egyik mit köszönhet a száztíz éves, folyosóin sok ezer diákot átbocsátó iskolának.

A Toldy Reálba későn, már mint tizenhat éves fiú léptem át, az akkori hetedikbe, de emlékezetem előtti idők óta tudok róla, s mély elfogódottsággal, már mint kisfiú, jártam is benne. Anyai nagyapám, az államvasutak mérnöke, itt szerzett érettségét, tán épp az első évfolyam növendékeként. Bohém nagybátyám is itt okozta a gondot a (Budai Dárdában nagyapámmal éneklő) tanároknak, míg csak le nem érettségizett. Erről az érettségiről már nekem is van emlékem, apám készítette elő egy mezőszilasi nyáron történelemből javítóra. Őt magát akkoriban helyezték fel Szolnokról Pestre, s abban, hogy épp a Toldy Főreál fogadta akkori híres „nagy” tanári karába, a családi hagyományoknak, sőt összeköttetéseknek is lehetett részük. Egy tanár kollégája házában, a Toldy utcai Tiber-házban kaptunk lakást s az Ilona utcáig felnyúló kertet. Ekkor járhattam első ízben, apám kíséretében, a homályos, nagyfiúktól nyüzsgő folyosókon, a tanári szoba súlyos faszékei s az asztalra kirakott, szekrényeket megtöltő dolgozatfüzetek közt. Attól fogva a Toldy Reál, mint a vasárnap a hétköznapok közt, piros betűkkel van beírva elemista emlékeimbe. Apám játékdélutánt vezetett, s hogy tohonyaságomból kimozdítson, engem is elvitt a Városmajorba, az azóta befödött Ördög-árok partján rúgtam először, a nagyfiúk gyöngéd gyámolítása közben, futball-labdába. Első turistabüszkeségem az volt, hogy a főtí földrajztörténeti kirándulást — Újpestről Fóton át Mogyoródra — én is végigcsináltam. A negyedik elemi után már a nagy, ötnapos tanulmányi kiránduláson, a felvidéken is, részt vehettem: a garamberzencei vicinális, melyről a nagyfiúk leugráltak virágot szedni, s a pénzverdei tálca, mellyel Körmöcbányán az aranyat számolták, volt reálisták nevével s a matracon hálás hallatlan élvezetével társult az emlékezetembe. A következő évben az al-dunai úton, a Kalimegdan körül, s Ada Kalek kis szigetén, már egy toldysta barátom is van; ott ülünk a hajó párkányánál, s a zúgó, összeszorult víz felett kóstolgatjuk a barátságot. Ekkor már én is reálista voltam, csak az egyik pesti főreálban. Akkoriban már annak a közelében laktunk: az igazi ok azonban, amiért nem lettem toldysta, nem a távolság volt; (apámmal reggelenként én is átsétálhattam volna); őt feszélyezte volna, ha odajárok. A tisztviselői kényesség még ebben is valami összeférhetetlent érzett; a tulajdon gyereket tanítani; tudom, még azon is vitatkoztunk, hogy ha ölébe járnék, hogy szólítana: Lacinak vagy Némethnek-e? Az átugrást a világháború alatt hajtottam végre, akkor ő már mint hadifogoly a mongol határon tanulgatta a rokon és keleti nyelveket, én meg egy délutáni latintanfolyamon (nálunk nem volt a latinra tanár) kaptam ízelítőt a budai fiúkból. A hatodik után aztán egyszer csak átiratkoztam közbűk. S ha a sérelem, mely a pesti iskolából átrepített, ma már inkább lobbanékony-ságon, mint volt osztálytársaim ellen bizonyít is: azt, hogy a Toldy Reál tanulója lettem, nem bántam meg; nem úgy, mint az az osztálytársam, akit az exodusba magammal csábítottam, s aki az ottaniak tudásától úgy megijedt, hogy néhány nap múlva visszairatkozott.

A javak közül, amelyeket a Toldy Reálnak köszönhetek, a legnagyobb kétségkívül a barátság, az összeszokott baráti kör emléke, melege. Később is voltak barátaim (pontosan kettő, aki ezt a nevet halálban, élet-

ben megőrizte), s a Bulyovszkyban is akadt néhány jó tanuló, akikkel összejöttünk, sakkversenyt rendeztünk, közös tánciskolába jártunk, teniszeztünk. Azt azonban, hogy mit jelent a baráti odatartozás, természetből is magányos egyke, itt tapasztaltam ki. A kis társaságot, amelybe rögtön befogadtak, hat iskolaév kohéziója tartotta akkor már össze. A csoport elismert feje az az Oszoly Kálmán volt, akivel az al-dunai hajóúton egyszer már összeszoktunk. Fizikumában, s modorában is, a legférfiasabb, jól borotvált álla, tömött bajusza volt, s pontos fogalma, mi illik, mi nem. Szabatos, óvatos hanghordása (még most is látom érvelő kezét) a jövődjé jogászt hozta közénk. Odaérkezéséig az osztály legjobb tanulója, aki a beavatottak szerint tizenkilenc éves nagylányokkal volt komoly, időnként tragikus, de mindig ártatlan szerelemben, és sodrából csak azzal lehetett kihozni, ha a szarvasbőrt, melyen nadrágja kímélésére ült, kilopták alóla. A másik bajuszos fiú Lózszy Károly volt, a legszegényebb és legszelídebb valamennyiünk közt, okos, csendes mosollyal nézte az életet, arcán a rózsá mintha a korai halál névjegye lett volna. Fényes Iván volt a legéretlenebb, legkamaszosabb. A legjobb módú is: ha meglátogattuk, a Nemzeti Bank fényes épületébe kellett be-bátorkodni, az apja annak volt aligazgatója. A hatodikig rossz tanuló, akkor fedezte fel a matematikát, s mindazokat a dolgokat, amelyeket a matematika komoly dologgá tett a szemében. Rajta láttam, hogy egyetlen szenvedély hogy vált meg, s emelhet magasba egy süvölvényt. Ma egy dél-amerikai egyetem professzora. Jakab volt a simán gördülő negyedik kerék, hűséges, megtisztelt barát. Ha valami váratlant hallott, nagyot nyelt, s fehér bőrén készséges pajtási mosoly nyomta el az alkati pirulást. Mind a négyen zenekedvelők, a Beethoven-rajongó Oszoly zongorista, sőt alkalmi karmester, Jakab is zongorázott, Iván későn, a matematikával egyidőben kapott rá a hegedűre, a szegény Lózszy nem tanulhatott hangszert, csak a szép hangjával s a mosolygásával asszisztált. Ahogy negyvenöt év távlatából az emlékezetem rájuk fordítom, a megőrzött helyükön látom őket, az ablak felőli sor derekán, a meredeken lejtő fizikai előadóban, mely a nyolcadiknak osztálytermül szolgált; ennek a szertárából sütötte el a termen átsettenkedő Kiszela bácsi a tanárt s diákot összerezzenítő ágyút, mely a budaiaknak a delet jelezte.

Az osztályban különben is volt hajlam a baráti csomósodásra. Volt egy kis kör, melyet a francia nyelv tanulása s a hangsúlyozott francia ízlés tartott össze. Ebbe tartozott az akkoriiban még igen apró termetű Berci, Árkay Bertalan, a Városmajori templom (s többek közt a mi családi házunk) építője, a szép tisztá arcú, gunyoros villanású Desiré (Katoná Dezső) s Balkay, akit az ötletesség ígénye s bizonyos paradox hajlam tartott állandó bugyborgásban. Mind a hárman, szinte elvből, csak jó — kettes — tanulók, akik bennünket többféle címen is lenéztek. Egy harmadik csoport tagjai közt a világfiás hajlam s egy bizonyos belvárosi szalon látogatása volt a kapocs: a tüzes, jóvérű Dietl Hubert, aki mintha már akkor autóversenyzőnek készült volna, az elzászi Steinlein s a jó tanuló Beck Mackó, akit a képzeletét elfoglaló eszmék mégis bajba keverték: olyan krétarajzot rögtönzött az asztallapra, melyről (mint látni fogjuk) a jelentéstételre hajlamos franciatanár az igazgatónak is jónak látta referálni. Baloldalon elöl, egy összehúzódot csoportban két művészelölt is ült, a bibliai profilú Meitner, ördögös rajzoló, s a csendes,

zavart s mégis megvető tekintetű Förstner Dénes, aki a legújabb folyóirat, a Ma linóleummetszői közt talált példaképet, s az osztály gúnyát ellensúlyozó öntudatot.

De nemcsak az osztály volt színesebb (mintha a vároldali kert fái, a boltos folyosók egy tarkább XIX. századi világot ragasztottak volna itt), a tanári kar is. A Bulyovszkyban is volt néhány kitűnő tanárom: Verő Leó, akinek első novellám, a Bakony remetéjét írtam, s akit egy francia tanulmányútján tüntettek el a párizsi apacsok, Krécsy Béla, a külön s kveruláns vegytantanár, aki az egyetemi vegytanszigorlatot gyerekjátékká tette, Kemény Ferenc pedagógus író, aki óráin is példát adott a módszerességéből, s az akkor még radikális Pintér Jenő, az irodalomtörténész, későbbi főigazgató. A jó tanár azonban itt elszigetelt tünevény volt; kiütött a tanári karból; a Toldyban a tanári kar volt a kitűnő, s ha a századforduló együttese széthullott, előregedett is, a kötelező példa, melyből apám is nagyot szítt, még ott lebegett a tanári szobákban. Ez érződött az osztályfőnökön is. Kresznerics Károly, a matematika s ábrázoló tanára, még egész fiatal ember volt, nemrég végezhetett, kicsit kiálló bazedovos szeme, sedre beszéde s a tanácstalan, humorral árnyalt csodálkozás, mellyel a szerepéből eredő rosszallásnak hozzálátott, a rokonszenv láthatatlan vértjével védte minden diáki idétlenség ellen, amire Budán különben sem volt nagy a hajlam. A matematikából nem kerített nagy dolgot, az ő szájában, krétája alatt minden egyszerűvé vált, s ezt főként én méltányolhattam, akit előző iskolámban egy hasonló korú, becsvágyó tanár tanított; ez még matematikai kört is tartott velünk, s fogalmi bemosakodásaival a legegyszerűbb dolgokat is sikerült bonyolulttá tennie, s amellet az anyag felét sem végeztük el. Kresznerics nem növelte, de nem is játszotta el a matematika tekintélyét, éppúgy, mint a magáét sem. Mint osztályfőnök s helyettesítő tornatanár (az igazi a fronton volt) kirándulásokra vitt bennünket, síléc is az ő jóvoltából volt egyszer a lábamon.

Az eszménykép persze Jánossy Béla volt, a nagyok közt is legnagyobb, akkor már hatvan felé járó ember, aki a magyart és a németet tanította. Székely származása inas, arányos testébe, férfias arcmetszéseibe volt írva: a kivételes műveltség, a klasszikus magyar nemzedék példája, s azon túl a goethei távlat: boltos homkoláról, csendes mosolyából, nyugodt, egyenletes modorából sugárzott. Egy kiegyensúlyozott ember! Tudtuk, hogy kiváló tudós is, az Akadémia levelező tagja, az első esztétika-történet írója, de nem volt szükségünk hitelesítésre, hogy kiválóságában higgyünk. Gondolkozom: mi volt tanári tekintélyének az alapja? Valami látványos bravúr, pompás magyarázat: nem. A kis Beöthyben húztunk alá egy-egy szót, s ahhoz fűzte széljegyzeteit; németből az óra jó részén olvastunk, felelés nem volt, a helyünkön beszélgetésben ismételtük át az előző órán hallottakat. Nem is barátkozott, magázott bennünket, s a legnagyobb ritkaság volt, hogy órán kívül szóba álljon velünk. De mindent tudott, mérlegelt, s a maga csendes módján tudomásunkra is hozta. Egyszer én írtam meg egy különben jó tanuló magyar dolgozatát, a két dolgozatot egymásba téve kaptuk vissza, minden megjegyzés nélkül. Erőfeszítést nem sokat követelt, de hogy az óráról órára folyó rendszeres munkával milyen eredményt ért el: német elmaradásomon mértem. Osztálytársaim közt, akiket évek óta kézben tartott, csak

nagy keservesen tudtam magamat, különösen beszédben, a jelesig föl-küzdeni; nyolcadik után viszont egyhónapi német olvasás (a Dichtung und Wahrheit) folyamatos német olvasóvá tett. Máig sem tudom, hogy gazdálkodott az idővel, de két év alatt, az irodalomtörténeti szemelvényeken kívül, az egész Minna von Barnhelmet, Tellt s a Hermann und Dorotheát elolvastuk, az utóbbihoz úgy hozzáadta a maga csendes szuggesztivitását, hogy első egyfelvonásosom, a Nagybánya egy Hermann und Dorothea-utánezat lett, s az első klasszikus, akit tán a legalaposabban olvastam végig, a később nem is túlságosan kedvelt Goethe.

A hetedik franciaít is kiváló, de egész másféle pedagógus tanította: Heller Bernát. Arról, hogy nagy orientalista is, apámtól hallottam valamit, módszerének azonban sokat köszönhetek. Sokat, nagy kortyokban olvastatott (épp Daudet Lettres d'un moulinjébe pottyantam be) nem nagy tekintettel az elmaradókra, a jobbaknak azonban megadta azt a forgási sebességet, amely a meddő szótárazást a csaknem folyamatos olvasástól elválasztja. Kissé sebes, föl-fölbicsakló hangja hol várakozón, hol fenyegetőn, hol gyöngéden ismételte a nevünket; furcsa szokása volt, hogy a magukat kitüntető tanulók padja mellett megállt, s a nagy kamaszokat, mint fiúcskákat, simogatta. A nagy nemzedék itt maradt tagja volt Hankó Vilmos. Nevével mint elemző vegyészével a kristályvizes üvegeken is találkozunk, s ez szerzett neki bizonyos tudósi tekintélyt, a szerves vegytannak azonban korántsem tulajdonított olyan fontosságot, mint Krécsy Béla a szervetlennek, s a gyártások leírását mint öregember kissé sok „izé”-vel fűszerezte. Kresznerics is közbe-közbe-bökte az „ügyibár”-ját, de az csak a kedvességét növelte, és senkinek se jutott eszébe számolni, hányszor teszi. A vegytanóráknak azonban az „izé”-k felírónei számolása lett egyik mulatsága, s az öreg tudós bizonyára nem gyanította, miért csap végig a börcserzés vagy a szeszgyártás egy-egy pontján még a komolyabb fiúk arcán is a mulatság hulláma. A félelem felhőjét a fizika-felelés, a kollokviumszerű fizika-felelés, tartotta fenn a szokásos iskolai szorongások szempontjából derűs, ragyogó égen. A furcsa nevű tanár, aki a szülőföldjén, Bánátban gyakori francia nevek egyikét viselte, embernek is különös volt. Negyven körüli agglégény, aki furcsa, idegenkedő mosollyal állt szoba az emberekkel; a tanári szoba helyett is inkább a szertárba húzódott, sokat mosta a kezét, s délutánonként (a dédnagynénémnél lakott egy vízivárosi hónapos szobában) egy-egy órácskát zongorázott, nem túl jól, de klasszikusokat. Képzett embernek tartottuk, szeszélyessége s iróniája azonban a felelést kiszámíthatatlan kalanddá tette. Ez az ironia, ma úgy érzem, embervágyat takart, annak a csődjeként, védekezéseként maradt a Lieder ohne Worte fölött. Énnekem, amikor néhány hónapig egy tető alatt laktunk, a nagynéném át felajánlta, hogy gyakoroljak a zongoráján, esetleg négykezeset is játszhatnánk; én azonban elhallgattam az ajánlatot, — nemcsak a zongoratudásom miatt. A gyerekek a drukk ellenére is szerették, vagy legalábbis nem tartottak haragot velem. Ezt Vásárhelyen is tapasztaltam: a különöc, bogaras tanár mint emberi fejtörő, különösen, ha művelt, okos ember, foglalkoztatja a kamaszt, s az emlékezetben, főként, amikor már nem kell félni tőle, vonzalmilag is előjelet cserél. A világháború végén hazament a szülőfalujába, s nem lepett meg, amikor azt hallottam, hogy megőrült, s úgy halt meg. A szabadkézi rajzra egy csokornyakkendős, tótos kiejtésű festőművész oktatott bennünket, aki

százával készítette a balatoni napnyugtákat és napkeltéket. Őrajta látam, hogy az olyan tanár, aki egy foglalkozást, annak a nyelvét, szempontjait hozza be az iskolába, még ha némi humor tapad is hozzá, jobban felnyithatja az ésszt, mint a pontos pedagógus. A Bulyovszkyban is neves ember tanította a szabadkézi rajzot, apám könyveiben, a rajzilusztrációk alatt minduntalan ott láttam a nevét. De ez a rajzoló igen korrekt tanár volt, aki furfangos összeállításokkal tette próbára perspektívai tudásunkat, s az osztályzást is olyan komolyan vette, hogy a hatodikban, az igazságnak megfelelően, mint a legtöbb jeles tanulót, engem is elütött a vastag betűvel nyomtatástól. A mi Wagner Gézánkban hiányzott az efféle lelkiismeret; a rajzórát szívesen töltötte el velünk a Duna-parton, kiállításra vitt, s nyilván anyagi okokból, vasárnapi festőtanfolyamot tartott. De a képeket, a mieinket is, azon a nyelven beszélte meg, amelyen művészek tárgyalnak egymással; Förstner Döncivel az újabb irányokról vitatkozott. Azoknak, akik tudtak rajzolni, nem ártott, bennünket meg, akik úgyse tanulhattak meg, egy-két lépésnyire mégiscsak becsábított a műkedvelők táborába. Az egyetlen, aki, a Mangold tankönyv percíz lebonyolításán kívül, nem sok színt hagyott az emlékezetünkben, a történelemtanárunk volt. Ő kitette a szép aranyóráját a katedrára, s félig minket feleltetett, aztán magát: a következő órai leckét mondta föl, ezt tekintette magyarázatnak. A gúnynevét (csak neki volt gúnyneve), mely a fejalakjára vonatkozott, mégsem szolgálta meg. Jóravaló, lelkiismeretes ember volt, aki azt, hogy magánál okosabbak hallgatták (ha tartott is fenn bizonyos védekező feszességet), nem iparkodott brutális tanári módokon megtorolni.

A legnagyobb következményekkel azonban további életembe a Toldy Reál mégiscsak az önképzőkörével vált. Mint hatodikos, még katona, hadvezér akartam lenni, a szétesett Magyarországot (amelynek a felosztását előre láttam) egy új háborúban megint összerakni. E két év alatt jöttem rá, hogy a magyar nép tekintélyét, területi annexiók nélkül, mint író is előmozdíthatom. Az „önképzőkör meglóditottja”: a díszítő jelző, melyet Szabó Dezső biggyesztett rossz dilettáns írókra, később mindig szíven talált. Bizonyos fókig én is az önképzőkör meglóditottja voltam, ottani szereplésem dobta fel bennem az író. Az önképzőkört Koczogh András tanár úr vezette, kis, tüzes kálvinista ember, akiben a temperamentum, tán a hosszú, szigorú agglegénység következtében, akkoriban kezdett szívbajjá bonyolódni: míg mi az alkotásainkat olvastuk, ő a katedra sarkán állt, s a rendetlenül verő szívét fogta. Tanárelnöki tisztjét ennek ellenére sem adta föl, példás türelemmel s ritka beavatkozással állta az ifjúság megnyilatkozásait, mint aki az együgyűségben is tiszteli a röptét próbáló erőt. Elnökségének szerény elégtétele volt, hogy ennek a béketűrésnek a hasznát többször is elismertük. Író fián át ő is figyelemmel kísérte pályafutásomat, s a közül a három-négy üdvözlő levél közül, amelyet (halála előtt néhány héttel) a születésnapomra kaptam, egyik az ő hosszú, remegő, aggastyáni betűit hozta a papíron.

Első önképzőköri szereplésem bizonyos fókig sorsdöntő volt. Ha olyan rosszul sikerül, mint a Négyesy-féle stilisztikaóra, amely a bölcsészkarról az orvosira ugratott, tán sosem lesz belőlem író. A bemutatkozó novella megint csak egy remetéről szólt, aki most kivételesen nem a Bakonyban, hanem az Északkeleti hegyvidékre húzódott vissza, s a 48-as

szabadságharc hírére bújt elő hősi halált halni a barlangjából. Az elbeszélés ritmikus prózában volt írva, s a nyolcadikos bíráló (a nevét már nem tudom, de a kortárs irodalomba kissé belekóstolt ember lehetett) teljes joggal mindössze elfogadásra ajánlotta. A hetedikes műítés, Lukács Bandi viszont, egy kedves barna fiú (akinek diplomáciai képessége az említett csoportok mindenikében szerzett barátokat), csak azért is dicséretet javasolt. Az ülést így, főleg a hetedik részéről, elég nagy érdeklődés előzte meg, s amikor a dobogóra fölmentem, s a szürke kéziratból az erdők pazar leírása után az anapesztusi lebegést is kihúztam, az önképzőkör, a nyolcadik is, nagy tapsban tört ki, s bírálóm már a kajánság jágói szerepére kárhozottan olvasta fel ítéletét, melynek egyik tételét, hogy a Felvidéken nincsenek szelídesztenye-erdők, én szülőházm, Nagybánya példájával döntöttem meg. A második félévben aztán a rosszindulatú nyolcadikos is letette egy újabb novellám előtt a fegyvert: a tárgyára már nem emlékszem, de valami szatirikus mikszáthi ízű történet lehetett, újságnovellákhoz is hasonlatosb.

Ez a hetedikben. Eztán jött a hetedik és nyolcadik közti nyár, melynek az elejét (s már a hetedik végét is) tödöcsúcshurut diagnózissal a szilasi kertben töltöttem el, a derekát mint vendég egy pazarabb nagybányai almáskertben, gödöllői epilógusában pedig, mint tizenhárom éves kislányt, a feleségemet ismertem meg. Ez a nyár volt az, amelyen a Nyugat költőivel, Elek Arthur Antológiájában találkoztam. Hogy mekkora volt a vegyi affinitás, mellyel az Ady, Babits lírájában, Kosztolányi műfordításaiban megnyílt költői virágra, majd (házunk eladása után a könyvekre kapott ezer koronán) a világ prózairodalmára tapadtam: tájékozódásom méretéből látom. Nem is olyan túl sokat olvasva, annál többet kitalálva, e zaklatott év, fél év végén szinte egész későbbi tájékozottságom váza készen állt már; ismertem az élő magyar írókat (Kafka halála mint olvasót döbrentett meg, Kassák kritikája alapján már a tanulmányíró Szabó Dezsőt is felfedeztem), s a hazai bolygók mögött a világirodalom égtájait és csillagképeit is számon tartottam. Ennek a kicserélt embernek kellett most az olcsón meghódított önképzőkörben helyét s hallgatóságát megtartani. Az a nyolcadik különben nagyon zűrzavaros év volt; az osztálykönyvből kéne megállapítani: mikor volt szünet, mikor volt tanítás. Az év elején meghalt egyik osztálytársunk, azt a szeptemberi Farkastéren osztálytársaim csoportjában és búcsúztattam egy hosszú, pseudo-alcaioszi költeményben. Októberben—novemberben viszont (tán a spanyoljárvány miatt) Szilásról küldözgettem az olvasómmá vált Oszoly Kálmánnak versecskéimet. Szilason ért „az őszirózsás” forradalom is; a volt őrmester meglincselésének híre (későbbi regénytémm) viszont már Pestre jött utánam. Téli szánvakációnak is kellett lennie ebben az évben; de Ady temetését osztálytársaim csoportjával a múzeum-kerti Arany-szobor talpára kapaszkodva nézzük végig. Márciusban már biztos, hogy rendes tanítás folyik: a Tanácsköztársaság kikiáltásának a hírét az Irma téren hallom meg, ahogy nagynéném, Fazekas utcai lakásáról az iskolába megyek. Akkor már Gödöllőn laktunk, s betegség s más címen elég sokat vagyok távol az iskolától.

Az önképzőkör élete ebben a csonka, szagztatott évben nem sokkal lehet több annál az öt-hat ülésnél, amelyről emlékem van. Az első; az alakuló. Mindenki azt várta, hogy én leszek az elnök. A nyolcadik

Oszolyt jelölte. Amikor az alelnök is más lett, Koczogh közbeszólt: azt hitte, szándékkal mellőztek. De nem: meg volt beszélve, hogy nem vállalkozhat, ami éppen nem szerénységből történt; nem elnök, titkár, pénztáros akartam lenni; a háttérből, de az önképzőkör. Ez azért érdemel említést, mert az alapvető emberi reflexek állandóságát bizonyítja: a homályba menekvés (a nagyobb, láthatatlan szerep keresése a szem előtt levő, körülírt helyett) sokat megmagyaráz pályámból, azt is, hogy életrajzi töredékeimnek címet keresve, miért választottam a Homályból szót. Egy másik ülést első írói bukásom tesz emlékezetessé. A frissen beszélt mérgek ekkor már hatottak. Amit felolvastam, egy párbeszéd-féle volt az esti Halászbástyán, maeterlincki sejtelmességbe burkoltan. Az önképzőkör elképedten hallgatta, Koczogh annyit jegyzett meg, hogy így egyhallásra nehéz képet alkotni róla; csak Balkay jött oda, s rázta meg a kezem. Ez a bukás azonban, bár az első volt, nem volt olyan fájdalmas, mint a későbbiek, szeretet, humor enyhítette: — Lám, ez a Laci, hogy megzavarták a nyugatos írói.

A legemlékezetesebb a március 15-i ülés. Ezt a díszteremben tartottuk, s az egész tanári kar ott volt rajta. Én, mint ünnepi szónok, a jobb oldalt az ajtónál levő párkányos dobogón olvastam föl előadásom. A gondolatmenetére pontosan emlékszem. Az emberi művelődés erdőégés-szerűen terjed, új és új népek ereje táplálja. Miután a Keletet kiégette, Görögországon, Itálián át így harapózik a barbár Nyugatra: Franciaországra, Angliára, hogy aztán kettészakadva korunkban Amerikára, észa- kon, s keleten a skandináv országokra, Oroszországra csapjon át. Mi most érkezünk el oda, hogy ebbe a teremő égésbe belevevőnk magunk. Persze a forradalomról is volt szó. Az azonban, hogy egy március 15-i beszédnek — 1919-ben! — ez volt a főgondolata, fogalmat ad róla, mennyire tele voltam akkor irodalommal. A világtörténet célja, hogy világirodalmat hozzon létre, s a mi forradalmunk, melynek Ady, Móricz, Babits a geológiai jelentkezései voltak, hogy a mi „belépésünk” elől eltávolítsa az akadályokat. Ugyanakkor mást is mutat ez az emlékbeszéd: hogy a szellemi ébredés korában milyen közel esik a nyers sületlenség s az egész életet tápláló gondolat. A márciusi beszédet alig egy esztendő választotta el a gesztenyés remetétől, s a kultúrnationalizmusnak ez a kürtjele, hogy itt a pillanat, melyben nagy embereivel a magyarság is betörhet a népek tudatába, helyreütve rossz hírét s a készülő történeti igazságtalanságot: egész ifjúságom munka-hipotézise lett, sőt még ma sem közömbös számomra, legfőljebb a népek tudatára nem nézek többé olyan tisztelettel.

Utolsó szereplésem a május elsejei ünnepi beszéd volt. Ez már egész más ünnepély volt, a visszhangja sem a gyér taps, hanem az elhúzódás. A megbolydult közvélemény akkorra itt a Vár oldalában már végleg megállapodott, a budai réalban alighanem én voltam az egyetlen kommunista, aki nyíltan annak mondta magát. Épp május elsején, a közeli összeomlás dobaja is ott volt a levegőben, úgyhogy a hűség daca volt, ami a beszédet elmondatta. Hűség, nem a kommunizmushoz (kommunistának én elég jámbor voltam); az irodalomhoz. Ha a kommün alatti viselkedésemre visszagondolok: akkor látom: mi az, mi lehet, írónak lenni. Én kommunistákkal az alatt a négy hónap alatt sem Budán, sem

Gödöllőn nem találkoztam. Mezőszilason volt egy menekült segédjegyző, akire a szimpatizáns szó ráillett (haza is ugratták Szatmárba); de azt, hogy egyáltalán vannak kommunisták, tulajdonképpen csak egy diákgyűlésen láttam, ahol mint a fiatal Ignotus meg egy Fleischmann nevű fiú versengtek, ki az igazi baloldali. Mi két budai, a Toldyból meg a Ferencz Józsefből — semmiségünk tudatában hallgattuk és bámultuk őket. De az, hogy új hőseim: a magyar írók, s Ady szelleme, hitem szerint a kommunizmus melletti hitvallásra buzdítottak, vállaltatta a hálátlan kitartást, melyből néhány hónappal a Tanácsköztársaság bukása után egy másik nagy hatású író szava oldott fel. A május elsejei beszéd is egy Ady-idézzel kezdődött. Ez az idézet megint csodálkozóba ejt egy kicsit, mert megint csak azt bizonyítja, milyen mohón falja föl a fiatal lélek az első írot (ez az én esetemben Ady volt), akivel igazán dolga akadt. Hányszor kellett azóta Ady versein átmennem, s szinte alig bővült kedvenceim sora. A textusul választott két sort Ady utolsó kötetéből, a Hozsánna bízó síróknak című verséből vettem, amely egyáltalán nem tartozik a parádés, nagy Ady-versek közé, de első versszaka ma is úgy zúdul át rajtam, mint akkor. „Mindig volt titkos, valamis Názáretje az emberi Jónak.” Ezt a két sort bontottam ki, persze Ady modorában is, az apró betűkkel teleírt, tizenhatodrés papíron, melyet néhány hónap múlva, ugyanebben a teremben, mint bűnjelet kellett a vizsgáló bizottságnak átnyújtanom. A beszédnek azonban épp a homályossága és modorossága volt a szerencséje. Az egyetlen rossz, amit kiszedtek belőle (nem a diákok, egy akkor odakerült tanár), hogy Krisztus születéshelyéből csúfolt úztem. Ő a „titkos, valamis Názáretet” Snázáretnek értette.

Végül azonban ez az eltávolodás is a barátságunk s jóakarathoz lett vizsgájává. A kommün után elrendelték a vizsgálatot. Ha volt valaki, akit elítélhettek: én voltam. Sorsom tanáraink s diáktársaim kezében volt. A kommün alatt nem volt érettségi, vizsga nélkül kaptunk végbizonyítványt, amelyet Jánossy Béla s a többiek, mint középiskolai tanítók, írtak alá. Az új érettségien a kivizsgálándók nem vehettek részt, s én ezek közt voltam. Egy irodalomtörténész-jelölt nemrég kinyomozta, hogy egyik tanárom jelentett fel, a nyolcadikos franciatanárom. Ezt a tanáromat egy rím s egy ujjmozdulat rögzíti az emlékezetembe. A rím apám egyik névnapjából maradt bennem (János, a Koválik, aki... egy fejjel kiválik). Az ujjmozdulat — nagy ívben lefelé — (tán Voltaire olvasása közben) a nevezetes eseményt illusztrálta nem kis diadallal: Ferdinánd császár követének a kidobását a prágai tanácsház ablakán. A vizsgálat után hamorosan szlovák főigazgató lett; hogy miért tartotta fontosnak elmenetel előtt kollégája fiának a feladását: rejtély előttem. Nem is volt szükség rá, hisz a vizsgálatot már csak az igazság látszatáért sem lehetett elkerülni. Ugyanettől az irodalmi nyomozótól tudtam meg negyven év után egy másik adatot is. A feljelentés hírére osztálytársaim egyikük lakásán összegyűltek: hogyan mentsenek meg. Én erről sem hallottam soha, egyiküktől sem. Már csak az eredményt láttam: hogy amikor a váraozók szobájából a díszterembe léptem, s néhány szó után a sarokban álló fiúk felé fordultam (akikben üldöztetésre hajló képzeletem diák-biráimat gyanította), hogy aki jóhiszeműségemben kétkedik, álljon elő, a különben nem érzélgős Fényes meghatott hangon biztosított barátságukról. A tanárok is nemcsak a jó tanulót, de a fog-

ságot szenvedő kolléga fiát kímélték bennem. Az elnök apám egyik tanáregyesületi ismerőse volt; az új igazgató akkor került haza hadifogságból; a kezébe adott beszédről ő jelentette ki (s tán nem is alap nélkül), hogy abból a magyarságért való aggodás szól. A virtuális vértanú így mint félig meggkönnyebbült, félig megszégyenyült „tanpubi” ment ki a teremből. Szégyenem növelte, hogy egyik osztálytársunkat mégiscsak elűtötték az érettségítől. Igaz, nem azért, amit a kommün alatt csinált. Még a télen szaladt ki a száján, épp Jánossy óráján a szó, amelyről ma már nehéz lenne eldönteni, mennyi része volt benne a felvillant ötletnek s mennyi az elárult indulatnak.

De ha érettségi bizonyítványunkon a kétféle dátum nem is választott el az osztálytól, a másféle egyetem, foglalkozás vitkává tette az érintkezést. A fiúk nagy része (már aki továbbtanult, továbbtanulhatott) a Műegyetemre ment. Orvosaira csak Lózszy Károly iratkozott, de róla sincs órai emlékem. A rövid első évben én bölcsészkedtem, a másodikban meg már ő betegeskedett: csak az indexét vittem, írtam alá félévről félévre. Harmadéves koráig. Akkor már ott feküdt a Korányi Klinika depandanszában, utolsó látogatásomkor épp a vizes ruhát váltották elégett testén. Milyen kis soványka! — mondta az ápolónő, kisleányként bagyulálva az összeaszott férfitestet. — Hát most már eldől, mondta ő frissen aláírt indexében a kívánatos klinikai kollégiumokat nézegetve. Még egy emlék: az előző nyáron, utolsó javulása alatt, a mi üres Kmetty utcai lakásunkban kettesben mulattunk; én a 101 magyar népdalt vertem (Oszolyék előtt nem mertem volna zongorázni), ő csendesen dúdolt hozzá. Borunk is volt. A kör többi tagjával inkább csak az Oszoly Kálmán nyugágya körül találkoztunk. Az első jogi szigorlata után ő is tüdővérzést kapott. A tisztviselő-nyomor éveit voltak azok, a készülésén kívül az éjszakai, kávéházi zongorázásnak is volt része benne. Ő azonban nem jutott a Lózszy sorsára: az apja polgári iskolai igazgató volt, az édesanyja tanítónő, s a virányosi családi házba fölvándorló cekkerék, a szolgálataiba állt család s pedáns fekvőkúrája, napozása, étel-kikövetelése átsegítette a bajon. Az én írói történetemben azért is nevezetes ez a nyugágy, mert azokban az elhagyatott, tapogatózó esztendőekben ő pótolta az önképzőkört. Az ember, amíg fiatal, azért nem tudja megbecsülni, amiben része van, mert azt hiszi, jobb s több is jön még. Elmúlik az élet, s kiderül, hogy az volt a legtöbb. Ahogy baráti kör se fogadott be úgy (tán csak a vásárhelyi kollégáké), mint a Toldy Reál-beli, olvasót is csak életem vége felé, egy második „sötét kor”-ban kaptam olyan bátorítót, mint Kálmán volt. Amíg föl nem tűntem, maga is írogatott novellákat; attól fogva már csak az én írásaimat olvastuk, bírálhattuk. Milyen óvatosan, milyen szeretettel! Ma már alig tudom megérteni: mi az, amiért az egyiket jobbnak, a másikat rosszabbnak találta, olyan rossznak tűnik mind. De az egykorú kritikusként ez az előnye: ő együtt nő a mondanivalókkal, s ami a kész író előtt összemosódik, abba a készülő ember lépcsőfokokat lát. Milyen esemény volt a szilasi telken egy-egy levele; az apró betűk közt egy-egy aláhúzott verscím! S hogy jöttem le, szinte uszoda utáni ruganyossággal a Kis Áron utcából, amikor III. Endre című történeti drámám felolvasása után a szép arcú, szakállas igazgató is ájtott a szomszéd szobából, ahonnet észrevétlen végighallgatta, s kedves, nyugodt, szivarozgató modorában csatlakozott fia dicséretéhez. Az a nyomozó, aki Kovalik tanár úr bűnét fölfedte, Oszolyt is kinyomozta,

s az emlékeit, a nála maradt kéziratokat kérte. — Bocsásson meg, de nekem olyan kedves emlékem ez a barátság, utasította el az oszols korrektség (bár mindenki utánozná!), hogy nem vagyok hajlandó nyilatkozni róla — Nekem egy sajkkódi látogatás után azonban elküldte az Árion című egyfelvonásos verses drámát, mely egy színházi pályázat után maradt a birtokában. — Majd meglátod, hogy nemcsak mint emlék figyelemreméltó — ajánlotta. S valóban (ha a nyelv éretlen is), azt mutatja, hogy bizonyos írói képességek, így a drámai szerkesztés is: velünk születnek.

Magával az iskolával apám hazatérése után kerültem megint kapcsolatba. Az iskolai cserkészcsapat parancsnoka hívta meg őt — s engem is vele — pápateszéri táborukba. Ezt a parancsnokot, Földi Bélát, a mostani tanárok egyike-másika is ismerhette; nem kell magyaráznom, milyen kiváló ember volt. Akkor azonban még nem szakadt rá az a szerencsétlenség, mely férfikorát egyetlen jellempróbává tette. Ruganyos volt és ötletes, parancsnok és társ: ilyennek képelem az apám mint nagybányai tanárt. Én harmadéves voltam már akkor; a fiúk közt meszsze a legöregebb, de kedélyre elég gyerek, hogy ha a kéreg egyszer olvadni kezdett, a játék-életbe belefeledekkezzem. Földi nemhiába volt magyartanár, a cserkészekkel tábori naplót is vezetett: az esti tűznél mindennap másnak kellett a napi beszámolót felolvasni. Az én tréfás riportomnak olyan sikere volt, hogy attól fogva majd minden este olvastam fel valamit, vidám prózát, majd verset is. Úgyhogy az a három hét az életet költészettel keverő, boldog szigetként maradt a szívemben, emlékezetemben. Megint valami, amiben sosem lett többé részem: nem úgy dobni be egy vak levélszekrénybe az írást, s rögtön össze is húzódni, hogy mi szakad rám érte; hanem azon frissiben a tegnapi, tegnapelőtti örömet váró körnek olvasni, s felcsillanó szemben, kuncogásban kapni meg az eleven babért. A tábor feloszlott, de én nyújtani próbáltam örömet: négy vállalkozóval átgyalogoltuk a Bakonyt, körül a Balatont, s a szemesi vízi táborban kötöttünk ki. Akkor még arra is gondoltam, hogy beállok cserkészisztnek. Egy összejövetelre el is mentem, de kiderült, hogy képtelen vagyok vezényelni. Néhány év múlva azonban, mint fiatal orvos, megint egy toldysta cserkészcsoporthoz verődve jártam meg Rómát, ahogy arról az Anyóka Rómában című elbeszélésben, mint újdonsült író, álnév alatt beszámoltam.

A későbbi kapcsolatok, bár áldásosak, már kevésbé voltak mulattatók, s a Toldy Főreál leggyengébb diákjainak a nevét írták (legalább hét-nyolcét) az emlékezetembe: közülük kerültek ki a házitanítványaim. Mint fiatal házas, hármat is tanítottam egyszerre: a várószobában várták, hogy betegeimmel végezzek, szórakozásul közben a konyhába is bebenéztek, s a kakukkos konyhaóra súlyát a cselédlány kötényzsebébe rejtették. Iskolaorvosi pályámat is ott kezdtem meg, Marczinkó Ferenc igazgató jóvoltából, a Toldy Főreálban; de annak tán maradt is nyoma az értesítőben. Alkati görbéimet akartam kipróbálni — egyetlen vonal, amely egy gyereket teljesen leír —, a fiúk azonban apám védőárnyát látták mögöttem, az akkori Szomorý-darab címe: „Györgyike drága gyermek”, volt a csúfnevem. De hát nagyon fiatalos is voltam; az alsó

tanáriba berobbanó anya (ott végeztem a vizsgálatokat) épp az én vá-
lam érintette meg: Mondja, fiam, hol van az iskolaorvos úr?

Aztán már csak a felsőgödi villatulajdonossá lett Marczinkó Ferencen
át tartottam a kapcsolatot a Reállal. Meg apám kapta meg, amíg élt,
az értesítőt. Abban volt egy rovat: az iskola végzett növendékei, akik
vitték, valamire. Hadd gyónjam meg: sokáig vártam, hogy egyszer csak
én is feltűnök a többnyire műegyetemi tanárokból összeállított listában.
Ez lett volna a beérkezés! De a háború végéig, amíg apám élt, ezt nem
értem meg. Aztán meg nem is mertem már keresni.

költők és versek

és kedvesemnek agyar-ék

TOLNAI OTTÓ

&

a kis faszobrok kettéugranak
szeretném utánozni őket
az én bensőm nem puhafa
az én bensőm nem keményfa
a kis faszobrok kettéugranak
a boldogságtól
szeretném utánozni őket
a kis faszobrok kettéugranak
a borzalomtól

&

citromkopogás
igen a citromkopogás sokkal pontosabb
mint a számárordítás
mint a pávarikoltás
bár tudom a költők haláluk után pávaagyvelőn élnek
kivéve a karfiol énekesét aki számáragyvelőt kap
mely agyagízű
citromkopogás
citromkopogás

&

az éjjel zöld pléd alatt aludtam
paták tüzes patkók nyomával tele takaróm
melyet mintha biliárdasztal márványáról hasítottam volna
kik ezek a halott zsokéék mellettem

&

végre eljutottam
a segoviai mór fellegvárba
mi mást is kívántam még
halálom előtt
a hótömbökön kívül
a hótömbök is itt vannak

honnán tudom hogy eljutottam az alcazarba
honnán tudom
hogy a hótömbök még halálom előtt megérkeztek

&

a radiátor kos mondom
s visszafordulok asztalomhoz
emlékszem amikor rühesek voltunk

&

jégpuska
elképelem lövök veie
azzal nem lőnek mondja
ki látott már olyan puskát amellyel nem lőnek kérdem
nem puska hanem jézuska
elképelem és jéggolyóval szívemben
elesek
most már tudom jégpuskával nem lőnek
jézuskát nem képzelnék el

&

tizenharmadikán születtem
áprilisban kedvesem
ki hinné el ezt nekem
még mindig nem ittunk az enciánból
ischlben vettük
ahol egyik regényemnek kellett volna játszódnia
egyik regényemnek amelyben ha jól emlékszem
mi is szerepeltünk volna kedvesem
egy szimpatikus pár a pofaszakállas császár s lehár társaságából
hasunkon fekete foltokkal
hátunkon mély repedésekkel

&

ha vállammal meglököm a szekrényt
a tiszavirágok úszkálni kezdenek
az alkoholban
emlékszel nem gyűjthattuk be a motort
az elnehezült rönköktől féltünk az erős sodrásban
a film mondtam
a film akár egy kis tárgy ott van a kezében

mint ahogy már ott volt polanski szekrényében is
köszönjük szépen a csicsókaküldeményt
talán sosem tudjuk majd meghálálni
kérded mit csináltam salzburgban mozart szülővárosában
elloptam egy óriás narancsszín gémkapcsot
meghalok
meghalok

&

valaki tormával csap
a karfiolra
én sírok
ő fényképez
a lány akárha rétestésztába öltözött volna
valaki tormával csap
nem látom kezét a fekete kesztyűtől
nem látom lábát a fekete csizmától
ő fényképez
még jönnek tormával
nem csapkodnak mint bikacsökökkel
tormával tornáznak
laokoon és fiai
én sírok
a kulisszák mögött valaki reszel
valaki ismét csap
a karfiolra
én sírok
köziik velem
nem fixáltam eléggé a karfiol pályáját költészetemben
szétsapkodják
a rétestésztába öltözött lány a kulisszák laokoon és fiai el
ráfekszem a reszelőre
a fényképezőgép sir
körül platánok
 eget tartó reszelt s még reszeletlen tornaoszlopok

&

meghalt
senki se maradt utána idióta fián kívül
aki az intézet falát kaparja éppen s azt mondja gargum-gargum
házát bezárták lepecsételték
micijével karikázik az udvaron a szél
rózsafáin új tüskék
akárha zöld gumiból lennének mondom ahogy beléjük kapok
gargum-gargum-gargum

&

a tű
kalandozik a testben
mely nem volt az enyém
mely igazán nem volt senkié

a tú kalandozik
majd tán akár egy csillogó madár
el is hagyja
citromkopogás hangzik az én
örömódámban mint már említettem
citromkopogás
citromkopogás

&

egy dolgot sajnálok igazán
azt hogy írtam az üvegekről
nem kellett volna mondtam az előbb
ahogy elmostam ezt a lekvárosüveget
s a nap felé emeltem könnyezve
nem kellett volna hiszen még néhány nap
s te is áttetsző leszel akár ez az elmosott lekvárosüveg

&

sosem ettem még pacalpaprikást
most már nem is fogok
kiszaladok
kiszaladtam az időből
ám az én költészetem nyitott
tele a ház gyufával
nyúzott fejű piros emberkék suttogásával a pince
egy tú dallama
tomporod gyönyörű akár az a faeke
ott a fekete ketrec mellett
melybe végül is betornáztam magam
bravúrosan bizonyítva költészetem zártságát

&

szeretnék fegyverengedélyt
fegyvert nem
két tojó japán kacsát kaptunk
hazavisszük őket szabadkára
megaláztak a telefonban
ezüstládikómnak hiányzik egyik lába
csók züzü-képeit nézegetem ilyenkor éjfél után
fegyverengedélyre van szükségem
mert e szűk lépcsőházban nehéz levinni a koporsót
s különösen nehéz lesz levinni azt amelyben majd hason fekve
én dörömbölök

&

és megvetted nekem a nagy fekete töltőtollat
a fekete hegyet
hol vannak a sárga papagájok kérdezte róza
a fák ágai felemelték terméseiket

semmit sem értünk el kedvesem
félek egyedül maradni
a kis kávéházak sőtartóival

&

vaddisznóvacsora
bruer megkopott bauhausi csószéke
megvédelmezzük monedát mondotta allende
a forgatókönyvhöz nem kell ihlet
kvarcszürke pupilla
ó a költők: rilke kavafisz holan
hómező vesztett csata után
csárdás pofon
és kedvesemnek agyar-ék

&

megaláztak a víz alatt
csak a citromkopogás kedves már nekem
csak a citromkopogás
megaláztak a levegőben
a felhők felett
akár egy tiszta hattyúháton
részögeket hordok magammal
egy vaginaszerű pénztárcában

&

ljubljana
barátom elvezetett egy költőhöz
költő mondtuk lelkesen
szereti a jazzt
pénzt kértünk tőle kölcsön
mint attól a szeplős takarítónőtől párizsban
letusoltunk a színiakadémián
és a vívóleckéről érkező lányokkal
gombapaprikás reményében az alagút felé vettük utunkat

&

mind több a szép nagy homlokú kisgyerek
akácillat és karbid
asztalomon nehéz kard
gumibroncsot verek vele
orpheusz légy alázatos
megaláztak alázkodj meg
a kő énekel
az ének már nem énnekem

&

kinek a kezén van most az a karóra
amelyet az ortopéd cipész
aki egész éjszaka egy picek nevű mopszlról mesélt

ellopott tőlem zágrábban
már rég elromolhatott
hisz organizmusom is megromlott lassan
mégsem hiszem hogy eldobták
karóráát nem szoktak eldobni csak úgy nagy ívben az utcán
mint ahogy majd én eldobom megromlott organizmusom

&

körte
egymáson csúsztatott hajszálvékony sálécek
képtelen vagyok szétválasztani őket
képtelen vagyok szétválasztani bármit bármitől
haza akarok menni édesanyámhoz
megszégyenítettek a postán
egy ember könyveket küldött amerikába
a másik közömbösen pecsételt a zsinogillatban
este cocteau beszélt a zenéről melyen járni lehet
hajnalban sárga tornaruhában futott egy öntudatos ifjú
a sünök előjöttek
felettem paradicsomon táncoltak
mennyezetem akár szél előtt az ég

&

só
lehunyta szemét és azt mondta
tél
közben azt kellett volna mondania
nyár
miért mondott telet
vagy telet mondva nyarat mondott
ó az antarktiszi sima testek
szárnyatlan szárnyasok
ó a ciprusok
hogyan kell felmászni egy ciprusra
zenetanár volt a férje
mondtam neki hogy hozzon hagymát a kert végéből
sárgarépát hozott és csodálkozva kérdezte
ma búcsú van

&

mind több cigarettapapirosra van szükségem
bár nem dohányzok
megaláztak
akár egy párducháton mélyen a föld alatt
nyakad felé kaptam
akárha cseresznyeszín nyakéket hordanál és nem agyarakat
ó a költők: saint-john perse michaux cendrar milosz
egy olasz állomást hallgatva feküdtünk a téli tenger mellett
emlékszel így kezdtük kedvesem
titokban azóta is ezt az olasz állomást hallgatom
míg a téli tenger veri
beveri ablakunk

&

születésnapom van közli
hihetetlen mondom
hiszen én már nem élek
semmi tartásom
különös
egy felköszöntött hullá
felettébb különös
állok kezemben három sárga virággal
s hirtelen csörrenve elejtem kezem

&

csináld már gyerünk énekelj
énekelj
nem tudok én énekelni
mi az hogy nem tudsz énekelni
gyerünk csináld már énekelj
énekelj
mit kell énekelnem
nos hát kezd el énekelj egy cumbiát

az újhold fénye

BRASNYÓ ISTVÁN

ÉGI JELEK

Bár egyedül vagyunk a földön, mégsem bízhatjuk magunkat égi jelekre.

De álmélkodva figyeljük az égbolt változásait, amikor nyugodt az éjszaka, és még egy csillagászati távcső beszerzése is megfordul a fejünkben, habár hiábavalóságokra keveset költhetünk.

Mert effajta igényeink csakugyan hiábavalóak: kevés jót várhatunk az égbolt ködös sarkaitól, nehéz dolog kiismerni magunkat a csillagok ábrái között. És ha a kora tavaszi deres szél megrázza a rügyező faágakat ablakunk nyitva felejtett tábláját kezdi verdesni a hajnalban, a nagy sietségtől nem is jut időnk szemügyre venni a csillagképek változásait, melyek a Föld elfordulásával álltak be a félteke égboltján, hiszen minden figyelmünket jövőendő termésünk megmentése köti le.

AZ ÚJHOLD FÉNYE

Hiába ez a hangos madárcsivitelés egész nap, estére mégis vaksötétség szakad a világra, mikorra mind elülnek a madarak, és a pulykák is fenn gubbasztanak a fákon — az újhold keskeny sarlója csak késősen jelenik meg az égen, amikor a fagy már fogja a hideg földet, és ha ilyenkor ballagunk hazafelé, utunkon egy pillanatra megállunk, fejünket olyan magasra vetve, hogy már magunk is sokalljuk nyakunkon a bőr húzódását.

Az az ujjnyi széles fényszelet, amit a mozgó fellegek mögött látunk, egy pillanatra talán még be is világítja utunkat, nem erősebben, mint a kezünkben tartott lámpa fénye, de megnyugtatóan, hiszen a világos fellegek velünk egy irányban, házunk felé haladnak.

SZENT IVÁN ÉJSZAKÁJA

Nem esemény ez a nap az életünkben, de érdekesnek találjuk, hogy a különben egész héten borongós ég délutánra váratlanul kiderül, és viszonylag hosszú idő után először látjuk az ég alján lemenni a napot. Talán csak azért történik mindez, hogy amikor beesteledett, az országúton megrakhassuk tüzünket, mint eddig minden évben, ha esetleges távollétünk nem akadályozott bennünket, mert esőre ezen az éjszakán egyáltalán nem emlékszünk.

Miféle szokás ez, nem tudjuk; amikor a sötétség beálltával tüzünk fellobog, messzebb más tüzeket is látunk gyulladni körös-körül, néhol párosával is, és csak nyaldossák a sötétséget, akár a mi magányos tüzünk, amely mellett egyedül üldögélünk jó sokáig, csak amikor úgy találjuk, hogy már elég nagy lánggal ég, kapjuk a nyakunkba ott lábatlankodó fiunkat, hogy visongva átszaladjunk rajta.

AZ ESŐK SZÜRKE KÖDE

Mintha gyomot égetnénk, és ritkás füstje itt lengene el a szemünk előtt, ugyanolyan szürkén úszik ez a halvány köd a borús ég alatt, amely a virágokba belefojtja a gyümölcsöt és megüli a fák lombját, hogy nem győzzük a szemünket dörzsölni, minduntalan káprázatokkal küszködünk.

Valahol bizonyára nagy viharok vannak, mi szerencsére nem a viharok körzetében élünk, nekünk csak az úgyszólván láthatatlan ködük jut, mely alattomoságával több kárt tesz ugyan, mint esetenként egy-egy erre tévedő zivatar, amitől ez a köd most jó darabig meg fog kimélni bennünket.

Hanem gabonánk aszott magjai kiperegnek; a zöld szár talpon állva megpenészedik; kazlazására takarmányozás céljából nem is gondolhatunk, mert begyullad és kocsonyás trágyává erjed; az úton még a kerekek nyomát is felveri a gyom — ennyi az, amit a déli erőtlen napsütésben álldogálva számba veszünk, majd, mint az alvajáró, bandukolunk tovább a fák alatt.

EGYENES BARÁZDÁNK A DOMBON ÁT

Bérelt földünk sávja egy dombhátra kúszik fel, amelyet lenn, félkör alakban az ér elmocsarasodott medre ölel át. Ha itt megállunk, magunk is elcsodálkozunk, milyen messzire látni innen föntről, tisztán látni a folyóparti kék erdőket, és ha a képhez hozzáadjuk a közeli nádast is, úgy gondoljuk, hogy ez egyszer igen jól választottunk.

Hanem amikor ekénket nekivetjük a szürke földnek, a barázdából lépten-nyomon az ekevastól fehérre karcolt tégladarabok fordulnak ki, majd a domb teteje felé már vörösek, és csontok is, nagy összevisszaságban, melyeknek törekenységéből nem nehéz megállapítani, hogy embertől, sőt emberektől származnak, főleg a partélen, ahonnan az esővíz alaposabban lemosta az idők folyamán a földet.

Tehát a domb tetején régi építmény állhatott, melynek maradványai igencsak megzsidósztanak bennünket, és komoly akadályt jelentenek munkánkban, egy klastrom vagy templom talán, és ha figyelembe vesszük a csontok mennyiségét, mellette temető is, vagy egy régi háborúban nagy mészárlást vihetett itt végbe valaki a lakosságon.

Mi nem tehetünk már mást, mint hogy pusztá kézzel forgatjuk a nedves és porhanyó, hulladékokkal teli földet, és biztos jelet keresünk alátámasztani elképzelésünket, de az idő, amit erre fordítunk, mindenképpen elvesztegetett idő, ha már egyszer rászántuk magunkat, hogy felszántjuk a történelmet.

BÁRMENNYIRE IS ÁTKOZZUK MAGÁNYUNKAT

Magányosságunk érzékennyé és félszeggé tesz bennünket, s hosszú idő múltán annyira hozzászokunk tulajdon gondolatainkhoz, hogy mások gondolatmenetét akarva sem tudnánk nyomon követni, és fölöslegesnek is tartjuk effajta erőlködéseinket. Mert észrevételeink szerint minden elmélkedés ugyanazt a célt szolgálná: a beszélő személyes boldogulását azon az áron, hogy pallérozott szavaival, amíg mi szóhoz sem jutottunk, nekünk márís csapdát állítson, miután mi, akarva-akaratlan is, minden gesztusunkkal az ő malmára hajtánák a vizet, bármennyire is nem kívánjuk ezt tenni.

Minket ugyanis meggyőződésünk szerint ilyen esetekben nem a személyes boldogulás vezérel; számunkra sokkalta fontosabb az általunk feltételezett igazság és a hosszú munkánk tapasztalatainak beigazolásása, mint hogy piperkőcként forgolódjunk a falu piacán, elménkkel ámulatba ejtve a napok óta nem mosdott kofaasszonyokat.

SASOK OTTHONA A MI OTTHONUNK

Ha télvíz idején a dühöngő hóesésben kipillantunk rácsozott ablakunkon, az egyhangú téli világban semmi változást sem láthatunk: a fehér hó elfedi látóterünket, és földünk négyszögén túl szemünk alig-alig tapasztalhat valamit, minden szinte egybeolvad a fehérséggel, amely vörösen és vakítóan kavarog az alkonyatban.

De amikor látjuk azt a sást, és szinte halljuk a szárnyak suhogását, ahogy a kerítésen túl gyümölcsfánkra leereszkedik, és úgyszólván biztosra vehetjük, hogy ott fogja tölteni az éjszakát is, mivel a nádasoktól igencsak eltávolodott, házunk táját márís a sasok tanyájának tekintjük, habár sást errefelé sohasem észleltünk azelőtt.

AGGODALMUNK, AMELY BETEGSÉGÜNKBŐL ADÓDIK

Betegségünket márís halálosnak és gyógyíthatatlannak tartjuk, és már csak a gondolata is naponta meggyötör bennünket annak, hogy esetleg nem lesz, aki utánunk maradó apró gyermekeinket felnevelje.

Idegen országba már nem utazunk, ahová egyedül csak a háború szólíthatna bennünket, mert a törvényesség védelmében, úgy gondoljuk,

mindenre kaphatóak vagyunk, pusztán csak azért, mert nem szeretnénk halálunkkal időnap előtt farkasszemet nézni; továbbá más irányú félelmeink visszatartanak bennünket attól, hogy békeidőben idegen földön szolgáltassuk ki magunkat a halálnak.

Csak nyugodt napjaink győzhetnek meg bennünket félelmünk alaptalanságáról, mivelhogy, mint már régebben hallomásból értesültünk róla, szerte a világban hányódnak emberek, a miénktől súlyosabb fájdalommal és szenvedésekkel, akik mindent megtesznek, tőlünk eltérően, hogy zöld ágra vergődjenek a sivatagokban, vagy szabad levegőre jussanak az őserdőből.

SZERENCSENKRE BÍZVA MAGUNKAT

Ügyszólván naponta valamilyen veszéllyel kell megküzdenünk, sokszor már-már úgy gondoljuk, életveszéllyel: ekénk poszméhek fészkrét fordítja ki a földből, és akkor már hiába hadonászunk a levegőben, ezzel csak még inkább szúrásra ingereljük a már amúgy is fejesztett rovarokat, és ha nincs szerencsénk, ott helyben halálra marhatnának bennünket, kinn a szántóföld közepén; vagy ha a különben szelíd lovunk kimarjult lábát ügyetlenül kezeljük, és fájdalmában felénk rúg, hogy szinte a halántékunkon érezzük a patkó érdes peremét — akkor is csak arra gondolhatunk, hogy ismételtén szerencsénk volt.

Figyelmetlenségünkben sohasem számítunk rá, de ha kikecmergünk felborult kocsink alól, vagy sértetlenül tápáskodunk fel a fa alatt, amelynek ága letörött alattunk, ijedelmünkön túl mindjárt ez az első gondolatunk, és rettegve várjuk azt a pillanatot, amikor majd esetleg cserben hagy bennünket.

VÁRATLAN ÖRÖMÜNK

A nagy nyári melegek idején napjaink egyhangúan telnek, alig mozdulunk ki hazulról, fák hűvösét méregetjük, vagy kertünkben ácsorogva a méhek hordását figyeljük, az anyabölcsők állapota után ítélve ezekre a napokra néhány rajzást várhatunk.

Tehát ha a rajokat nem akarjuk elszalasztani, legjobban tesszük, ha a rekkenő délben, ahelyett, hogy az abrakolóban szundikálnánk a hajnalban kaszált friss és hideg lucernán, időnként a kaptárok közelében ütjük el, vizet hordunk a kézifecskendőbe, felszedjük a fák alá hullott gyümölcsöt.

A mi méheink aprók és fekete derekúak, a szorgalmunk ellen nincs kifogásunk, hanem hogy igen veszettek, és lépten-nyomon a legkellemtlenebb helyeken marnak meg bennünket, és épp ezért vetettünk szemet egy szelídebb fajtára, amelynek termete valamennyivel nagyobb, s a potrohán sárga gyűrűt visel, amiről könnyen felismerhető, csak hogy a környezetben sehogy sem tudtunk belőle anyához jutni.

Örömünk igencsak váratlan, és még meglepetésünknel is nagyobb, amikor a délutánban az egyik üresen hagyott kaptárunk körül ilyen fajta méheket látunk röpködni, és mindjárt el is oldalgunk onnan, nehogy jelenlétünkkel megzavarjuk a szemünk előtt lejátszódó költözködést.

A KOSZORÚKÖTŐK ELŐTT ELHALADVA MINDIG BÚNTUDATOT ÉRZÜNK

A koszorúkötő előtt elmenőben, amikor a nyitott ajtón benézünk, és orrunkat megcsapja a terpentín szaga, amit valami festés alapozásánál használhatnak, egyből büntudat ébred bennünk, mert úgy érezzük, hogy hosszú időn át megfeledkeztünk halottainkról, akikkel, míg köztünk voltak, sok kellemes órát töltöttünk együtt.

De csak a száraz művirágokra gondolunk, nem az emberekre, akiket a maguk valóságában már nem is tudnánk bizonyosan szemünk előtt felidézni, mert utoljára, mielőtt átadtuk volna őket feledésünknek, vagy ágyban fekvé láttunk, vagy mankón vonszolták magukat a sáros utcán, és mi képtelenek voltunk segíteni rajtuk.

Tehát nem a haláluk az, amiért sorsukra neheztelünk, hanem a visszavonhatatlan hiányuk és a mi közönyösségünk, melyből annyira sem futja, hogy az év egy megadott napján valami módon emléküknék adózunk.

A HANGSZEREK FÉNYESRE KOPOTT FÁJA

Idegen házakban néhanap egy-egy furcsa tárgyra figyelünk fel, mely eddig még nem ötlött a szemünkbe, talán csak azért, mert hosszú ideje ott állhat már, és semmi hivalkodó sincs benne.

Öreg hangszerek ezek, melyeknek már mesterére sem emlékeznek, aki készítette, s azokra sem, akik valamikor készítették őket, időtlen idők óta állnak félretéve egy rejtett zugban, s amikor előveszik némelyiket és letörölik róla a port, előtűnik fényesre kopott fája, amely száz és száz kézben forgott, de most csak arra szolgál, hogy belefújva gyerekek ámuldozzanak a hamis hangon, amit avatatlan kezekben ad, vagy kitágult húrjait pendítve fülüket a hátára szorítsák és várják, hogy mikor szűnik meg a rezgés sötét és nehéz illatú belsejükben.

VIASKODÁS A HIDEG SZÉLLEL

Tél közepén a jeges szél keresztülfúj házunkon, sehogyan sem tudjuk útját állni, most, ha esni kezdene a hó, telehordaná vele ablakainkat, és a méteres hófúvások rávennének bennünket, hogy napokig ki se mozduljunk hazulról, amíg csak az utakon nem törnének csapást azok, akiknek tőlünk sürgősebb és halasztást nem tűrő elintéznivalóik vannak.

Legszívesebben még az ajtónkon sem lépnénk ki, de rákényszerítenek bennünket a bőgő és sivalkodó állatok, melyek annak ellenére, hogy meleg helyen vannak, mintha most százszorosan éreznék az éhséget és a magukra hagyatottságot; mi pedig, gallérunkat magasan feltúrva és sapkánkat mélyen a szemünkbe húzva, úgy futunk végig a fal mellett az enyhelyen, mintha tűzön hatolnánk keresztül, és amikor a szélárnyékon kívül szembekap bennünket a dermesztő fergeteg, háttal fordulunk neki, és még visszanezünk, hogy ajtóncat jól bereteszteltük-e magunk

után, házunk ugyanis a nyitott ajtón keresztül percek alatt annyira kihűlne, hogy az esti fűtésig időnket, ha nem akarnánk odabenn halálra fázni, az istállóban ácsorogva kellene töltenünk.

ÓCSKA GÉPEINK OLAJA

Bizonyos idő múltán minden kinyagdul tengelyén, és csikorogni kezd, hallatára a hideg futkároz a hátunkon, de csak sokára szánjuk rá magunkat, hogy előkészítsük az olajos kannát, és megkenjük a kerekeket, tárcsákat, láncokat, bőven csorgatva rájuk a fáradt olajat.

Fekete kezünkkel homlokunkat törölgetve látjuk, hogy szerelésünk nagyobbik része kimondottan ócskavasba kívánkozik, talán csak a lelkiismeret tart vissza bennünket, hogy rozsdásodni hagyjuk a fák alatt, nehogy pazarlónak tűnjünk önmagunk előtt.

Mert amikor lehajolva megtisztítjuk szerszámainkat a rájuk tapadt földtől, kifényesedett felületük tükrében mintha többet látnánk még a vadonatújnál is, ahogyan az olaj a csillogó vasat vékony rétegben befutja, lefüggönyözve az előbbi pillanatot, amely bennük még mindegyre tart.

A SZÓ LEGNEMESEBB ÉRTELMEBEN

Így fogalmaznánk meg azt, ami már régóta gyötör bennünket, ami időnkét kitölti és minden gondolatunkat megszállva tart, ami felötlik bennünk, ha szerszámmal a kezünkben munka közben felegyenesedünk, vagy üres éjszakákon, amikor úgysem tudnánk elaludni, és kabátunkat a vállunkra terítve odakinn csatangolunk a ház körül, ez az egyetlen nyugtalanító érzés: hogy helyt tudunk-e mi állni majd mindvégig, ahogy mondják, a szó legnemesebb értelmében?

A MAGASBÓL HANGZÓ KIÁLTOZÁSRA

A szeptemberi virradatban mintha hamut sodorna a szél, laposan az ég alatt, messziről csak ennyit látunk, amikor a gyülekező madarakat figyeljük; ám minden egyes hamuszemcse egy-egy sötét szárny, s a madarak utóbb ellepik a kerítést és házunk körül a fákat, de amint kissé felmelegszik az idő, már dél felé, ismét szétszélednek.

S amikor majd túl a hónap derekán megkezdődik a napokig, sőt hetekig tartó madárvonulás, és a földrész mindenfajta vándormadara ott repül el a tetőnk felett, ablakunk alatt és kertünk fáin nemegyszer errefelé ismeretlen rigófajták, vagy a bokrok alatt szalonkák éjszakáznak, és a sötét leszálltával sem marad abba a magasból hangzó kiáltozás, amitől úgy érezzük, miránk is ugyanaz a végtelenül hosszú út vár, és csupán az őszi termés már megkezdett betakarítása akadályoz bennünket abban, hogy nyomban felkerekedjünk.

Később pedig, amikor a kukoricakotúkat már befutja a dér, rosszkedvűen tekintünk szét a környéken, amíg egyre csak az idő oktalan múlásán töprengünk.

**festés után hasztalan próbálom
lemosni a festéket kezemről
vagy megint átszaladtam a
szeplős kislánnyal
a szivárvány alatt**

JOSIP OSTI

PIROS ÉS KÉK

piros a buja asszonyok forró testének felcsengő kacagása
és kék: hideg árnyuk szóttese halk sóhajtása

**PIROS FOLT A FEHÉR LEPEDŐN
VAGY
AZ ELSŐ SZERELMES VERS**

egész éjszaka könnyekkel, vérrel és verejtékkal írtuk a fehér lepedőre első szerelmes versünket. Amikor szétnyílt a meleg éjszaka sötét tenyere, csak egy olvashatatlan piros folt maradt hátra utánunk

PIROSKÉK

piroskék az
amikor a kislány először alszik férfival
és azután minden éjjel ártatlanul feltámad álmában

**VÖRÖSHAJÚ ÉS KÉKSZEMŰ
VAGY
NEM MONDOM MEG NEKTEK A NEVÉT**

amikor mi ketten szeretjük egymást szűk nekünk a város és beláthatatlanok kis padlásszobánk térségei.

**ÖLELKEZŐK
VAGY
MÉG EGY RÖVID FELJEGYZÉS A VÖRÖS
PADLÁSSZOBÁRÓL**

a mi kis vörös padlásszobánk oly kicsi és szűk hogy össze kell ölelkeznünk valahányszor elmegyünk egymás mellett

SÁRGA MADÁR A KALITKÁBAN
VAGY
KORA DÉLUTÁNI NÉZETELTÉRÉSEK

azt mondtad:

ó de szépen dalol ez a sárga madár a kalitkában
én az újságba temetkezve
hallgattam és azt akartam mondani:
a szűk aranyozott kalitka dalol oly búsan
a sárga madárban

ZÖLD ÉS PIROS

ő így mondta a lánynak:

zölden szeretlek

én neked:

pirosan szeretlek

és most nem tudod hogy értsed:

nem szeretlek többé

vagy

nem szeretlek kevésbé

KÉK VÁZA

megmosdani

megreggelizni

sietve elindulni a hivatalba

kék váza az asztalon

a nyitott ablakon át

az égi kékség felé

siet a virág illatos lelke

SÁRGA ÉS ZÖLD IVÓ

betértem egy italra

leültem egy asztalhoz a sarokba
és vártam a pincért

senki se hederített rám

se a sárga szemű pincér

se a sárga hajú pincérnő

se a sárga arcú csaposember

sokáig vártam türelmesen

nézelődni kezdtem:

sárga függöny az ablakokon

sárga lámpák a falakon

az asztalokon sárga terítő

hívom a pincért
nem jön

sárga ruhában sétál az asztalok közt

hívom
nem jön

hívom
nem jön

arra gondolok: földhöz vágom a sótartót

hangosan prüszkölnek a kis sárga kőevők a szomszéd asztaloknál
hangosan prüszkölnek sárga kutyáik

hozzámlép a teremfőnök
szintén sárgába öltözve
és kérdi mit keresek én zöld létemre az ő sárga ivójukban

ha sikerül átkelnem az utcán
beülök odaát a zöld ivó kertjébe
hogyan békén megigyam itókámat

KI KELL BÍRNI A FEKETE TELET
VAGY
A MAGÁNYOS EMBER PANASZA

jön a tél megint. ki magyarázza majd nekem, hosszú éjszakáimban,
meztelen vállával
hallgatásával a lángok szárnycsattogását

KÉZ

(tanulmányvázlat)

a kéz belső életem tárgyiasult folytatása. közmunkás. alattvaló.
éppoly szolgálatkészen emeli arcod elé a gyufát, gyújtja meg a
cigarettd és világítja meg, kedvesem, a szemedet, mint amilyen
szerető-hízelkedéssel simul a puska hideg vállához

ÉRINTETLEN TUBUSOK

aznap michelangelo önnön vérébe mártotta az ecsetet
de nem festett semmit

szobája sarkában ott maradtak az érintetlen tubusok

annyi mindentől meg vagyunk fosztva
és még azt sem tudjuk mi lett volna: öröm nyoma-e bánaté-e

UTOLSÓ VACSORA

sokáig magyarázták nekünk:
a létfenntartás törvénye az hogy a kis halat megegye a
nagyobb hal

a nagyobbat a még nagyobb

ma este kifogtuk a legnagyobb halat

láng festi apostoli arcunk
míg falatozzuk ízletes húsát

talán ez az utolsó vacsoránk

(Ács Károly fordításai)

mai próza

szájában föld IV.

BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ

Tudtuk: mindazokra a kérdésekre, amelyek félelemmel és tehetetlenséggel töltöttek el bennünket, abban az emberben rejlik a válasz. aki olyan érthetetlenül tűnt el, a szemünk láttára. Ezért sem hagyhattuk abba a kutatását, jóllehet már úgy rémlett, sose találjuk meg!

És ott állt már a sziklacsúcson, zihálva és boldogan, miközben üldözőinek tömege alaposan megritkult, és céltalanul kóborolt a messzeségben. Az ég és föld peremén úgy tetszett neki, hogy csupán egy maroknyi veszélytelen kis embercsoportról van szó. Láthatta, amint le-lehajolnak és be-bekukkantanak a bokrokba, s aztán talán afeletti dühükben, hogy nem találják, úgy kerengenek, akár az üvegedénybe zárt darazsak. Olyan nyomorultaknak és elveszetteknek látszottak, hogy már kételkedni sem tudott a létezésükben. Sőt, már kedve lett volna valami sértőt odakurjantani nekik, vagy pedig kihívóan „bicskát” mutatni a karjával, mivel már szentül meg volt győződve, hogy nem fenyegeti semmilyen veszély, mintha kis híján valóban ott járna Prekornica hófedte csúcsán.

S ebben a mind reménytelenebb bolyongásban egészen véletlenül bukkantunk rá egy forrásra, amely, csodák csodája, nem egy kis, természetes érből eredt, hanem inkább tavacsára emlékeztetett, ibolyaszínű tengerszemre, amely a szikrázó ég végtelen mélységébe tekint. De mivel túlságosan fölhevültünk a futástól, és csatakosak voltunk az izzadságtól, még senki sem merészelt inni! A kísértés első pillanatában éppen csak annyira hajoltunk oda a tiszta és jeges víz fölé, hogy lehűtsük magunkat a párájában — mit sem törődve azzal, hogy benne, mint valami élő tükrörben, az elkínzottság az erőteljes izgalmaktól egészen földült és eltorzult arcunkat is megpillantjuk. Talán ebbéli zavarunkban és szégyenünkben megfeledkeztünk az iménti elővigyázatosságról, és mint valami belső sugallatra, tenyerünkkel mindannyian megfod-

roztuk a víz tükrét, s így tüstént eltüntettük azt a csúnya és zavaró látványt, amely a saját szemünkben árult el bennünket. Valójában, egymás mellett hasra vágódva, a forrás jeges torkolatánál — úgy oltottuk mérhetetlen szomjúságunkat, mint valami kidőlt állatok!

És most már csakugyan nem félt semmitől. Felegyenesedve és enyhén ringatózva — mintha már megigézte volna a magasság, ahonnét a lába előtt fekvő világra tekintett le — azt gondolta: „Lám, nem léteznek már többé, mert mindörökre megmenekültem tőlük!”

Aztán néhány percig ott feküdtünk a fűben — mozdulatlanul és elkábultan a hideg víz jótékony és csodálatos hatásától, amely lassacskán visszaadta ellankadt erőnket és már régen elveszett nyugalmunkat, úgyhogy váratlanul kedvünk támadt, ha ez még egyáltalán lehetséges, futni hagyni azt az átkozott teremtetést, hogy aztán soha többé ne gondoljunk rá.

Ebből az egyszerű és elvitathatatlan tényből, hogy mindennek ellenére megszökött előlük, arra következtetett, hogy gyorsabb és kitartóbb volt mindannyiuknál, ez viszont eszmélkedése pillanatában elég bizonyíték volt arra, hogy makkegészaságos, s eszerint durva tévedésből — más orvosi leletét írták be az ő kórtörténetébe. Ebben most már holtbiztos volt, mint ahogy abban is, hogy azért a három latin szóért — ami nem is órá vonatkozott — minden teketóriá nélkül képes lett volna meghalni, ha merő véletlenségből nem vált ki azokból az emberekből olyan féktelen vágyat, hogy utolérjék s talán végezzenek vele. Ám éppen ezáltal arra készítették, hogy leküzdjön magában minden kísértést, félrelökjön minden rossz álmot, odahagyjon minden titokzatos erdőt és az énjében rejtőző minden sötét tartományt, hogy végül is megtisztulva megérezze és fölfogja az élet értelmét, s ily módon a már-már minden oldalról rávicsorító sötétségben a megváltáshoz vezető igazi utat is fölfedezze — amely még az üldözői tekintete számára se hozzáférhető. Ahogy végig-gondolta ezt, egyszeriben valamilyen melegséget és kimondhatatlan hálat érzett e parányi és neveléses emberi teremtmények iránt. De ugyanakkor a rejtekének fölkutatására irányuló rémült igyekezetük miatt, szánni is kezdte őket, s ez mindenképpen pillanatnyi fölényének volt a jele, fölényének mindazzal szemben, amitől valaha is félt, s akiktől valaha is menekült!

Hosszú hallgatás után — valaki azt mondta: „És mi van akkor, ha az ember egyáltalán nem is létezik?” E váratlan kérdésben, amely az első pillanatban ostobának tetszett, volt valami elképesztő és félelmetes, hogy értelmünk határát is meghaladta. Talán ezért is förmedtünk rá mindannyian erre az agyalágyultra, aki, íme, egyszerre csak azt állítja, hogy egész nap holmi árnyat, álmot vagy látomást kergetett. De ő csak mosolygott. „Ha ti mást kergettek, netán élő emberi lényt — akkor most magyarázzátok meg, mi történt vele? Hogyan tűnhetett el ezen a síkságon — a szemünk láttára? Talán madárrá vagy vakonddá változott? Vagy netán felhőre pattant, a földre süllyedt? Esetleg fölfalta egy darázs? Vagy valamilyen csoda folytán láthatatlanná vált?” Mindannyian elhallgattunk megint. Mert mit is válaszolhattunk volna erre?

Egyszeriben minden titokzatosnak tűnt: az az ember is, akinek a létezéséről többé nem voltunk megbizonyosodva, és az a kétségbeesett indulatunk iránta, amely végül odajuttatott bennünket, hogy többé már saját magunkat se ismertük fel!

Már biztosra vette, hogy valóban ott áll a Prekornica magas fehér csúcsán, amelyre az emberek elől menekült fel, még gyerekkorában, azon a kietlen éjszakán, hogy most végre innen, mintegy a világ tetejéről, tekintse végig egyetlen pillantással az életét és mindazt, ami ebben az életben megesett vele vagy még megesik, mert ebben az órában mindaz, ami bármilyen kapcsolatban lehetett is vele, egy bűvös körben forgott, amelynek közepén egy éppen elnémult harangként, a szíve bongott, úgy-hogy egy csöppet sem csodálkozott már azon, hogy szeme előtt egyszerre úsznak el: az éles sziklák és a kék hegyormok; a tikkadt és zsúfolt strandok; a magányos hajók a nyílt tengeren; a duzzadó és növekvő tavak; az álmos folyók, amelyek felett lassan húznak el a madarak; a dércsípte erdők, amelyek a szürke és széles hajnalban könnyeznek; mindazok a már régen elfelejtett hajnalok; mindazok a távoli és ismeretlen városok; mindazok a tájak, amelyeket még csak eztán akart megismerni; mindazok az isten háta mögötti helyek Crna Gorában, amelyeket könnyel, szenvedéssel és vérrel vésett be a szívébe, mint valami földrajzi térképet, köztük is különösképp Brijestovót, amely feketén komorló sziklakkal nőtt egybe, s ezeknek tömör szövetéből kell kétségbeesetten kitépni a fűgét, az ürmöt és az ostorfát; s ott úszik a szeme előtt a poros Gorica és a Ždrebacnik; a hideg és halkan neszező Zeta, amelynek sötétzöld keblén a soha vissza nem térő arcát is megpillantotta, a csendbe merült Zagarac elvirágzott tövis- és vadrózsabokraival; Sušica bűzlő forrásai, ahol fülsiketítő békabrekegés közben tehénpásztorkodott; a Petrovac és Budva melletti áttetsző tenger, ahol olykor még boldog is volt; azután mindazok a belgrádi padlásszobák, amelyekben éveken át éhezett a vegyi képletek megoldása, egy szebb életről való álmodozás közben; és végül az elsőtétített és laboratóriumnak berendezett tenyérnyi legénylakás is feltűnt a szeme előtt, ott a Birčanin utcában, ahol a bűzlő vegyszerek közt végül is elvesztette lelkét, és sok-sok kálvária után most megint visszacsalogatta a létezésnek e különös pillanatában, amikor már képtelen különbséget tenni az emlékezés és a sejtelem között, mivel mindaz az idő, amit megélt, tömör fénysugárként, egyszerre törik meg a tudatában — s talán ezért is tudja e hatalmas, egymás hegyén-hátán torló embertömegben, amely ki tudja, hogy került elébe, oly csalhatatlanul felismerni az apját és az anyját, Joksim dédapját, sőt még a távolabbi őseit is, elaggott rokonokat, a volt barátokat és gyermekkori pajtásokat, a futó ismerősöket, az útítársait abból a vonatból, a mai üldözöit, mindazokat, akik iránt valaha is érzett valamit, illetve kik valaha is ártottak neki, mindazokat, akiknek segített, vagy akiket megbántott, mindazokat a nőket, akikkel már volt vagy akikkel még lesz valamilyen kapcsolata, s ugyanakkor — felismerve őket, az eleve-eket és a holtakat — egy szemernyit se félt, egy szemernyit se csodálkozott, hogy így egybegyültek és itt látja őket utána leskelődve a magasban, feléje tekintve, mert tudta, hogy mindannyian csak azért jöttek el, hogy elkísérjék abba az egyetlen és igaz életbe, amelynek titkát Prekornica fehér csúcsán fedezte fel, közvetlenül az égbolt alatt —

amely cirkuszi sátorra hasonlított, melynek ibolyakék, vörössárga és ezüstös színeinek villogásában, áramlásában és örvénylésében, csodák csodája, egyetlenegy mindent látó tekintettel még az oxigén láthatatlan színét is felismerte, meg a nitrogénét, szándioxidét, ammóniákét és héliumét, ahogy a mindent halló, forró földhöz tapasztott fülével is egészen jól kivehetően hallotta, hogy lent, a mélyben, állapotos asszonyhoz hasonlóan miképp lélegzett a föld; s mindez még inkább meggyőzte arról, hogy végre a világ minden rejtett szépségét, ami után oly sokat sóvárgott, most magába szippanthatta, úgyhogy már-már kísértést érzett, hogy mindazt, amit lát, hall, érez és sejt, a nyelvével is megízlelje, vagy legalábbis megérintse a kezével, de mégsem volt bátorsága ezt megtenni, mert tudta, hogy ez a berámázott kép — amelyben érthetetlen összhangban ott lüktet az egész létező világ —, mihelyt hozzáér, szétperereg, mintha csak porból lenne, mivel bővülő tekintetével éppen ő tartja meg a kohézió csodálatos állapotában, s ezért gondolni sem mert többé arra, hogy akár egyetlenegy pillanatra is levegye róla tekintetét, vagy bármilyen mozdulatot is tegyen, jóllehet ugyanebben a percben, mindazért, ami már megesett vele, s mindazért, ami még eztán vár rá, ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy énekelni kezdjen és az egész világgal tudassa, mennyire boldog, hogy végre-valahára megmenekült a sorsa elől!

Hirtelen velőtrázó jajkiáltás hallatszott hozzánk. Néhány percig földbe gyökerezett a lábunk — annyira megütköztünk és megborzongtunk. Először úgy rémlett, hogy valamilyen vergődő állat halálhörgése ez, vagy netán nem is emberi lény által vert visszhang egy más időből, egy más valóságból. Lehet, hogy el is hisszük ezt, ha nem lett volna ebben a láthatatlan, remegő hangban annyi fájdalom és kétségbeesés — amennyi csak az emberekében lehet. Így hát végre megtudtuk, hogy a jajkiáltás valóságos, s ennek folytán az az ember is létezik, akit keresünk. Hogy ezért-e, vagy azért, mert már amúgy is megrendültek és megszegyenültek, sőt netán még attól is megijedtek, amit oly váratlanul fedeztek fel magukban, mindazok, akik napközben csatlakoztak hozzánk a hajzában — egyszer csak, szótlanul és egyetlenegy gesztus nélkül, ami búcsúzásra hasonlítana, lassacskán szétszéledtek a tágas fennsíkron. E pillanatban Jakovnak és nekem is parányiaknak és idegeneknek tüntek, s valahogy leverteknek, mint akik valami olyasmit veszítettek volna el, amit se meglelni, se elfelejteni nem tudnak többé! És akkor váratlanul megszűnt a jajkiáltás. De Jakov és én már pontosan fölmértük, merről is jött a kiáltás: egy magányos szikla felől, amely mindössze néhány méter magas volt. Ahogy futottunk feléje, váltogatta az alakját, mintha csak ködből volna: egyszer gombára hasonlított, máskor meg egy átfúrt lófogra — talán azért, mert az orma széles és lapos volt, lefelé, a föld felé pedig hirtelen oszlopszerűvé keskenyedett, amelynek a gerincét egy vékony és függőleges üreg képezte.

Énekelt, s közben módfelett csodálkozott, hogy nem ismer rá a saját hangjára. Aztán riadtan rádöbent, hogy a száján át — a földdel teli száján át — tulajdonképpen Joksim dédapja süvölt a sötétségből, baljósatszerűen figyelmeztetve, hogy még csak most, az utolsó leszarmazottjával éri utol a halál, aki számára, íme, nincs többé menekvés! „De én megmenekültem”, gondolta ő, „én valóban megmenekültem!” És mi-

közben arra gondolt, hogy föl kellene pattannia, mozdulni is alig tudott. Mégis, ettől az alig észrevehető mozdulattól az előtte imént elúszó és furcsán kavargó világ képe összeomlott — s úgy szétpergett, akárha porból lett volna, s így hát mindaz, ami lent volt, hangtalanul a magasba csapott, ami pedig fent volt, hirtelen a tágra nyílt és rémülettel teli szemére zuhant.

És valóban, megtaláltuk a sziklán. Hanyatt zuhanva ott feküdt a fűben, teljesen meztelenül. Istenem, micsoda látvány volt! Először még arra gondoltunk, hogy ez a tagbaszakadt, széles vállú és szép ember csak alszik — mint valami kőből faragott mozdulatlan szobor. Kisvártatva azonban észrevettük, hogy kék, tágra nyílt szeme még a lenyugvó nap villódzó fényeire is érzéketlen, a szájából pedig, mint valami pióca, egy friss és sötét színű vérsugár szívárog. Ezt látván, nyomban megállapítottuk, hogy halott. Jakov mégis, minden eshetőségre, szőrös mellére hajtotta kis, pöngé fülét. De amikor felegyenesedett, tudtam, nem halt semmit. Aztán ott álltunk felette, tehetetlenül. Tulajdonképpen azonban már nem segíthettünk rajta semmit. Csak most lett igazán sértetetlen és megközelíthetetlen a számunkra. Vajon számított-e minderre, és ha számított, szándékosan üvöltött-e akkorát, hogy ha megtaláljuk, félreérthetetlenül megtudjuk, mégiscsak megszökött a kíváncsiságunk, a makacsságunk és a gyűlöletünk elől. Lehetséges volna, hogy az utolsó pillanatban mégis annyira boldog volt, hogy még mosolygott is, mivel helyettünk a halál érte utol? Ahogy elnéztük, egyre inkább valószínűnek találtuk ezt, mert a hosszú, összekaristolt, sárga és zsíros földtől bemocskolt, ugyanakkor gyönyörű arcán — még csak nyoma sem volt a görcsnek, se a fájdalomnak, se semminek, csupán azt a fölényes mosolyt láttuk, amely kétségbe ejtett bennünket, mivel bosszúálló kegyetlenséggel közölte velünk, hogy ez az ember, s mindaz, ami hozzá tartozott, — örök időkre titok marad a számunkra, mint ahogy az is, hogy hogy hívták, mivel foglalkozott, honnét jött, hová indult, miért menekült olyan eszeveszettül előlünk, és miért halt meg. Sőt, még az is fölrémlett bennünk, hogy a halál fölé a legaljasabb csalással. Különben mivel magyarázhatnánk meg azt aényt, hogy teljesen meztelenül fekszik itt a sziklán? Hova lett a fekete öltönye, hova rejtette az ingét, a gatyáját, a cipőjét és az iratait? S vajon mi másért tette volna mindezt, ha nem azért, hogy minden nyomot és emléket megsemmisítsen maga után, hogy ezáltal még holtában is távol tartsa magát tőlünk és mindazoktól, akik később, egészen véletlenül, ráakadhattak volna ezen a sziklán, mielőtt még kivájnák a madarak a szemét, a vadállatok meg széthurcolnák a hegyen a csontjait. És valóban, be kell vallani, ez sikerült is neki. Meddő próbálkozásnak bizonyult bármilyen nyomot is földérinteni a létezéséről. Szétfeszítettük az összeszorított tenyerét, de abban nem találtunk semmit. A szája pedig tele volt földdel és valamilyen bűdös füvekkel. De hát mindennek már semmi értelme. Ő a földhöz tartozott: hosszú szőke haja elvegyült a fűvel, a virágpör pedig, amit a szél szerteördött — a hasára, a combjára és a nagy hímveszőjére rakódott, és ezáltal megváltoztatta a bőre színét. A talpai fölhasadtak, és véresek voltak, a hosszú, feje fölött behajlított karjai pedig kettébetört rudakra hasonlítottak. A fülébe már hangyák másztak. Talán csodálatlan vagy legalábbis részvétellel tekintettünk volna rá sok-sok kínjáért s

amiért egyedül, mindenkitől elhagyatva halt meg azon a sziklán, de mert valamilyen furcsa és csak nekünk szóló szánalom is ott bujkált a mosolyában — a végtisztelettel mégiscsak adósak maradtunk. Legalább is nekem úgy tűnt, hogy ez a szánalom mindenképpen ott van a mosolyában. Hogy megbizonyosodjak erről az utolsó benyomásról, Jakov felé fordultam. Jakov azonban hangtalanul sírt, és könnyein át úgy nézett rám, — mintha már nem is ismerne. Már erőteljesen szürkült is: úgy-hogy az egész táj, az egész világ pillanatok alatt sötétségbe borult, kivéve azt az elhagyott üreges sziklát, amelyen mi ketten — azzal a titokzatos, meztelen és még halálában is mosolygó emberrel elválasztva egymástól — egyre kínosabb hallgatásba merültünk.

(VÉGE)

Szűcs Imre fordítása

purgatórium III.

PINTÉR LAJOS

HARMADIK ELBESZÉLÉS,
amelyben Böller Géza zárt intézeti ápoltat a hatágyas tömegszobából kiemelve egyszemélyes lakosztályba helyezik, majd pusztá félreértésből ráhúzzák a kényszerzubbonyt, miközben éjnek évadján új ápoltat hoznak az osztályra.

Ebéd után az E-osztály ápoltojai, mintegy díszszemlére készülődve, fegyelmezetten felsorakoztak ágyuk mellett, és ekként járt el Böller Géza is, nem győzve bámulni önmagát, amiért minden külön utasítás és rendszabályozás nélkül, ilyen könnyedén alkalmazkodik az intézet társadalmi életének rendjéhez. Fokozódó önbizalommal gondolt arra, mi csoda rátermettséggel lesi el a világi életben és bentlakásban egyaránt nagyobb sztázzsal rendelkező társaitól a megkívánt magatartás iratlan reguláit. Mert hogy ezt az ebéd utáni felsorakozást az ápoltak maguk fejlesztették nemes hagyománnyá, afelől Böller Gézának semmi kétsége nem volt. Hiszen — fűzte tovább csillapítóktól elnehezült gondolatait — ezzel az erővel akár a rendelő ajtaja előtt, akár a folyosókon, akár pedig a kőkockákkal kivonalazott udvaron is felsorakozhatna a társaság, de nem: valaki rangidős egyszer ebéd után megállt az ágy mellett, s attól kezdve a mindenkori újoncok ellenvetés nélkül követték a mindenkori rangidősek példáját. Böller Géza agyán még az a fura gondolat is átcikázott, hogy egy szép napon ő lesz itt a rangidős (hiszen az élet rendje szerint előbb-utóbb mindenki a tömeg élére kerül, ha előbb nem, hát legutóbb...), és akkor majd, mármint rangidős korában, az ebéd elköltése utáni felsorakozásban a többiek fogják követni az ő példáját, kézzől kézre továbbadva a Rend és Hagyomány stabil zászlaját.

Böller Géza természetszerűleg ekkor még nem tudhatta, hogy ez a pedáns felsorakozás a déli terápiaosztás okán történik, a részéről megcsodált fegyelem pedig csak ismétlődően időszakos jellegű, már tudni-

illik olyan értelemben, hogy ez a formális fegyelem naponta csupán déli 14 óráig uralkodik, amikor is az intézet személyzetének törzskara a munkaidő leteltéből kifolyólag eltávozik, s a fegyelem átadja helyét a szélsőséges ápoltak részéről megnyilvánuló szabadosságnak, így az esti gyógyszeradag átvételéhez már csupán a Rend megszállottai sorakoznak fel ágyuk mellett, a társaság nagyobb része soron kívül egyenesen a rendelőbe szentelenkedik a fejadagjáért, mások a vacsoraidőre megszokott kártyapartijukhoz kérik esti tablettáikat, s akadnak, akikért tűvé kell tenni az épületszárnyat.

(Az erélyes és leleményes Madám az ilyen elcsavargásokat egy ízben olyképpen torolta meg, hogy az orálisan abszorbeálendő gyógyszereket is injekcióstűvel juttatta a fegyelmezetlenek vérkeringésébe, mondván: „Én senki szép fenekéért nem teszem tűvé az osztályt. Akkor már inkább tűvel teszem be az orvosságukat!” Meg kell hagyni, az eljárást még a szenvedő alanyok is igen szellemesnek találták, gondoskodva a továbbiakban arról, hogy egyazon szellemesség egyazon társaságban csak egyszer csattanhassék...)

A létszám tehát szabályos pihenjállásban várakozott az ágyak előtt, miközben Madám — akit a háta megett Matróának is neveztek — szokása szerint a női szárnyon elindult jótékony körútjára, karján asztallapnyi tálcaszerűséggel. Ez a tálca, egy régebben ápoltszobamester remekbe szabott munkája, valójában az E-osztály földel nélküli makettje volt. A sperlemezekből lombfűrészrel kimunkált kisebb-nagyobb ketrecesek formára és viszonylagos kiterjedésre nézve egyaránt pontosan úgy sorakoztak a tálcalap három peremén, akár a betegszobák a három folyosó mentén, s minden ketreccben pontosan annyi üvegcese volt, ahány ápoltszoba az illető szobában. Az üvegcsék tetején örökíróval, ragtapaszra írva az ápoltszoba keresztneve, bennük pedig, mármint az üvegcsékben, a rózsaszín, zöld, sárga, barna és fehér tabletták. A makett udvari részében a lázmérők sorakoztak, mellettük fertőtlenítőszer, kávéskanál és egy mozsártörőszerűség. Madám ugyanis pontosan tudni vélte, ki az, aki mindennapi háromszoros betevő pirulaadagja nélkül meg sem tudna lenni, és kik azok, akik a legkülönbébb okokból a tablettákat gyakorlott mozdulattal nyelvük alá helyezik, fölötté leengedik a korty vizet, majd egy perc múlva irtózáttal és felszabadultan kiköpik a gyógyszert. Madám ez utóbbiak bojkottnak is nevezhető fufangját olyképpen akadályozta meg, hogy a tablettákat a kiskanál fenekére helyezte, a mozsártörőszerűséggel porrá őrölte, s az illető ápoltszoba fogmosó poharában vízzel hígítva kíméletlenül beléjük diktálta.

Az üvegcséktől csörömpölő makett már végigjárta a női részleget, a „garzonlakások” sorát, ám a férfiszárny első tömegszobájába érkeztek, Böller Géza kivételével, mind az öt ápoltszoba egyazon pillanatban tette meg rendkívüli felfedezését, már tudniillik, hogy a 159-es rekeszből hiányzik az üvegcese, ami elmeorvosi nyelvvel annyit jelent, hogy a 159-es „garzonlakás” ma déltől felszabadult.

A férfiszárnyon öt percen belül már mindenki tudott a fordulatról, ám a felfedezést senki sem tette szóvá, kebelbarátjával, társaival nem tárgyalta meg, egyszóval — Böller Géza kivételével — mindenki úgy tett, mintha semmiről sem tudna, ám ugyanakkor mindenki lázasan latolgatta esélyeit a megüresedett „garzonlakásra”; a leplezett honfoglalási tervek furcsa, megszállott külsőt kölcsönöztek az ápoltszobáknak.

A férfiszárnny több ágyas szobáinak lakói ezen a délutánon réveteg tekintettel, magukba zárkóztottan várták az esti váltás időpontját, amikor is Madám átadja szolgálatát az Ottó nevű ápolónak, akivel sokkal jobban dűlőre lehet jutni. Azzal ugyanis valamennyien tisztában voltak, hogy Madám nem hagyja megbolygatni az elhelyezés status quóját, hozzá fordulni csupán a rejtett szándék elárulását s egy jó adag erélyes rendreutasítás kiváltását eredményezné. A holnapi vizitet kivárni viszont senkinek nem volt kedve, részint mert bizonyosak voltak, hogy valamelyikük az éj leple alatt s a cimboraságra hajlamos Ottó segédletével úgyis elfoglalja azt a „garzonlakást”, másrészt ha nem is árulásnak, mindenesetre illojalitásnak tartották volna eddigi szobatársaik szemeláltára és füle hallatára kérelmezni az orvosi konzíliumtól az áthelyezést, azaz az eddigi társaság faképnél hagyását, vállalva az elutasítás elrettentő kockázatát is.

— A pozíciókat suttymban kell elfoglalni, s a közvéleményt kész tények elé kell állítani — fejtegette a kioperált orrsövényű férfi a Lorelei-hajú, halványzöld habszivacs háziruhás tanítónőnek, illetéktelen fülektől távol, az udvar szegletében. Számára ugyanis nem volt kétséges, hogy a honfoglalást, bármilyen áron is, de ő végzi el, megszabadulva ezzel a tömegszoba összes kényelmetlenségeitől, az idegrohamokat kiváltó horkolásoktól, a folytonos éjjeli csoszogásoktól, krahácsolásoktól, villanygyújtogatástól, ugyanakkor biztosítva magának személye és minden tulajdona, úgymint cigarettája, kintről kapott ételme, hajolaja, arcszesze, képes folyóiratai stb. teljes integritását; ezen magántulajdont képező tárgyait ugyanis hatágyas szobájában nem zárhatta el teljességgel társai elől a magánakvalóság, az egocentrizmus kimondott vagy csupán tekintetekkel éreztetett vádja nélkül. S végül legnyomósabb indítékok a „garzonlakás” megkaparintására: a férfiapoltakból kiváltandó irigység, a nőápolaknál szerezhető tekintély, valamint a tény, hogy „garzonlakóként” a női étkezdehez fog tartozni, aktív résztvevőjeként s élvezőjeként a hallomásból ismert, képzeletben kiszínezett pikáns asszonyi társalgásoknak, amilyeneket női szájából csak akkor hallhatunk, ha maguk között vannak, csoportban, számbelileg óriási fölényben (mint ez esetben is), ráadásul a csevegés valamiféle főfoglalatosságuk (ez esetben az étkezés) kísérő megnyilvánulása csupán.

Az est közeledtével a tömegszobák férfiapoltjain egyre hevűltekben uralkodott el a különszoba megszerzésének láza. Ezt a hőemelkedést egzakt módon háromnegyed ötkor kimutatták a lázmérők higanyszálai is, az érintett huszonhárom férfi testhőmérsékletét összességében 0,6 fokkal a sokévi átlag fölött regisztrálva. Közös tünetként feljegyezhető még, hogy eme férfiak az elvágyódásuk leplezésére irányuló roppant igyekezetükben rendre áttestek a ló tulsó felére, olyannyira, hogy ez már leplezhetetlen volt. Szokott délutáni foglalatosságaiktól eltekintettek, egymás szemébe se mertek nézni, s bár a „garzonlakás” megszerzését illető optimizmusuk a határtalansággal volt határos, a valóság talajától annyira mégsem rugaszkodtak el, hogy ne vették volna számításba, miszerint betöltendő hely mindössze egy van, pályázó viszont huszonhárom, amiből logikusan következik, hogy huszonkét embernek csalódást kell szenvednie, mi több, e huszonkettőből mindazoknak, akik bármi módon elárulják pretenziójukat, gyötrelmes maradásuk lesz a többiek között.

A hőemelkedéseken kívül Madám három ideg alapú hasmenést konstalt, hősüknél, Böller Géznál pedig, a krónikus bajtól szokatlanul elütően: székrekedést. A rendkívüli állapotokat tetézendő, a hetedik évtizedébe régen belegázolt, galambösz, szemüveges férfi, a széltében-hosszában ismert elbeszélései szerint fehérgárdistából vörössé lett októbrista, aki ezeket a délutáni órákat nap mint nap arra használta, hogy a kort tisztelő vagy jobb elfoglaltságot nélkülöző hallgatósága előtt minden adódó intézeti szituációra viharos háborús múltjából keresett (és rendre talált) analóg helyzetet, ő maga folyvást készültségi állapotban tudva és tartva magát, ezúttal megkímélte példázataitól akarategyenge auditoriumát, behúzódott egy ablakmélyedésbe, s miután a már említett folytonos készültségi állapotból kifolyólag csomagolnivalója nem akadt, lajstromozni kezdte jogcímeit, amelyek őt vitán fölü a megüresedett „garzonlakás” elfoglalására predesztinálják. Azt a történelmi tényt, hogy annak idején módos arisztokrata leszármazottként, nem pedig a semmiféle veszítenivalóval nem rendelkezők millióinak egyikeként ragadta üstökön a vörös zászlót, eddig is kétszer érdemként igyekezett méltányoltatni hallgatósága körében, s most is a legnyomósabb fegyvertényként vetette papírra: „N° 1.: Arisztokratából bolsevik; mint ilyen, kétévi frontharc, négyszeri sebesülés, tizenkilencszeres közvetlen s folytonos közvetett halálveszedelem; másfél évtizedes harc a közélet arconalában; október elferdülési tendenciáinak felismerése s az ebből következő bevándorlás és házasodás Jugoszláviában; az itteni baloldali erőkkkel való további lojalitás mind a mai napig...”

A galambösz októbrista reszkető kézzel, ákombákomb betűkkel róttale e sorokat, amelyek közelről nézve egy szétvert hadtest zilált soraira emlékeztettek, az egyes betűk pedig fejvesztett, tépett, foltozott, amputált, kócos katonákra, ám mihelyt a papírt távolabb tartotta szemétől, s mintegy egészében tekintett végig tömény életírásán, a sorok mintha egyetlen vezényszóra halálosan fegyelmezett felállásba rendeződtek volna: éppen olyannak tűntek az öregúr szemében, akár a maga életútja: közelről, részleteiben tekervényes, hajlatokkal, zökkenőkkel teli, ám megfelelő távlatból zárt és szálegyenes vonalú életút.

— Zárt és szálegyenes vonalú életút! — motyogta maga elé egy pillanatra elérzékenyülve, azután katonásan erőt vett magán, s a papírlapra, a N° 2.: „Szükséglet az egyéniségből származó s az átlagostól elütő mindennapos életvitel feltételeire;” N° 3.: „Vitán felül legelőrehaladottabb életkorom” predesztinációk után, feltérképezte leendő lakosztálynak berendezését, a szabványbútorzat kötelező elhelyezési módjához idomítva az egyéni tárgyak legcélszerűbb elhelyezését. Kicsit vizolygott annak gondolatára, hogy holnaptól kénytelen lesz zsivajgó, kelekótya nőtársaságban étkezni, de miután e körülmény eliminálására két lehetőséget is talált — nevezetesen egyrészt a körülményekhez való alkalmazkodás hadászati elvének analógiáját, másrészt annak lehetőségét, hogy esetleg szobájába hozathatja az ételt —, felvidulva indult kialakult hallgatósága felkutatására.

Böller Géza szobafőnöke, a négyszeresen visszaeső építőipari segédmunkás ugyancsak vitathatatlan jogcímet érzett a „lakosztályra”, és költözködési előkészületeit csak annyiban palástolta, hogy holmija leltározását és csomagolását, fiókjai rendezését a szokásos heti nagytakarításnak igyekezett beállítani. Szobafőnöki tisztére több ízben is sajná-

lattal gondolt vissza, s átcikázott az agyán, hogy ő most már olyan törzsőrmesterféle lesz sorkatonák nélkül, erre újra meg újra párhuzamba vonta a szobafőnökség előnyeit és hátrányait a különlakás előnyeivel és hátrányaival, mígnem arra a bölcs belátásra jutott, hogy ő veszteség nem érheti, még a legrosszabb esetben sem, nevezetesen, ha különlakási jogcímét netán mégis átengedni kényszerül valaki kevésbé érdemesültnek.

A megüresedett „garzonlakást” hangos szóval, valamivel vacsora előtt, a szőrös mellű, borostás fiatalember ejtette ki, célzatos színezettel, miszerint „őt ugyan erőnek erejével sem toloncolhatnák át abba a helyiségbe, ahonnan kétszeres rablógyilkost vezettek el, s amelyet jobbról egy beszámíthatatlan poétaféle, balról egy rendőrgyilkos cellája határol”. A beállítás módjából azonban nem volt nehéz kiolvasni a szőrös mellű abbéli agyafúrt szándékát, hogy étvágyát vegye másoknak attól a falattól, amelyet egymaga óhajt bekapni.

A rekedtes hangú nőápol, aki bizalmasan és négy szemközt mindenkinek megsúgta már, hogy ő valójában nem is ápol, hanem az intézet személyzetének törzskarából beépített titkos megfigyelő, a délután folyamán vagy féltucat férfit igyekezett magához édesgetni olyasfajta sejtesekkel, miszerint az új „garzonlakó” az lesz, akit ő illetékes helyen megnevez, s a megkörmölyezett férfiak zöme úgy volt ezzel, mint még manapság is oly sokan az úristennel: „Én ugyan nem hiszem, de ellene sem esküdnék, mert hátha mégis...”

Az árva „lakosztályért” vívott kulissza mögötti mesterkedésekből az avatott szemlélő számára is csupán annyi volt észlelhető, amennyit a fentebbiekben ecseteltünk; Böller Géza tehát gyanútlanul élvezte rakoncátlan beleinek új állapotát, a székrekedést, amikor megpillantotta ágya mellett a Madám trabális testét.

— Szedje a cókmozkját, velem jön!

Böller Géza újoncot a hatágyas tömegszobából átvezényelték a 159-es „garzonlakásba”.

A férfiszárny szobáiban szinte egyidejűleg — ám annál különfélőbb módon — huszonhárom ábránd hullott porba. A váratlan fejlemény legkövetlenebbül Böller Géza volt szobájának lakóit érintette. A galambósz októbrista sztoikus egykedvűséget erőltetve magára kijelentette:

— A látszat csal. Ami most történt, valóban miérettünk történt.

(Felindultságáról csupán keze szokatlan méretű remegése árulkodott.)

— Hogy érti ezt? — könyökölt fel fordítva tartott újságjából a selyem pizsamás öregúr.

A galambósz októbrista a tőle megszokott, analógiai fejtegetésbe kezdett, miszerint annak idején náluk a bolsevik vezérkarban őt egyetértő bajtárs mellett volt egy hatodik összeférhetetlen és széthúzó, akitől oly módon tudtak szabadulni, hogy kiharcolták számára az előléptetést..., ám az atlétatermetű Iván közbevágott.

— Hagyjuk a Szibériát, tata. A példázat különben is sántít.

— Hogy érti ezt? — ismételte a selyem pizsamás öregúr.

— Úgy értem, hogy a tatának igaza van. Ez a húzás a mi javunkra történt. Csakhogy a tata példázata sántít.

— Indokolja meg! — dobbantott a galambósz októbrista.

— Hát idefigyeljenek — mondta az Iván nevezetű fiatalember, egyébként teljesen fölöslegesen, hiszen az egész szoba odafigyelt. — Az újon-

cunk idült hasmenéses. Most éppen megrekesztették, de sose lehet tudni. Mármost ha éjnek idején vagy álmában itt megrohanja a nyavalyája... az, ugye, nekünk se főnyeremény.

Evvel mindenki egyetértett.

— Mármost — folytatta Iván — a különszobában az ipse saját magának csinálja, amit csinál.

— Különben is ott a szájában van a vécekagyló — fedezte fel az összszefüggést boldogan a kioperált orrsövényű.

— Helyben vagyunk. Ide akartam kilyukadni — zárta le a vitát a maga részéről az Iván nevezetű fiatalember.

A szobafőnök azonban nem állta meg, hogy ki ne fakadjon.

— A fejemet rá, hogy főnről szóltak le! Ennek a gémfosónak van valakije odafönt.

A galambbász októbrista, aki csak nehezen békélt meg a helyzet illetévaló alakulásával, fullánkja maradványaival az építőipari segédmunkásba döfött.

— Természetesen önt érte a legsúlyosabb csapás. Nemcsak arra gondolok, hogy ez a tejfeles szájú újonc elorozta ön elől, rangidős elől azt a „garzont”...

— Mit akar, tata?!

— Én teljességgel megértem önt. Ön, mint szobafőnök, elveszítette legfiatalabb s ennél fogva legodaadóbb sorkatonáját. Mert bizony nem a vállpánt teszi a generálist, hanem a mögötte sorakozó hadserege, nemde, uraim?

Így tértek fájdalommentesen napirendre a 159-es „lakosztály” kérdése fölött, áttérve a vita további folyását arra a témára, hogy a seregek élén vágató tábornok képe régmúlt idők nosztalgikus víziója immár, hiszen a tábornokok ma már mélyen az arcvonal mögött tanyáznak. Takarodó után fél órával a galambbász októbrista már Kutuzovnál tartott, amikor meggyőződött, hogy nem hallucinál: a szobában négy különböző irányból négyfajta folyamatos horkolás hallatszik, ami kétségbevonhatatlan jele annak, hogy rajta kívül mindenki alszik már. De azért, csak úgy, önmagának, ám fennhangon mégis befejezte a megkezdett mondatát, hozzáfűzte az „Ebből is az a tanulság, uraim...” kezdetű sommázó mondatát, aztán nyugodt lélekkel csatlakozott a négytagú fúvós zenekarhoz.

A hamuszürke, vöröskeresztes kombi minden látványos szirénázás nélkül, zajtalanul farolt a klinika E-osztály felőli mellékbejáratához. A dromedár elsősegélyes leállította a motort, hátulról, a hóna alatt, átkulcsolta a mellette gubbasztó testet, rükvercben felvonszolta a lépcsőkön, miközben a sáros cipőkben végződő két vézna lábszár úgy kerepelt a lépcső fokain, ahogyan iskolából hazafelé ballagó srácok teszik vonalzójukkal a villák kerítésén. Könnyedén végigvonszolta prédáját a hosszú folyosón, izmos farával belökte a mögéje kerülő csapóajtókat, végül bekanyarodott az E-osztály tejszínfényű rendelőjébe. Ott ledobta terhét a vörös gumipelenkával borított ágyra, és akkorát fújt, hogy a szemközti polcon katonás rendben sorakozó ampullák csörömpölni kezdtek.

— Aláírást, kolléga.

Ottó, az éjjeli ügyeletes ápoló aláírta, hogy 02 óra 17 perckor átvett egy darab tókrészeg személyt, unott bölintással elbocsátotta az elsőse-

gélyest, s csak azután vette szemügyre a mosogatórongyként összecsu-
kolt gomolyagot. Huszonöt év körüli, beesett, ám most puffedt arc,
nyeszlett és szánalmas test, divatos és drága, bár gyűrött s lehányt öl-
töny, szikár, erektől duzzadó kezek, a vézna csuklón arany Doxa. Az ápoló elfor-
dult, leemelte az éppen fortyogó alumíniumfazék födelét, kikotorta a
legvastagabb tűt, ráhelyezte a tűz köbcentis spriccre, s éppen a Lar-
gactil-fiola nyakát kezdte reszelni, amikor a hörgő gomolyag felpattant
a gumiágyról, kétrét görnyedve kirohant a folyosóra, és a klinika éter-
szagú csendjét pillanatokon belül iszonyatos segélykiáltások verték fel:

— Eresszetek! Kutyák! Bűdös kurvák! Nem öltem meg senkit! Nem
vagyok alkoholist! Éljen a szabadság! Eresszetek!

A dromedár elsősegélyes már a kombi hágsójáról fordult vissza, ám
ahogyan a vonagló test elé toppant, az magától összecsukszott lába előtt,
és esdekelve hörögte:

— Vigyen ki. Vigyen vissza. Dolgom van. Valamit még el kell intéz-
nem... Aztán... majd holnap... holnap bejövök...

A dromedár lehajolt, baljával átfogta a delikvenst a hasa alatt, ki-
emelte keszeg fenekét, jobbajával leráncigálta róla az öltözetet, mialatt
Ottó a sápadt vastaghúsbba döfte a tűz köbcenti gyógyfolyadékot.

— Ha van még annyi időd, vezesd el vizelni — fordult Ottó a drome-
dárhoz.

— Na, gyere, pajtás — hajolt az a gomolyag fölé olyan gyengéd han-
gon, amely sehogyan sem illett bikanyakához —, gyere szépen, pipilünk
egyet, aztán csicsiskálni.

S a felkarolt megadóan ment. Mire a mosdóajtó becsapódott mögöt-
tük, a helyiség kajütablakokra emlékeztető nyílásain át torzonborz női
és férfifejek nyomakodtak a vécé irányába.

— Trémensz? — kérdezte a Lorelei-hajú, banánzöld pongyolás taní-
tónő.

A kioperált orrsövényű fiatalember bajuszkötője visszafordult a kis-
ablakból.

— Alighanem.

— Láttak is maguk trémenszt, maguk újoncok! — kuncogott a több-
szörösen visszaeső, galambősz októbrista.

— Én újonc?! — horkant föl az építőipari segédmunkás. — Ha nem
tudná, négyszeres recidivans vagyok!

— Hihíhi — buggyant a társalgásba a tifuszfrizurás, frottírköpenyes
nő hangja. — Ha maga recidivans, akkor én Csáth Géza vagyok!

— Kapsz mindjárt a csádra! Bilire, és aludni!

Ezt Ottó, az ápoló mondta, és kellemeset szózott a frottírköpeny hátul-
jára. Aztán a többiekhez fordult.

— És maguk is, hölgyeim és uraim.

— Entellektüel! Végre egy entellektüel! — ujjongott egy baby doll-os
nő, aki fitos orrát levéve a mosdó kajütjének üvegéről, az ápoló felszó-
lítására most néhány lépést hátrált. — Végre egy entellektüel.

— Csak halkan — szólt rá a szőrös mellű. — Ha felébreszti a poétán-
kat...

— Miből gondolod, hogy entellektüel? — hajolt most a banánzöld pon-
gyola a baby doll-hoz.

— Azok szoktak ilyen szaggatottan vizelni.

Odabentről most erős vízcso bogás hallatszott, a kajütblakok pillanatok alatt bepárasodtak, az ápoló most már erélyesen ágyba parancsolta a csődületet, csupán az atlétatermetű fiatalember mellén fogta meg a szétnyíló, PS jelzésű pizsamát.

— Ivánkám, hozz már egy váltás pizsamát.

— A kulcs...?

— A helyén. Keress valami tűrhetőbbet. És a gatyában legyen madzag!

A háttérben újabb kuncogás.

— Mit mondtam! Entellektüel! Hallod, hogy válogatja neki a pizsamát!

— Elég! Hideg! Jéghideg! Maga állat! — hallatszott odabentről. Aztán jött Iván a pizsamával, megszűnt a vízcso bogás, nyílt a mosdóajtó, s a kitoluló gőzfelhőkből előtűnt az új delikvens csapzott haja, sárgásfekete szeme, szikár, magas alakja. Az ápoló bevezette az első hatosba, Böller Géza megüresedett ágyára és az ajtóból visszaszólt az atlétatermetű Ivánnak.

— Majd összeszeded a cőkmókját.

A selyem pizsamás öregúr felpattant a párnáról.

— Mi van itt? Farsang? Vagy tébolyda?! Nem hagyják az embert aludni!

— Jó reggelt, tata — szólt oda Iván. — Vendéget kaptunk, tata.

— Horkol?

— Nem éltem vele, tata. Na, jó alvást.

Eközben Ottó, az ápoló körbejárta a folyosókat. A csend már mindenütt visszaállt, a fényeket is leoltották, csupán a 158-asban égett a villany.

— Tentélni, szerkesztő úr!

— Hát lehet? — méltatlankodott a hosszú hajú, sárga pizsamás poéta, miközben éjjelisze krényén a szemüvege után matatott. — Hát muszáj az ilyesmit mindig éjnek évadján?!... Tisztára diliház ez!

— Nekem mondja?! — nevetett vissza Ottó, az ápoló, s lekattintotta itt is a villanyt. Alig ért vissza a tejfehér fényt árasztó rendelőbe, be toppant a dromedár vörös keresztet.

— Azannyát, hát nem magammal vittem! — Azzal lecsapta az asztalra az újonc betegkönyvecskéjét.

— Mit keres nálad?

— Ő adta ide. Hogy én adjam át. Merthogy ő el fogja veszíteni.

— Hát önkéntes?

— Az. Csak nem értem, miért akart mégis megszökni.

Ottó, az ápoló csak mosolygott, mint aki érti, de túl fáradt ahhoz, hogy elmagyarázza. Inkább felnyitotta a falisze krényt.

— Maradt itt valami a tegnapi reakciópróbáról — és két darab egydecis vinyakos üveget tett az asztalra. De a dromedár elhárította.

— Sajnos, vezetni is kell. Hogy mi mindenem nem spórolnának, a kutyaistenit! És még hol a reggel! Na, minden jót!

Ottó átült az asztalhoz, gurgulázva kiürítette az egyik vinyakos üveget, a fiókból kartont vett elő, azzal felcsapta az újonc betegkönyvecskéjét, és unottan másolni kezdte az adathalmazt. Közben megszabadította kupakjától a második vinyakos üveget is.

Ekkor a „lakosztályok” folyosójáról beszélgetésfoszlány ütötte meg a fülét.

Böller Gézát akkor hagytuk magára, amikor Madám átvezette őt a 159-esbe. Böller Géza valóban magára hagyatottan rogyott a széles ágyra. Első pillanatban nem tudta mire vélni hirtelen áthelyezését, azután „lakosztályába” belépve s megpillantva a spanyolfallal elválasztott védcékagylót, egyszerre az a képzele támadt, hogy ez a székrekedése pusztán átmeneti és csalóka jelenség, és hamarosan újból rá fog törni korábbi nyavalyája, ezt nyilván a nővér is tudja, azért toloncolja ide, az egyesbe, ahol ágytól a magáncécéig egyetlen ugrás a távolság. S most már mi történik — fűzte tovább képzelgéseit Böller Géza —, ha netán el talál aludni és akkor tör rá az alattomos inger? S ettől a gondolattól nem tudott elaludni, jobban mondva a végsőig elcsigázottan is csak félig adta át magát az álomnak, ilyesformán behúzott ajtaja mögött végigizgulva az újonc betoloncolásával járó lármát, kihallgatta Ottó ápoló és a poéta párbeszédét, majd amikor meggyőződött róla, hogy az ápoló végképp visszavonult, felkattintotta szobájában a villanyt, s valamiféle olvasmány után nézett.

A klinika ügyeletes orvosa, aki a portástól értesült az E-osztály éjjeli vendégéről, és saját fülével észlelte az osztály éjjeli zajongását, maga is felderítésre indult, elképedve pillantotta meg a 159-esből kiszüremlő fényt, s így nyitott a virrasztó Böller Gézára.

— Miért ég itt a villany?

Böller Géza megütődött, de a hófehér öltönyhöz tartozó nyájas arc visszaadta bátorságát.

— Nem bírok aludni... Ha kaphatnék valami altatót...

— Nem bír aludni?

— Összevissza ficáinkolnak a gondolataim...

Az orvos megveregette Böller Géza vállát.

— Mert nem tudja őket valamivel lekötni. Nem kell magának orvos-ság, barátom. Szedje össze a gondolatait, próbálja valamivel lekötni... — kilépett, s miközben az ajtót csukta, még visszaszólt, emeltebb hangon, nyomatékka: — Lekötni! Lekötni!...

Ottó, az ápoló, aki csak ezt az utóbbi egy szót hallotta háromszor is, sebtében az ágy alá vágta a vinyakos üvegeket, felkapott egy mindig keze ügyében levő kényszerzubbonyt, s a szembejövő orvosnak csupán annyit rebegeve: „Intézkedek, kérem, intézkedek...”, hátratett kézzel besomfordált Böller Géza szobájába.

— Hogy van?

— Köszönöm... Nem bírok aludni.

— Csukja csak be a szemét.

Böller Géza már ismert ilyen vizsgálatokat: le kell hunyni a szemet, előrenyújtani a karokat, párhuzamba helyezni, aztán, még mindig csukott szemmel, karját nagy ívben behajlítva, a jobb, majd a bal mutatóujjával, eltalálni az orra hegyét...

Megadóan lehunyta hát a szemét, karját előrelendítette, s a következő percben Böller Géza harmincéves számfejtő felsőtestén hurokba szorult a kényszerzubbony.

(Folytatjuk)

drámai szövegünk

vallatás

Dráma két részben

GOBBY FEHÉR GYULA

SZEREPLŐK:

Cseh Károly, adai tanító, a Vörös Hadsereg volt őrnagya
Paulina Gromcsenko, felesége
Karakaszević, királyi ügyész
Csendőr
Prodanović Milan, a királyi titkosrendőrség alezredese
Ludwig Károly, a Jenyiszej című újság szerkesztője
Ferenc, adai kommunista
Firányi Lajos, adai római katolikus lelkész

SZÍN:

A színpad körül több részből álló szürke függöny fut, rajta nyílások vannak, hogy a szereplők bárhol beléphessenek. Nincs rajzolt díszlet. Két láda áll a színpadon, szűkség szerint lesz belőlük asztal, szónoki emelvény vagy nyomdai szedőszekrény. Körben székek. A szereplők nem öltöznek át, csak jelzik a hely- vagy időváltozást, például katonasapkát, kalapot, micit vesznek elő. Kell még sétabot, puska, írókészlet. Az időváltozást (mert emlékek elevenednek fel a színpadon) fényváltozás jelzi. A jelent, a vallatást tiszta fehér fénynél lehet játszani. Az emlékek eljátszásakor színes lámpákat bekapcsolni. Minden emlékképben szereplőnek lehet esetleg saját fénye (Paulina zöld, Ferenc piros stb.), amellyel az utolsó jelenetben is megvilágítjuk őket.

I. RÉSZ

(Jelen. Fehér fény. 1932. február 6., este. Karakaszević ügyész bejön, mögötte a szolgálatkész Csendőr. Karakaszević az asztalhoz lép, az ott heverő iratokat nézi, felkiált.)

Karakašević: Ez mikor érkezett?
Csendőr: Délután, ügyész úr!
Karakašević: Tekintetes királyi ügyész úr.
Csendőr: *(Vigyázzba vágja magát.)* Parancsára, tekintetes királyi ügyész úr!
Karakašević: Miért nem szóltál róla?
Csendőr: Úgy mondták nekem, hogyha az ügyész úr... ha a tekintetes királyi ügyész úr kártyázik, akkor ne háborgassam.
Karakašević: Én nem kártyázok, csak szórakozok, hogy múljon az idő.
Csendőr: Ezért nem mertem zavarni a szórakozásban.
Karakašević: Kit?
Csendőr: A tekintetes királyi ügyész urat.
Karakašević: *(Az asztalra csap.)* Most megvan!
Csendőr: Nem mertem bemenni a kávéházba. Nekem azt mondták...
Karakašević: Most a kezemben van.
Csendőr: Én igazán csak azt akartam...
Karakašević: Végre! Hát mégis van isten!
Csendőr: Én tudom, mi a kötelesség, de nem szerettem volna... Bocsásson meg nekem, tekintetes királyi ügyész úr!
Karakašević: Elhallgass!
Csendőr: *(Vigyázzba vágja magát.)* Parancsára, tekintetes királyi ügyész úr!
Karakašević: Tizenegy éve várok erre a pillanatra. Így ökölbe szorul a kezem, ha csak rágondolok. Látod ezt az öklöt?
Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr. De én őszintén bocsánatot...
Karakašević: Hallgass!
Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr.
Karakašević: Nem rólad van szó. Ezzel az ökölrel azt a nyavalyás adai tanítót tudtam volna agyonverni. Tizenegy éve áll az utamban. Gátolja az előmeneteletem. Úton-útfélen csapdát állít nekem. Hányszor kaptam már szidást miatta. A méltóságos minisztériumi urak szemében miatta vagyok ügyetlen mafla. Agyon tudnám ütni. Elhiszed?
Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr.
Karakašević: Lehet, hogy agyon is ütöttem volna. Nem bántam volna, ha vizsgálat is indul ellenem. Még akkor is jobban járok, mint ha élve marad. Ha élve marad, talán sose jutok előrébb. Örökké itt kártyázhatok a Fehér Hajóban. De most megvan. A kezemben van. Most majd finoman ütöm agyon. A Szolgálati Szabályzat szellemében. A gyanús személyek vallatásánál alkalmazandó lelki ráhatások és a Meglepetés és lelki megrázkódtatás kihasználása című fejezetek szellemében. Ez úri munka lesz. Érted?
Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!
Karakašević: Remélem, hogy érted! Bár mostanában mind több a bugris a királyi csendőrségben is. Nem tudnak úgy válogatni bennetek, hogy tökéletesek legyetek. Mi régiek ötezer méterről érezzük a proletár szagát. Gyűlöljük őket! Az újabbak meg csak a jó fizetésért lépnek állami szolgálatba. A

munka, a cél nem érdekli őket. Ha a legnagyobb készülősztájkról kapnának hírt, négy órákor, akkor is csomagolnának, és nyugodtan ebédre mennének. Én nem hagyom ott, akit elkapok. Érted?

Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Halálos ellenségeim ezek az úgynevezett proletárok. Arra a szóra, hogy „bolsevik”, mindig kiköpök. Pfuj! (*Nézegeti a csendőrt.*) Köpj!

Csendőr: (*Köp.*) Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Ezentúl magadtól köpj.

Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Azt mondom: „bolsevik” (*kiköp*), akkor te is köpj. Érted?

Csendőr: (*Köp.*) Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Bolsevik!

Csendőr: (*Kiköp.*) Pfuj!

Karakašević: Na jól van! Majd megtanulod. Ez itt gyönyörű levél. (*Egy papírlapot vesz fel az asztalról.*) Eddig egyenlő lapokkal játszottunk. Tegnap csak egy adu volt a kezemben, megkontrázhatta. De most kész lesz. Fuccs! Ennyit egy bolsevik se bír ki.

Csendőr: (*Kiköp.*) Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Jól van, fiam! Csak ne köpj akkorát. Az úriember csak jelzi, hogy köp, de nem loccsant a padlóra. Nem hiába írja a falon, hogy köpködni tilos.

Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Igyekezz, hátha jó úriember válik még belőled.

Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Olyan, akinek minden mozdulata célszerű, becsületes, egyenes. Látod, ezeket a lázadókat sokszor nem lehet megérteni. Mit akar? Nem látja, hogy milyen erőnek fut neki? Nem látja, hogy az egész állammal, a titkosrendőrséggel, a csendőrséggel, az ügyészséggel, a bírósággal, a katonasággal, az egyházzal, a királlyal száll szembe? Hogyan képzelheti, hogy elbír minden hatalommal?

Csendőr: Nem gondolkodnak ezek, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Némelyik nem gondolkodik. Azt meg is törjük. Azokat értem. Szegény volt, elkeseredett, felbujtatták. Azután csak sír, ha megtörik a kezünk alatt. De mi tartja ezekben a lelket, akik minden ép ésszel, minden számítással ellentétben élnek és szervezkednek?

Csendőr: Bolondok, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Túl egyszerű volna, ha bolondok volnának. Ez az adai tanító is . . . Tizenegy éve küzdök vele. Éppen akkor kezdtem gyakornokoskodni, amikor haza ért Oroszországból. Már a határon figyelmeztettük, hogy becsülje meg magát. Tanító volt, meggazdagodhatott volna. Ő lehetett volna az adai Polgári Kör elnöke. A Magyar Párt képviselője. Közismert és köztiszteletnek örvendő ember. Nem ezt akarta.

Csendőr: Bolond az, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Valami rugó van benne, az hajtja. Valami ismeretlen erő, amit nem lehet legyőzni. Egy mechanizmus, amit még nem tudtam szétszedni. Pedig mennyit küzdöttem vele. Az ördög gondolta volna ott a határon, hogy ez a semmi, jelentéktelen ember ennyi bajt okoz majd nekem. Legalább főszolgabíró lehetnék. Egyes kollégáim már tanácsosok. Én meg itt rohadok vidéken. Miatta!

Csendőr: A nyakába kellett volna varrni egy pár évet, ha megengedi, tisztelettel, tekintetes királyi ügyész úr!

Karakašević: Sok mindennel megpróbálkoztam, fiam. Nem sikerült. De most a kezemben van. Ez a levél, amit délután az asztalomra tettél, ez segíteni fog. Ez lesz a titkos fegyverem! Ezzel a lelkébe nyúlok, végre kitarulkozik előttem. Ezt a csapást nem képes elviselni. Az lehetetlen.

Csendőr: Nem gondolja, hogy azok ott kinn, Oroszországban, megbabonázták, tekintetes királyi ügyész úr?

Karakašević: Eredj már! Ha csak bűbáj, varázslat lenne, azt már rég kiűztük volna belőle. Az nem volna képes ennyi háborgatásnak, gyötrésnek, verésnek, börtönnek ellenállni. A mi módszereink sokkal jobbak, mint a középkori inkvizícióé voltak. Magasabb színvonalon dolgozunk, hiszen fejlődik a világ, vagy mi a fene?! Még a lázadók is fejlődnek, láthatod. De ez most végre a kezembe került. Ma éjjel győzni fogok. Megtöröm a lelkét, mint a diót. Először meghámozom, azután ezzel a két csapással megtöröm, és kiszedem a magját.

Csendőr: Már nyugovóra tértek, tekintetes királyi ügyész úr.

Karakašević: Na és? Tán félted az álmát?

Csendőr: Dehogy féltem, tekintetes királyi ügyész úr

Karakašević: Akkor szólj ki, hogy hozzák ide. Le akarok számolni vele. Erre jogom van. Tizenegy éves küzdelem áll mögöttem. Több mint egy évtizede várom ezt a pillanatot. Ezért az élvezetért megdolgoztam. Érted?!

Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr! Azonnal itt lesz. *(Ki. Hangja kívülről.)* Hozd gyorsan föl a tizenhatost. Mozogj! Eredj már! *(Csendőr visszajön.)* Azonnal itt lesz, tekintetes királyi ügyész úr.

Karakašević: *(Felvesz egy iratot az asztalról.)* Hallgass ide! O. N. 99946. Micsoda szám! Ezt csak a mi tisztviselőink tudják kiagyalni. Ez lesz az első ütés. Azt fogja hinni, hogy ezért hívatam. Ekkor még mosolyogni fog. De utána jön az igazi csapás. *(Másik iratot vesz fel.)* Értesítés... Ez kinyírja biztosan. *(Leül.)* Ezt nem fogja elviselni. Az lehetetlen.

Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!

(Karakašević dobol az asztalon, kopogás hallatszik. Csendőr kimegy, majd a színpal mögül beesik Cseh Károly. Nem esik el, csak keresi az egyensúlyát. A Csendőr jön be utána, tiszteleg.)

- Csendőr:** Tekintetes királyi ügyész úrnak alázatosan jelentem, a vádlottat előállítottam.
- Karakašević:** Jól van, fiam, elmehetsz!
- Csendőr:** *(Nem mozdul.)* Igenis, tekintetes királyi ügyész úr!
- Karakašević:** No mi az? Talán félsz egyedül hagyni a vádlottal?
- Csendőr:** Ahogy parancsolja, tekintetes királyi ügyész úr!
- Karakašević:** Csak menj nyugodtan. Nem először találkoztunk mi. Régi ismerősök vagyunk, nem lesz semmi baj.
- Csendőr:** Igenis, tekintetes királyi ügyész úr! *(Tiszteleg, kimegy.)*
- Karakašević:** Jöjjön közelebb, „őrnagy úr”. Vagyis bocsánat, nem jól mondtam, őrnagy elvtárs.
- Cseh:** Maga nekem nem elvtársam.
- Karakašević:** Maga nekem nem őrnagyom. Maradt volna Oroszországban az elvtársainál, ott őrnagy lehetett volna. Vagy alezredes. Akár ezredes is azóta. Én meg tanácsos volnék a minisztériumban. Vagy legalább főszolgabíró valahol, és nem kellene ebben a vidéki kocsmában kártyázással töltenem az időt. *(Szünet.)* De ma este vallani fog! Hányadszor van letartóztatásban kommunista szervezkedésért?
- Cseh:** Nem számoltam.
- Karakašević:** Olyan jólesik a vizsgálati fogságban üldögelni?
- Cseh:** Nem tőlem függ, hányszor tartóztatnak le.
- Karakašević:** Ugyan kitől függ?
- Cseh:** A jugoszláv királyi titkosrendőrségtől, a csendőrségtől, a tekintetes királyi ügyész úrtól!
- Karakašević:** Gondolja, hogy mi játszunk magával, hogy ez itt most társasjáték? Bújódszi? Komámasszony, hol az olló? Bridzs? *(Fölugrik.)* Maga azt hiszi, hogy maga játszogathat velünk. Nagyon téved. Az ilyen játékért az életükkel fizetnek az emberek.
- Cseh:** Láttam.
- Karakašević:** Mit látott?
- Cseh:** Láttam, mit ér maguknak az emberi élet. Különösen a munkásember élete.
- Karakašević:** Aki az ország, a király ellen lázad, az megérdemli sorsát.
- Cseh:** Itt az szorul, aki a jogaiért küzd.
- Karakašević:** Miféle jogokért?
- Cseh:** Az alapvető emberi jogokért. Miért küzdöttek a mellettem levő cellába zártak? Csak hogy megkapják az elmaradt fizetésüket, amit a gazda zsebre vágott. Éhező gyerekeiket akarták megetetni. Hideg lakásukat akarták befűteni, rongyos asszonyaiknak ruhát venni. Ez nem lázadás a király ellen!
- Karakašević:** Látod, ez a te bajod, Cseh Károly! Mindenbe bele ütöd az orrod. Mi közöd neked a becsei malom sztrájkoló munkásaihoz? Már a cellafalon keresztül is lázítod az embereket?!
- Cseh:** Nem kell azokat lázítani. Éppen az a baj, hogy lázadznak, kiabálnak összevissza, ahelyett, hogy összefognának és szervezeten harcolnának a munkaadók önkénye ellen.

- Karakašević:* Hagyd ezt a kommunista propagandát! Értelmes ember vagy, tanító! Találmányokat szabadalmaztattál, Cikketek írsz az újságokba. Ezzel pénzt lehetett volna keresni. A te eszeddel, tehetségeddel sok pénzt lehetett volna keresni. Úr lehetett volna! Még mindig úr lehetne belőled, ha észhez térnél.
- Cseh:* Miféle úr legyek én? Szegény emberek izzadtságából élő úr? Nézzem tétlenül, hogy bánnak el a gazdák a földmunkásokkal, a gyárosok a munkásokkal? A kocsmasztal mellől nézzem a kolduló gyerekeket?
- Karakašević:* Ne nézzed! Fordítsd el a fejed!
- Cseh:* Akkor is látom őket.
- Karakašević:* Hogy tudok én nyugodtan élni? Hogy tudom én a kocsmasztal mellől nézni a kolduló gyerekeket?
- Cseh:* Ezt kérdezem én is.
- Karakašević:* Micsodát?
- Cseh:* Hogyan tudja a tekintetes királyi ügyész úr nézni maga körül e szörnyűségeket? Hiszen tanult ember. Sokat kell, hogy tudjon a világról. Azt is tudnia kell, hogy az egyik embernek nincs joga a másik kárára gazdagodni.
- Karakašević:* Mi ez? A saját irodámban vagyok kénytelen kommunista pofázást hallgatni?
- Cseh:* Kérdezett, én válaszoltam.
- Karakašević:* Tizenegy éve keseríted az életemet. Most majd én is keserítem a tiéd. Arra válaszolj, ki tartozik Adán a Kommunista Pártba?
- Cseh:* A királyi titkosrendőrség állítólag tudja, különben miért tartóztatott volna le öt embert?!
- Karakašević:* Szóval azt állítod, hogy ti öten vagytok párttagok?
- Cseh:* Ezt a királyi titkosrendőrség állítja.
- Karakašević:* És te beismered?
- Cseh:* Hogy a királyi titkosrendőrség ezt állítja? Tudja azt mindenki.
- Karakašević:* Még kedved van viccelődni? Majd elmúlik, ne félj! Majd, ha eszedbe juttatom, hogyan néznek rád a gyerekek az iskolában minden letartóztatás után.
- Cseh:* A gyerekek is tudják, hogy miért voltam letartóztatva.
- Karakašević:* Már a gyerekek fejét is kommunista propagandával tömőd tele?!
- Cseh:* Nem kell tömni beléjük semmiféle propagandát. Látják otthon a szegénységet, nemcsak látják, élik is.
- Karakašević:* A saját nyavalyás portádat se tudod rendben tartani. Ezért hoztál feleséget messzi Oroszországból? Erre a szegénységre? Gyalázatra?
- Cseh:* Hagyjuk a feleségemet. Semmi köze hozzá a tekintetes királyi ügyész úrnak.
- Karakašević:* De még mennyire, hogy van hozzá közöm. Majd meglátod, hogy van. Mindig sajnáltam szegény asszonyt. Idejött, reménykedett, hogy szép élete lesz melletted, hogy boldog lesz. És tíz éve kínlódik nyomorúságosan.

- Cseh:* Nincs beleszólása az életünkbe senkinek.
- Karakašević:* Miből éltetek? Mennyit keres egy adai tanító? Ruhára tellett belőle? Szép asszony a feleséged, hány új ruhát vettél neki a tíz év alatt?
- Cseh:* Mikor a tanítónak sincs elég pénze, mennyit kereshet egy napszámos? Annak mire jut?
- Karakašević:* Ne tereld másra a szót? Van még mit mondanom a tanítói állásodról. *(Főlemeli az asztalról az egyik iratot.)* Mert eddig legalább tanító voltál. Legalább a havi fizetésed megkaptad. De mit csinálsz ezután?
- Cseh:* Milyen papír az?
- Karakašević:* Érdekel, ugye? Eddig legalább volt mit ennetek, de ezután miből tartod el az orosz menyecskét? Hiszen semmihez se értesz! Csak a lázításhoz, bujtogatáshoz, meg a szövetkezéshez. Ahhoz igen. De abból nem lesz kenyér. Míg én itt vagyok, s már tizenegy éve szemben állok veled, a pofázásodból nem lesz tejjel-mézzel folyó Kánaán. Abból csak börtön lesz, még nagyobb nyomorúság, annak a szegény asszonynak is.
- Cseh:* Milyen papír az?
- Karakašević:* Ez az ítéleted. Az O. N. 99946-os számú végzés. Minisztériumi rendelet. Megszüntél tanító bácsi lenni. Nem tömőd többé az ártatlan gyermekek fejét a marhaságaiddal. Elbocsátottak állásodból. Véglegesen. A jugoszláv királyságnak nincs szüksége kommunista tanítókra. Sehol az országban nincs helyed.
- Cseh:* Milyen indoklással bocsátottak el?
- Karakašević:* Még háborogsz? Jogokat követelsz? Attól az államtól szeretnél kegyelmet, amellyel szembe fordultál? Amelyet el akarsz pusztítani? Nincs kegyelem.
- Cseh:* Az állam sem fog kegyelmet kapni tőlünk.
- Karakašević:* Tőlünk? Kik azok a „tőlünk”? Kik vagytok? Sorold fel!
- Cseh:* Nem lehet felsorolni, túl sokan vagyunk. Minden nincstelen, minden kétkezi dolgozó, minden saját erejéből, eszéből élő ember. Nincs kegyelem! Ez az állam nem a mi államunk. Pusztulni fog.
- Karakašević:* Nem Oroszországban vagy. Itt szigorú rend uralkodik. Királyunkat mindenki tiszteli.
- Cseh:* Azért nem mer megjelenni sehol.
- Karakašević:* Nem a te gondod, hogy megítéld, mit miért csinál. Ha eláruod a többi párttagot, én biztosítalak, újra álláshoz jutsz.
- Cseh:* Nem kell az olyan állás, amit magától kapnék.
- Karakašević:* Nagyon fölvágsz. De majd, ha leülöd a büntetésed, és az utcára kerülsz, másként gondolkodol. Nem érte elég zaklatás a feleségedet? Nem volt elég a bizonytalanságból, a házkutatásokból, a megaláztatásból?
- Cseh:* Hagyjuk a feleségemet!
- Karakašević:* Nem hagyhatjuk! Úgy képzelted, ő is mindent kibír? Pedig hogy szeretett. Szerелеmből jött utánad ezer kilométereket, igaz? Ott hagyta övéit, elhagyta addigi életét, s mit adtál neki cserébe?

Cseh: Hogyhogy szeretett?
Karakašević: Hát nem szeretett? Nem szerelemből jött utánad? Mégis orosz kémnő lett volna, ahogy gondoltuk? Mert tudd meg, gyanítottuk, hogy az oroszok kéme, veled együtt. De a mi eszünkön nem jártatok túl. Hiába volt minden igyekezet.
Cseh: Hogyhogy volt?
Karakašević: Azt hittétek, könnyű dolgokat lesz. Azt hittétek, hogy a jugoszláv királyság nem tud vigyázni magára. Hogy nem tudja megkeseríteni az életeteket. De itt vagyok én, itt a rendőrség, itt a hatalom. Tévedtetek. Az orosz menyecske rájött, hogy az őrnagy elvtárs becsapta. A vörös propaganda csődöt mondott.
Cseh: Mi történt Paulinával?
Karakašević: Sejtet ugye, hogy történt valami! Nem úgy ment a vállalkozás, ahogy a bolsevik elvtársak elképzelték. A menyecskeének rossz sora volt. A férje itthon nem tudott forradalmat csinálni, mint az oroszoknál. A férje még enni sem adott eleget neki, nemhogy tisztességes életet biztosított volna számára.
Cseh: Átkozott! Mi történt Paulinával?
Karakašević: Tudod, hogy oka vagy, ugye? Becsaptad azt az asszonyt kegyetlenül. Nem törődsz te senkivel. Csak a forradalommal, ugye? Mit számít neked a feleséged?
Cseh: *(Rárohan.)* Mit csináltatok vele?

(Beszalad a Csendőr, ellöki Csehet.)

Karakašević: Hagyd csak, fiam, hadd tomboljon! A lelkiismeret-furdalása bántja. Nem csináltunk mi semmit a te Paulináddal, te csináltad vele. A bolond fejed, a forradalmad meg a pártod. A kedves pártbeli barátaid, akiket menteni ohajtasz, de akik rólad úgy vallanak, mint a vízfolyás.
Cseh: *(Halkan.)* Mit történt Paulinával?
Karakašević: Tudod te azt jól. Magad végezted a hóhérmunkát.
Cseh: Elutazott?
Karakašević: *(A Csendőrhöz.)* Látod, fiam, ilyenek a bolsik... *(A Csendőr kiköp.)* Jól van! Az utolsó percig reménykednek. Hova utazhatott volna az a szegény asszony? Az lezárta maga mögött az utakat, mikor eljött utánad. Hova utazhatott volna?
Cseh: Lefogtátok. Azt hiszitek, meg tudtok törni bennünket. Nem elég, hogy engem vertek. Az asszonyomat is verni akarjátok? Tessék, itt vagyok! Folytassátok rajtam a tortúrát. Paulina nem tud semmiről.
Karakašević: Az holtbiztos!
Cseh: Hol van, mi történt?
Karakašević: Amíg nem vallasz, nem mondom meg.
Cseh: Erre nincs joga.
Karakašević: A jog itt én vagyok.
Cseh: A jog nem egy ember. Még ha királyi ügyész is.
Karakašević: Ha szemtelenkedsz, megpofoztatlak.

Csendőr: Üssem, tekintetes királyi ügyész úr?
Karakašević: Várj! Lásd, Cseh Károly, én még a gyilkosokat is megértem. Még azokkal is embermódra bánok. (*Fölemeli a másik iratot.*) Nem használom föl ellened, elég, ha mi ketten tudjuk, hogy mit követtél el. (*Csendőrhöz.*) Eredj ki, fiam!
Csendőr: Igenis, tekintetes királyi ügyész úr! (*Kimegy.*)
Karakašević: Amit felolvasok, te okoztad. Előidézted, tudatosan, magad akaratából. Így ítélkezel mások sorsa felett, ahányszor szervezkedni kezdesz. Hányszor jön még ilyen jelentés miattad? Gondolkozz ezen! (*Szünet, olvas.*) „Szigorúan bizalmas. Cseh Károlyné, született Gromcsenko Paulina, orosz származású adai lakos, 1932. február 5-én önkézevel véget vetett életének. Mire a szomszédok rátaláltak, több órája halott volt. Külső beavatkozás vagy erőszak nyomai nem találhatók a helyszínen. Búcsúlevelet vagy más iratot nem hagyott maga után.”
Cseh: Paulina!
Karakašević: Gyilkosa előttem nem ismeretlen! Gyilkosa te vagy!
Cseh: (*Térdre rogy.*) Paulina!
Karakašević: Paulina meghalt! Hiába kiáltozol utána. Ne emlegesd, csak jobban fáj a seb. Nem láthatod többé, ha életed végéig hiogatod is. Nincs, nem létezik, felejtse el. Paulina nincs.

(*A színpad megvilágítása változik. Cseh Károly képzelete. Belép Paulina. Karakašević nem látja.*)

Paulina: Ne okold magad, Károly! Nem te vagy az oka, nem bírtam tovább.
Cseh: Paulina!
Karakašević: Felejtse el! Nem láthatod többé, s ennek magad vagy oka.
Paulina: Túl sok volt nekem. Te itthon voltál, neked csak a hatalom volt ellenséged. Nekem a táj is, a tárgyak is. Nekem csak egy támaszom volt, egy biztos helyem, a te vállad. S most már régóta nem láttalak.
Cseh: Paulina!
Karakašević: Csak ezt hajtogatod. A neve nem éleszti fel.
Paulina: Véres volt a fehéreneműd, Károly, amit utoljára hazaküldtél. Teljesen átítatta a vér az inget. Tudtam, hogy nem csapnak be, már ismertem a vérednek a szagát. Ide jutotunk! Ismertem a vérednek a szagát. Ez volt az egyetlen üzeneted, hónapok óta. A véreddel üzentél. Elképzelttem, hogy mit művelnek veled. Elképzelttem, hogy nem láthatlak többé. Nem bírtam tovább.
Cseh: Paulina!
Karakašević: Mint sváb a trallalát. Mikor hagyod abba az óbégatást? A tényeken mit sem változtatsz vele.
Paulina: Ne haragudj rám, ne becsülj le a tettemért. Csak nyűg lettem volna. Kereszt, amit cipelsz egy életen át. Nélkülem könnyebb lesz harcolnod.
Cseh: Szükségem van rád, Paulina!
Karakašević: Késő a bánat. Előbb gondolkoztál volna.

Paulina: Majd meglátod, hogy igazam van. Rád itt valóban szükség van. A tudásodra, a tapasztalatodra, a kitartásodra, a biztató szavadra. Én idegen test voltam köztetek. Későn értettem meg, miért akartál mindenáron hazajönni. De annál jobban becsültelek. Tizenkilencben, Krasznójarszkban én is mosolyogtam naivitásodon. Azon, ahogyan az írótt szóért, az igaz szóért küzdöttél. Akkor jobban bíztam a tettekben. De most már látom, hogy itt nagy szükség van a szóra is. És te kitartóan beszélsz, Károly! Belőled nem tudják kiverni az igazság utáni vágyat, a kimondás szükségét. Itt most az kell.

Cseh: Nélküled hogy harcoljak?

Karakašević: Végre belátod! Semmi értelme a további ellenállásnak. Én igazán tisztellem a becsületetlenséget, de ezt végigjátszotad. Nem érdemes folytatni.

Paulina: Eltűnt belőlem az önbizalom. Összegyűrt az élet. Míg mellettem voltál, én is úgy éreztem, mindennel és mindenki-vel szembe tudok szállni. A te önbizalomból merítettem erőt. Nélküled nem bírtam tovább. Igaza volt az öreg Ludwignak Krasznójarszkban: mikor valaki ennyire bízik a szóban, mint te, akkor az az emberekben bízik. Te mindig bíztál az emberekben, akármit követtek el, akárhogy bántottak is.

Cseh: Az öreg Ludwig. De régen volt az, Paulina!

Karakašević: Kicsoda? Ki volt az, mondd a nevét! Majd én főlirom, csak mondjad!

(Fényjáték. Paulina kimegy. 1918 novembere. A függöny mögül Ludwig Károly, a Jenyiszej című újság szerkesztője lép elő. Kezében az újság. Cseh jelzés nélküli rabsapkát tesz a fejére.)

Ludwig: Egész éjjel dolgoztál, druzsám? Micsoda kitartás van benned, nem vagy álmos?

Cseh: Nem. Akár hozzáfoghatnánk a következő számhoz.

Ludwig: Ne túlozz! Nézd, a nagy sietség milyen hibát okozott.
(Mutatja az újságot.)

Cseh: Összekevertük a tördelést!

Ludwig: Össze ám! Ki tudja most ezt kisilabizálni?

Cseh: Sajnálom. Ej, de mafla vagyok.

Ludwig: Ne siránkozz. Eredj, mosakodj meg. Úgy nézel ki, mintha nem újságot, hanem mozdonyt raktál volna össze.

Cseh: Hogy tévedhettem ekkorát! Most nem értik meg, melyik sor melyik cikkhez tartozik.

Ludwig: Mániád lett az újság. A mi lapunk már a harmadik, amelynél dolgozol.

Cseh: A negyedik. Az elsőt Omszkban csináltuk tavaly. Forradalom volt a címe, és isten tudja, hány nyelven jelent meg. Valóságos Bábel tornya volt a szerkesztőség. Volt cseh, német, román, még török nyelvű kiadása is.

- Ludwig:* Az Irkutszki Világforradalom című lapodat magam is láttam.
- Cseh:* Azt a szibériai hadifoglyok kongresszusára csináltam. Akkor alakítottuk meg Szibéria Külföldi Munkásainak Kommunista Pártját. Annak volt sajtószerve a Világforradalom.
- Ludwig:* Aztán jött a Fáklya
- Cseh:* Azt már együtt csináltuk.
- Ludwig:* S most itt a Jenyiszej harmadik száma. Tanító létedre, igazi újságíró válik belőled.
- Cseh:* Szükség van a munkámra.
- Ludwig:* A tiszteknek nem nagyon tetszik a dolog.
- Cseh:* Ki törődik most a tisztekkel?
- Ludwig:* Társaid voltak.
- Cseh:* Csak voltak. Már a táborban szakítottam velük, mikor megalakítottuk a vörös szocialista kört. Annak tagjaiból lettek a magyar vöröskatonák. A tiszt urak azóta nem néznek rám többé.
- Ludwig:* Kivéve, hogy tegnap Körmöczy főhadnagy majdnem megfojtott.
- Cseh:* Elbántam volna vele.
- Ludwig:* Nem vagyok benne biztos. Elég tarjagos volt már a képed, amikor leszedtük rólad.
- Cseh:* Megvadult, mert tudja, hogy az ő bőrükre megy a játék. Félti a birtokait. Még több ezer kilométer távolságban a vagyonától is küzd, kapar, kész gyilkolni is, hogy az egész világon ők maradjanak hatalmon. Hogy sehol a proletár ne vehesse saját kezébe sorsát. Mert ha itt győz a forradalom, otthon Magyarországon se várnak sokáig a szegények.
- Ludwig:* „Megölök mindenkit!” — ezt kiabálta. „Hazudtok! Az újságotok minden szava hazugság!”
- Cseh:* Hát ezért írom az újságokat. Ezért dolgoztam a gépen egész éjjel. Ha újságot adunk ki, ha tudatosítjuk az emberekben, hogy miért folyik a harc, minden becsületes ember velünk tart.
- Ludwig:* De naiv vagy te, Károly fiam! Mintha az olyan egyszerű volna. Az újságban kinyomott szó nem isten szava, hogy azonnal megváltoztassa a világot.
- Cseh:* És ezt épp Károly bácsi mondja, a szerkesztő?
- Ludwig:* Tudnunk kell, mit érünk.
- Cseh:* Hát akkor miért szerkeszti ezt az újságot? Időtöltésből?
- Ludwig:* Ha csak egy embert is győzünk meg, érted, egyetlenegyét, akkor is érdemes volt dolgoznunk. De ne bízd el magad.
- Cseh:* Én nem egy embert akarok meggyőzni az igazságról.
- Ludwig:* Hányat?
- Cseh:* Az újság sokak kezébe jut. Elég ha az emberek ismerik a tényeket. Ha fölvilágosítjuk őket, rögtön mellénk állnak.
- Ludwig:* Néha nem elég a tényeket ismertetni. Az ész ellen a burzsoák az előítéleteket, a megszokást, a babonákat, a tekintélyt fordítják.

- Cseh: Én bízok a munkások eszében. Ha olvassák az újságot, átneveljük őket.
- Ludwig: Látszik, hogy tanító voltál. Feltétlenül hiszel az észben és a nevelésben. Pedig nem minden ember nevelhető. Vigyázz, mert valamelyik tanítványod egyszer csak a hátadba szúr.
- Cseh: Majd vigyáznak rám a többiek.
- Ludwig: Nem ártana, ha bátorságod mellé egy-két csöpp óvatosságot is bevennél.
- Cseh: Ebben a harcban a tudomány küzd a miszticizmus ellen, a kutatás a tekintély ellen, a bírálataz az elfogódottság ellen.
- Ludwig: Egyeseknek nem elég megmutatni az igazságot. Ők nem láthatják, mert vakok. A burzsoá társadalom nevelése, iskolája, előítéletei elvakították őket.
- Cseh: Én a látóknak írok. Ha ők helyes irányban indulnak, a vakok is utánuk tapogatóznak.
- Ludwig: Nehéz veled vitatkozni. Magam is remélem, hogy igazad van, pedig az öreg róka bizalmatlansága és gyanakvása szimatol a lelkemben.

(Fényjáték. 1920 márciusa. Belép Paulina. Cseh puskát vesz elő, szovjet tiszti sapkát tesz a fejére.)

- Paulina: Ludwig elvtársnak igaza van. Én is félttem Károlyt. Sokszor vakmerő.
- Ludwig: Ohó, be se mutatod a menyasszonyodat! Megállj, te önző. Ilyen szép lányt dugdosol előlem. Ludwig Károly vagyok.
- Paulina: Gromcsenko Paulina.
- Ludwig: Kedvem volna kezet csókolni az elvtársnőnek. Talán megbocsátaná az öreg gavallérnak ezt a burzsoá eredetű, de néha igen jóleső gesztust.
- Paulina: Inkább ez arcom tartom oda
- Ludwig: Ez igen. A kézcsókra vonatkozó ajánlat feledve. *(Megcsókolja.)*
- Paulina: Én már jól ismerem Ludwig elvtársat. Károly sokat mesélt magáról.
- Ludwig: Ej, a buta! Ahelyett, hogy a szerelemről meg a boldogságról mesélne a menyasszonyának, öreg forradalmárok életrajzát ismerteti. Furcsa módja az udvarlásnak.
- Cseh: Most nincs sok idő érzelmes ostobaságokra. A város környékén dúl a harc.
- Ludwig: Értettem, őrnagy elvtárs!
- Cseh: Ne viccelődjön velem, Károly bácsi. Úgy tisztelem, mint az édesapámat.
- Ludwig: Annyira öreg még nem vagyok.
- Paulina: Nagyon szereti Károly bácsit. Azt mondja, senkitől se tanult annyit marxizmusból, dialektikából, mint magától.
- Ludwig: Attól még a háborúban be kell tartani a hivatalos formákat. Tehát: parancs, őrnagy elvtárs!
- Cseh: *(Mosolyog.)* Rendületlenül előre a forradalom útján, Ludwig elvtárs!

Ludwig: Értettem, őrnagy elvtárs! Az agitációs lap rendszeresen megjelenik, most pedig a Kommunista Párt programjának a fordításán dolgozunk.

Cseh: Helyes! Minél több ember kezébe kerül, annál többen csatlakoznak hozzánk!

Ludwig: De azért mióta fegyverrel harcolsz, csak belátod, hogy a puská többet ért a burzsoák ellen, mint a nyomtatott betű.

Cseh: Egyformán szükség van a fegyverre és a szóra.

Paulina: Ludwig elvtárs, segítsen!

Ludwig: *(Legyint.)* Erről a mániájáról nem lehet lebeszélni. Ezt még a tanítóképzőből hozta magával. Hisz a szó felvilágosító erejében. Most, mikor fegyver van a kezében és valóban verheti, pusztíthatja az ellenséget, most is legszívesebben újságot írna. Látom az arcán.

Paulina: Nem erről van szó. Károly haza akar menni.

Ludwig: Őrnagy elvtárs haza akar menni?

Cseh: Haza kell mennem. Itt nemsokára véget ér a harc.

Ludwig: De hát miért?

Cseh: Ott nagyobb szükség lesz rám.

Paulina: De Károly, te megtetted a forradalomért, amit kellett. Agitáltál szóval, harcoltál fegyverrel. Mit akarsz még?

Cseh: Nem érted ezt.

Paulina: Képzeld, Ludwig elvtárs, csak akkor vesz feleségül, ha megígérem neki, hogy követem a hazájába.

Ludwig: Ebbe nem szólok bele, kettőtök ügye.

Paulina: De hát miért akar innen elmenni? Éppen akkor, amikor itt győzött a forradalom. A Vörös Hadsereg őrnagya. Ismert ember. Az elvtársak szeretik és tisztelik. Miért?

Ludwig: Beszéljétek meg, én kimegyek.

(Fényjáték. Ludwig kimegy. Cseh elteszi a puskát.)

Cseh: Mondtam már: otthon a helyem.

Paulina: Az internacionalistának tudnia kell: a forradalomnak szüksége van rá mindenütt a világon. Ha itt maradsz és segítesz építeni a szocializmust, az épp akkora haditett, mint ha valahol harcolnál.

Cseh: Otthon is meg kell indítani a harcot.

Paulina: Itt most nagyobb szükség van rád, mint otthon. Az otthoniak harcolnak nélküled is, ne félj!

Cseh: Lehet, hogy harcolnak, de én részt akarok venni abban a harcban.

Paulina: Őrnagy vagy. Pártvezető. Ott mi lesz velünk?

Cseh: Nem kényszerítelek, hogy velem tarts.

Paulina: Nem is szeretsz!

Cseh: Tudod, hogy szeretlek.

Paulina: Önző vagy.

Cseh: Igaz. Önző vagyok, mikor magammal szeretnék vinni a bizonytalanságba, de nem tudok könnyen lemondani rólad.

- Paulina:* Én már az egész családomat feláldoztam a kapitalizmus elleni harcban. Apám a száműzetésben pusztult el, bátyáim a Vörös Hadseregben estek el. Ennyi nem elég egy embertől? Tegyenek mások is valamit a forradalomért.
- Cseh:* Tesznek is ne félj! De mi nem tekinthetünk másokra.
- Paulina:* Károly, én félek.
- Cseh:* Én is félek. Mintha a másvilágról érkeznék haza. És vajon miféle haza az, amely majd fogad. Ott is minden megváltozott.
- Paulina:* Akkor miért nem maradunk itt, ahol ismerősökkel vagyunk. Ahol biztosan tudjuk, mi vár ránk. Ahol ismerjük feladatainkat.
- Cseh:* Mert az én feladatom az, hogy otthon segísem a forradalmat. Sok minden megváltozott otthon, de a legfontosabb nem: a szegény embert most is elnyomják. Az adai munkások véréért élődik szívják. Ez ellen tenni — ez a feladatom.
- Paulina:* Ada. Milyen furcsa szó.
- Cseh:* Furcsa oroszul. Majd megismered az ízt, ha ott leszel velem.
- Paulina:* Ada...
- Cseh:* Lesz egy kis házuk a Tisza mellett.
- Paulina:* Tisza?
- Cseh:* A Tisza, az folyó. Nem olyan nagy, mint a Jenyiszej, de nagyon szép. Mindkét oldalon fűzfák vezetik. Tavasszal, ha kiárad, derékig elönti őket. És a nyoma rajtuk marad, fehérlik. Úgy állnak ott, mintha nadrág volna rajtuk.
- Paulina:* Elönti a házakat?
- Cseh:* A miénket soha.
- Paulina:* S mi lesz a mi házukban?
- Cseh:* Majd te berendezed. Azt szeretném, ha mindenen ott lenne a kezed nyoma.
- Paulina:* Károly, csábítás...
- Cseh:* Szeretlek. Szeretném, ha örökké velem maradnál. Úgy érzem, csak akkor lesz igazi életem. *(Megcsókolja.)*
- Paulina:* Én is szeretlek, hisz tudod. Csak félek...
- Cseh:* Ugyan mitől?
- Paulina:* Olyan messze van, rémítő messze van Magyarország.
- Cseh:* Az most nem Magyarország. Új állam alakult, Jugoszlávia.
- Paulina:* És ott hogy beszélnek? Magyarul?
- Cseh:* Két nyelvet kell tudnod. Nálunk, Adán, magyarok és szerbek élnek.
- Paulina:* Mennyit követelsz szerelmedért. Két nyelvet megtanulni! Sose leszek rá képes.
- Cseh:* Dehogynem. A szomszédok majd beszélgetnek veled. S ha örülsz valaminek, el akarod majd mesélni nekik, megszólalsz, meglátod.
- Paulina:* Mit mesélhetnék én nekik?

Cseh: Oroszországról, magadról, rólam, a forradalomról. A boldogságunkról.

Paulina: Abban is lesz részünk?

Cseh: Persze. Beszélni akarsz majd, ha boldog leszel.

Paulina: Ha boldog leszek?!

Cseh: Bízzál.

Paulina: Bízom benned.

Cseh: Ne csak bennem, bízz a forradalomban. Lehet, hogy keserves sorunk lesz, lehet, hogy sok keserű pillanat vár ránk. De ha az ember hiszi, hogy értelme van a küzdelmének, a harc is boldoggá teszi.

Paulina: Ezért szeretlek, mert ennyire tele vagy hittel és erővel.

(Paulina megöleli Csehet, majd kimegy. Éles fehér fény. Jelen. Cseh leteszi a tisztí sapkát.)

Karakašević: Kemény ember voltál, elismerem. De most megtörsz. Ezt nem bírhatja ki senki sem. Nem kell szégyellned magad. Megtetted, amit lehetett. Ha az embert folyton rángatják, ha elveszti az állását, félholtra verik, öngyilkos lesz a felesége — az túl sok. Nem lehet kibírni. Prodanović kapitány még a határon figyelmeztetett, hogy vigyázni kell a vörösökre, mert meggyúlik velük a bajunk, s lám, milyen igaza volt. Rád külön fölhívta a figyelmemet. Vesébe látott az a kapitány.

(Fényjáték. 1921 augusztusa. Karakašević sapkát cserél, a függöny mögül előlép Prodanović, karddal az oldalán.)

Prodanović: Gyakornok úr!

Karakašević: Kapitány úr, alázatosan jelentem, szolgálattételre készen állok.

Prodanović: Nagyszerű, szeretem a rendesen viselkedő úrifiúkat. A gyakornok legyen szolgálatkész, gyors és pontos. Akkor nálam jól megy a sora. Értette?

Karakašević: Kapitány úr, alázatosan jelentem. Értettem!

Prodanović: Jó van, fiam! *(Ugyanúgy viselkedik vele szemben, mint Karakašević a Csendőrrel szemben.)* Ne felejtse, milyen felelősségteljes feladattal érkezett ide a határállomásra. Az ország és a király ellenségeit fogadjuk ma. A mi ellenségeinket. Olyan embereket kell külföldi nyomásra hazánkba engednünk, akiket itt nyomban halomra kellene lőnünk. Akik nem tisztelnek sem istent, sem királyt, nem tisztelik az államapparátust. Sőt, kenyéradó gazdáik ellen fordulnak első adandó alkalommal. Rosszabbak, mint a kutya. Mert a kutya hűséges állat. Ezek... figyel, gyakornok úr?

Karakašević: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, figyelek!

Prodanović: Ezek bolsik. Pfuj! *(Kiköp.)* Ha ezt a szót meghallja, jobb, ha köp egyet.

Karakašević: Igenis, kapitány úr! Pfuj! *(Kiköp.)*

Prodanović: Jól van, fiam. Megjegyzem, a köpésben is legyen mértékletes, amint az egy jugoszláv királyi gyakornokhoz illik.

Karakašević: Igenis, kapitány úr. Alázatosan jelentem, ügyelni fogok rá.

Prodanović: Jól van, nézze át a ma érkezők listáját. Vesse össze minden érkező nevét a becskerekai főispán által kiadott leirattal. Különös gonddal és szigorúsággal kell fogadnunk, meztelenre vetkőztetnünk, ruháját, csomagját aprólékos gonddal átvizsgáljunk a névsorban szereplőknek. Ezek veszélyes kommunista agitátorok, akiket Oroszországban különleges tanfolyamokon képeztek ki a jugoszláv királyság megdöntésére. Ma vezesse egyedül a vizsgálatot, én csak ellenőrzöm a munkáját.

Karakašević: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, értettem!

Prodanović: Kezdheti az átvételt.

Karakašević: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, megkezdem a munkát. *(Kiszól.)* Küldjék be az elsőt.

(Cseh elébe áll.)

Karakašević: Neve?

Cseh: Cseh Károly.

Karakašević: Lakhelye? *(Nézi a listát.)*

Cseh: Ada.

Karakašević: Vetkőzzön meztelenre!

Cseh: Tessék?

Karakašević: Nem érti, amit mondok?

Cseh: Mintha nem értettem volna jól.

Karakašević: Nem tud jól szerbül?

Cseh: Értem, amit mondanak.

Karakašević: Ha a jugoszláv király kenyerét akarja enni, jól kell tudnia szerbül. Itt mindenkinek tudnia kell szerbül.

Cseh: Nem tudtam, hogy engem a király fog etetni.

Karakašević: Aki itt él, mind a király kenyerét eszi. Tanuljon meg tiszteségesen beszélni, és vetkőzzön meztelenre.

Cseh: Nincs nálam semmi.

Karakašević: Akkor válaszoljon, ha kérdeztem. Vetkőzzön! *(Cseh vetkőzik, Karakašević izgatottan a kapitányhoz lép.)* Rajta van a főispán névsorán. Négyes szám alatt. Cseh Károly.

Prodanović: Ez a fiatal fickó? Nézze, gyakornok úr, hogyan álcázzák magukat a gazemberek. Figyeli? Látszatra egyszerű, szürke senki.

Karakašević: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, figyelem!

Prodanović: Honnan jön?

Cseh: Oroszországból.

Prodanović: Azt tudjuk, melyik helységről?

Cseh: Nem tudom, hol állt meg velünk utoljára a vonat, nem néztem ki.

Prodanović: Maga viccelődni mer velem? Utolsó tartózkodási helye?

Cseh: Irkutszk.

Prodanović: Moszkvában nem volt?

Cseh: Többször jártam Moszkvában.
Prodanović: Tanfolyamon? *(Szünet.)* Most meglepődött, ugye? Nem gondolta volna, hogy mi már tudjuk. A jugoszláv királyi titkosrendőrségnek hosszú a keze.
Cseh: És botja is van.
Prodanović: Van botja, és ütni is tud vele, ha kell. Ezt jó, ha megjegyzi. Nézze át a kolmiját.
Karakašević: Igenis, kapitány úr! Adja ide! *(Tapogatja.)* Emelje föl a kezét.
Prodanović: Nincs nála semmi? Ezt hoztad a híres szovjetektől? Ezt a semmit kaptad hálából a bolsiktól?
Karakašević: *(Köp.)* Pfu!
Prodanović: Jól van, fiam! A legjobb lesz, ha elfelejted azt az egész kalamajkát. A király nagylelkű és kegyes. Megengedi, hogy onszágában élj, ha rendesen viselkedsz, és csöndben dolgozol. Itt kapsz is valamit a munkádért, nem úgy, mint odaát.
Karakašević: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, nincs nála semmi.
Prodanović: Helyes, folytassa a vizsgálatot.
Cseh: Felöltözhettek?
Karakašević: Majd akkor, ha megengedem. Családi állapota?
Cseh: Nős vagyok.
Karakašević: Felesége neve?
Cseh: Paulina.
Karakašević: Családneve?
Cseh: Gromcsenko.
Karakašević: Gromcsenko? Orosz?
Cseh: Igen, orosz.
Prodanović: Hol van?
Cseh: Még nem kapott beutazási engedélyt.
Prodanović: Még nem kapott! Honnan veszi, hogy kapni fog?
Cseh: Remélem. Büntetlen előéletű.
Prodanović: Röhej. „Büntetlen.” Nálatok közösek voltak az asszonyok?

(Cseh hallgat.)

Karakašević: Látod az öklömet?
Cseh: Látom.
Karakašević: Ez az ököl tanít mindjárt rendre. Válaszolj a kapitány úr kérdésére.
Prodanović: Derogál a vöröskatonának, hogy egy jugoszláv királyi kapitány kérdezgeti.
Cseh: Nem vagyok vöröskatoná.
Prodanović: Ne tagadd, mondtam már, hogy többet tudunk, mint sejteneád. Pontosan tudjuk azt is, hogy hol szolgáltál. Hol szolgáltál?
Cseh: Itthon tanító voltam, az is leszek.
Prodanović: Ezt csak remélheted, ha rendesen viselkedsz.
Karakašević: Majd én rendben tartom, kapitány úr.
Prodanović: Ez lesz az első komoly feladata, gyakornok úr! Ezután a maga embere lesz. Ha valami gázságot elkövet, maga felel

érte. Akadályozza meg a vörös propaganda, a bolsi bacillus terjesztésében. Értette?

Karakašević: (Köp.) Pfu! Kapitány úrnak alázatosan jelentem, értettem.

Prodanović: Jól van. Ne vicceljen velem, mert az állásába kerülhet. Az előmenetelébe. Akár bírónak megy, akár ügyész lesz, akár hivatalnok az állami szervezetben, Cseh Károly a maga gondja. Törje össze, alázza meg, de tartsa féken.

Karakašević: Kapitány úrnak alázatosan jelentem, ha kell, gyilkolni fogok.

Prodanović: (Csehhez.) És a feleséged is csak akkor jöhet be, ha bebizonyítod, hogy rendes falusi tanító maradtál, akire ennek az államnak szüksége van.

Karakašević: Szóval, felelj a kapitány úr kérdéseire. Ott közösek az asszonyok?

Cseh: Oroszországban ugyanolyan polgári törvények vannak, mint itt. Az asszonyok nem közösek.

Prodanović: De a forradalom alatt azok voltak, mi?

Karakašević: Felelj!

Cseh: Ezt csak az ellenséges propaganda terjesztette.

Prodanović: Vigyázz, mit beszélsz. Itt ellenséges propagandának a vörös pofázást nevezzük.

(Közreveszik, két oldalról ordítanak a fülébe.)

Karakašević: Itt meg se mukkanhatsz, mert a szádra csapunk.

Prodanović: Itt nincs szervezkedés.

Karakašević: Nincs párt!

Prodanović: Nincs osztályharc.

Karakašević: Nincsenek kommunista eszmék.

Prodanović: Nincs munkásosztály.

Prodanović: Nincs megkülönböztetés a szegények és gazdagok között.

Prodanović: Itt csak hűséges királyi alattvalók vannak.

Karakašević: Mindenki vallásos.

Prodanović: Mindenki erkölcsös.

Karakašević: Mindenki szerbül beszél.

Prodanović: Mindenki akkor áll fel, ha megengedik neki.

Karakašević: Mindenki akkor ül le.

Prodanović: Mindenki akkor nyitja ki a száját, mikor mondják neki.

Karakašević: Mindenki éljenez.

Prodanović: Mindenki tiszteli a feljebbvalóját.

Karakašević: Mindenki tiszteli a törvényt.

Prodanović: Ehhez tartsd magad, ha nem akarsz bajba keveredni.

Karakašević: Itt mindenki ehhez tartja magát.

Prodanović: A többiek a börtönben rothadnak.

Karakašević: Rólad én gondoskodom. Figyelni foglak. Ha moccanni mersz, széttöröm a vörös pofádat. Értetted?

Prodanović: Csak határozottan, gyakornok úr!

Karakašević: Egy mukkanás nem lesz az engedélyem nélkül, mert az életeddel fizetsz. Nem sajnállak egy csöppet sem. Pusztulni fogsz, ha kell.

Prodanović: Csak így tovább, gyakornok úr! Keményen!

(Fényváltás. Prodanović kapitány kimegy. Karakašević levezi a sapkát a fejéről, Cseh felöltözik. Éles fény, folytatódik a vallatás.)

Karakašević: Könnyíts a lelkedben. A sírástól nem lesz könnyebb. Valomást kell tenned, hogy megszabadulj a belső nyomástól. Hidd el nekem, csak jót akarok. A hallgatás csak megnehezíti az emlék viselését. Nyomja a szívedet, amíg el nem mondasz mindent. *(Szünet.)* Nem érdemelted meg, hogy szenvedjen érted az az asszony. Ennyire nem becsülöd. Mennyit kínoztad, igenis, kínoztad. Miattad érte annyi zaklatás, annyi megalázás. A te butaságod miatt tapogatták meg annyiszor a csendőreim. Igen! Forgathatod a szemed, megtapogatták, röhögtek rajta. Most siratod. Miféle forradalmár vagy? Sírsz, mint a kisgyerek? Azt hiszed, nem látom? Elmesélem a társaidnak. Mind tudni fogják, hogy sírt az őrnagy elvtárs. Sírt, mint egy pólyásbaba, de semmi mást nem tett a feleségéért. Csak picogott. *(Szünet.)* Kimegyek egy percre, hátha megjön az eszed, ha egyedül maradsz. Kopogj, ha kellek!

(Fényjáték. 1922 februárja. Pillanatnyi szünet után erőteljes kopogás hallatszik. Cseh fölkel.)

Cseh: Szabad.
Ferenc: Jó napot, tanító bácsi. Magához jöttem.
Cseh: Jó napot, Ferenc, szívesen látlak.
Ferenc: *(Körülnéz.)* Jelszó: a forradalmat mi csináljuk...
Cseh: Jelszó: ... szervezett munkások.
Ferenc: *(Megöleli.)* Ma lesz hát a nagy nap.
Cseh: Ma, Ferenc.
Ferenc: Megalakul a JKP szervezete.
Cseh: Mától fogva a pártközpont is nyilvántart bennünket, adai kommunistákat.
Ferenc: Hallom, jön a feleséged Oroszországból?
Cseh: Végre hitelesítették a házasságunkat a zentai hivatalban. A jövő hónapban megérkezik.
Ferenc: Várod már, ugye?
Cseh: Alig várom. Bár fennáll a veszély, hogy a rendőrség zsarolni fog. Eddig is folyton fenyegetőztek, hogy ne merjek semmihez fogni, mert nem engedélyezik a letelepedését.
Ferenc: Mégis munkához fogtál.
Cseh: A forradalomé az életem.
Ferenc: Az asszonyod is párttag?
Cseh: Tudod, hogy erre a kérdésre nem válaszolhatok. Abban biztos lehetsz, hogy nem ijed meg a saját árnyékától. A forradalomban ismertem meg, együtt harcoltunk.
Ferenc: Irigyellek, Károly elvtárs.
Cseh: Miért?
Ferenc: Te már párttag vagy, méghozzá nem is akármilyen pártnak a tagja. Onnan jöttél hozzánk.

- Cseh: Ne irigykedj, te is ugyanannak a pártnak leszel a tagja.
 Ferenc: Hogyan?
 Cseh: A kommunisták, akár a Szovjet Kommunista Pártba, akár a Jugoszláv Kommunista Pártba tartoznak, lényegében ugyanazokért az eszmékért küzdenek. Egy párt a munkások pártja az egész világon.
 Ferenc: Szépen tudsz beszélni, Károly elvtárs.
 Cseh: Tanító vagyok.
 Ferenc: Bár megtanítanál bennünket, hogyan vegyük kezünkbe sorsunkat.
 Cseh: Mindenkinek kinyitjuk a szemét. Be kell bizonyítanunk a munkásoknak, hogyha szervezetten szállnak szembe a munkaadókkal, akkor erősebbek mint azok. Láttad mi történt a nyáron is. Az aratókkal nem egyszerre, hanem külön-külön alkudtak a gazdák. Le is nyomták a béreket úgy, hogy a télirevalót sem keresték meg az emberek. A szőlőmunkásokkal ugyanúgy toltak ki az ősszel. Meg kell magyaráznunk nekik, hogy ha összefognak, akkor ők dik-tálhatják a napszám magasságát. Ők mondják meg, mekkora részt követelnek a termésből.
 Ferenc: Szövetséget alakítsanak még a napszámosok is?
 Cseh: Mind, aki bérért dolgozik.
 Ferenc: Ada történetébe egyszer még nagybetűkkel írják be a mai dátumot. *(Ujjával a levegőbe rajzolja.)* 1922 februárja. Megalakult a Jugoszláv Kommunista Párt adai illegális szervezete.
 Cseh: Van dolgunk elég. Öten vagyunk, de úgy kell tevékenykednünk, mintha százan volnánk.
 Ferenc: Nagyon nehéz lesz.
 Cseh: Dehogy. Ha az emberek fel tudnák mérni helyzetüket, és ebben kell segítenünk nekik, nem százan, ötszázan csatlakoznának azonnal hozzánk.
 Ferenc: Biztos vagy ebben?
 Cseh: „Az adai révkunyhók népe nem tudja, de érzi a forradalom szükségességét. Nem is kellene más, csak egyszer végigmenni a falun, és beadni minden házba egy fegyvert. Néhány rövid óra alatt egész kis vörös hadsereget mozgósíthatnánk így.” Ennek az adai vörös hadseregnek vagyunk mi, a ma megalakuló pártszervezet, előőrse. Nem hátrálhatunk.

FÜGGÖNY

II. RÉSZ

(Éles fény, folytatódik a vallatás. Karakašević az asztalnál ül, Cseh térdel.)

Karakašević: Hallgatlak. Ne makacskodj, feleséged tettel bizonyította, hogy rossz lapra tettél. Legalább halálában engedelmeskedjél neki, ha már életében nem hallgattál rá. Tettéből

világosan következik végakarata. Nincs értelme a további küzdelemnek. Vallj be mindent, akkor hazaengedünk, hogy ott legyél a temetésen. *(Cseh felkapja a fejét.)* Esküszöm, hogy hazaengedünk. Különben ne is reméld. De ha vallomást teszel, azonnal aláírok egy távozási engedélyt. A reggeli vonattal elmehetsz. Hogy néz az ki, hogy ne kísérd ki utolsó útjára, mikor ő annyi kilométert tett meg miattad? Áll az alku? *(Cseh lehorgaszta a fejét.)* Gondold meg az ajánlatom. Emlékezz vissza, mit élt át miattad. Hiszen alighogy ide ért, alighogy körülmézett a házban, még meg se szokhatott, még a sötétben nekiment volna a székeknek, a asztalnak, a szekrény sarkának, máris megkezdődött a zaklatása.

Cseh: Gyalázatos!

Karakašević: Átkozódhatsz. Ha rám hallgattál volna, ha kerülted volna a kommunistákat, nem érte volna bántódás. Beláthatod, én becsületesen játszottam. Ellenem tettél, én válaszoltam. Ahányszor Adán moccantak a kommunisták, tudtam, hogy te vagy a rugó. Lepakstam rád. Figyelmeztettelek előre, úri becsületszavamat bírtad: ha nem szervezkedsz, nem lesz bántódásod.

Cseh: Nem én, a kényszer szervezte az embereket.

Karakašević: Ezek csak szavak. Minden szervezkedés mögött áll valaki.

Cseh: Ti álltok mögötte. Az úri osztály kényszeríti védekezésre a szegényeket. S akkor lecsap rá azért, amit maga idézett elő.

Karakašević: Ne pofázz, az én gyomrom nem veszi be az ilyen szólásokat. Emlékezz vissza asszonyod rémületére, amikor először megjelentem nálatok.

(Fényjáték. 1926 júliusa. Paulina beszalad a színpadra.)

Paulina: Minden holmimat kétszer átnézték a határon. Mit keresnek most?

Karakašević: Asszonyom, én csak parancsot teljesítek.

Paulina: Károly, szólj nekik, hagyják abba. Űgyse találnak semmit.

Karakašević: Govori državnim jezikom! A hivatalos közeg jelenlétében ne tessék oroszul pofázni! Értette?

Cseh: Nem tud még jól szerbül.

Karakašević: Jobb, ha megtanul, mielőtt kiröpítenénk az országból.

Cseh: Nem követett el semmit.

(Kint csörömpölés.)

Paulina: Összetörök a vázáimat. Hisz látják, hogy nincs bennük semmi.

Karakašević: Minden orosz holmi gyanús.

Cseh: Követelni fogom a fölöslegesen okozott kár megtérítését.

Karakašević: Csak követelje.

Paulina: A ruháim varrását mind föltépték. Mit hozhattam volna át?

- Karakašević:** Tudják azt nagyon jól, aranyat hozott.
Paulina: Aranyat?
Cseh: Miféle aranyat, ember?
Karakašević: Én nem ember vagyok neked, hanem tekihtetes ügyész úr! Értetted?!
- Cseh:** De hát honnan nekünk az arany?
Karakašević: Azt hiszik, mi hülyék vagyunk?! A jugoszláv titkosrendőrségnek hosszú a karja. A messzi Oroszországban is vannak, akikben még maradt becsület, akik nem nézik jó szemmel minden emberi érték pusztulását, a tekintélyes cári család meggyilkolását.
- Cseh:** Mi közünk nekünk ezekhez?
Karakašević: Ezek a becsületes emberek jelentették, hogy te ott annak idején Kazanyba szállítottál egy vonatnyi aranyat.
Cseh: Vonatnyi arany! Micsoda túlzás. A krasznnojarszki ezred kísért egyszer egy visszafoglalt aranykészletet. De az a népi hatalomé volt és maradt.
- Karakašević:** Kivéve, ami a te zsebedbe került.
Cseh: Soha nem loptam senkitől.
Karakašević: Ez a helyes kifejezés. A népi hatalom senki, tehát szétosztottátok a zsákmányt.
Cseh: Ha szétosztottuk volna, akkor se lehetne itt.

(Kint csörömpölés.)

- Paulina:** Megyek, megnézem, mit törték össze. (El.)
Karakašević: Volt annyi eszed, hogy ne hozd magaddal. Vártad, hogy jöjjön a feleséged.
Cseh: Micsoda értelmetlenség. Hisz minden holmiját kétszer átvizsgálták.
Karakašević: Mégis milliomos lettél.
Cseh: A fizetésemből?
Karakašević: Egész Ada tudja.
Cseh: Rosszul tudja. Ezt is a titkosrendőrség terjeszti, hogy hazug embernek tüntessenek fel, olyannak, aki vizet prédikál, de bort iszik.
Karakašević: Ha kell, felforgatjuk a tanítói lakást.

(Csörömpölés, Paulina kiált.)

- Cseh:** Mi ez?
Karakašević: (Elébe áll.) Itt maradsz. Látni akarlak a házkutatás végéig.
Cseh: Mit csinálnak a feleséggel?
Karakašević: Semmit. Ez nem vörös Oroszország. Ne izgulj.
Cseh: Engedjen, ügyész úr, mert ütök!
Karakašević: Fenyegetőzhetsz. Még eldugnád az orrunk elől az aranyat meg a pénzt.
Cseh: Miféle pénzt?
Karakašević: Tudjuk, hogy rendszeresen kapsz odaátról, de előbb-utóbb a kezünkbe kerül.
Cseh: Arra várhatnak. Nincs ott senki, aki nekem pénzt küldene.

Karakašević: Hiába tagadod, mindent átnézünk. Mindent összetörünk. Mindenbe belenézünk. Ha kell, felássuk az egész iskola-kertet. Ha kell, szétverjük a tanítói lakást. De előbb-utóbb elkapunk.

(Fényjáték. 1926 nyara. Karakašević elmegy, bejön Paulina. Megfogja Cseh kezét, magához húzza. Székeket tolnak az előtérbe, leülnek.)

Paulina: Szép, nyugodt este van.

Cseh: Csillagos az ég.

Paulina: Otthon ilyenkor szállnak föl a baglyok. Sűrűn hallani huhogásuk. A csillagos ég alatt suhan fekete árnyuk. Mintha angyalok ereszkednének le a széles szibériai tájra. Ott szabadnak érzi magát az ember. Nem köti semmi. Végtelen tér veszi körül, végtelen időben él.

Cseh: Sokat gondolsz haza.

Paulina: Nem sokat, csak néha elfog valami... De ne félj, jó itt nálad. Fő, hogy veled lehetek.

Cseh: Néha megállsz, elgondolkozol.

Paulina: Nem haza gondolok. Nemcsak a honvágy...

Cseh: Hát akkor? Mi bánt?

Paulina: *(A mellére bújik.)* Ne nevedd ki!

Cseh: Már hogy nevetnélek. Mi baj?

Paulina: Félek.

Cseh: Bántott valaki?

Paulina: Mindenkitől félek.

Cseh: Ugyan, te gyerek!

Paulina: Mondtam, hogy kinevetsz. Te ilyent sose érezhettél.

Cseh: De hát mitől félsz?

Paulina: Mindentől és mindenkitől.

Cseh: Én szeretlek.

Paulina: Én is szeretlek. *(Megcsókolja.)*

Cseh: Na látod. Minden rendben.

Paulina: Te tartasz csak itt.

Cseh: Szeretnek a szomszédok is.

Paulina: Lehet.

Cseh: Azt mondtad, megszoktad már a várost.

Paulina: Hát, eljárók a piacra...

Cseh: Azt mondtad, úgy érzed, örökké ebben a házban laktál.

Paulina: *(Sírva fakad.)* Károly, én félek!

Cseh: Megijedtél azoktól az átkozott királyi pribékektől. Hen-
cegnek, fenyegetőznek, mert félnek. Tudod, hogy végül
győzni fogunk. És ők is tudják.

Paulina: Végtelen az önbizalmad.

Cseh: Ez nem önbizalom. A forradalmat semmiféle királyi tit-
kosrendőrség nem képes megállítani, még akkor sem, ha
bennünket halomra lőnek.

Paulina: Otthon már legyőztük őket, vesztünkre jöttünk ide.

Cseh: Nekem ez az otthon. Azt hittem, neked is. *(Szünet.)*

Paulina: Bocsáss meg, persze, hogy neked is.

Cseh: Hogy lehettem volna ott boldog, ha tudom, mi folyik itt?!
Paulina: Értelek.
Cseh: A forradalom akkor győz véglegesen, ha mindenütt győz.
Paulina: Igazi katonája vagy.
Cseh: Te meg szegény katonafeleség. Rosszul választottál.
Paulina: Dehogyan választottam rosszul. Néha kishitű vagyok.
Cseh: Mindenki meginog. De olyankor erőt kell venni magunkon. Kihasználják a legkisebb félelmünket is. Érzéseinken, boldogságunkon, szerelmünkön keresztül akarnak megfogni bennünket. Ne hagyd magad.
Paulina: Igyekszem.
Cseh: A forradalomért minden percben harcol az ember. Ne hagyd, hogy észrevegyék gyöngeségedet. Emberi arcunkat se mutathatjuk meg nekik. Ők féljenek.
Paulina: Igazad van.
Cseh: Ha megölnék, te akkor se sírj fölöttem. Biztosan figyelnek majd.
Paulina: (Cseh szájára tapasztja kezét.) Károly, ne mondj ilyet!
Cseh: Ne légy babonás. Megtörténhet.
Paulina: Károly, ne beszélj a halálról.
Cseh: Semmiképpen sem szabad elárulnunk, hogy mit érzünk. Minden mozdulatot a forradalom érdekében teszünk. Nevetésünk, sírásunk is érte legyen.
Paulina: Bátor vagy.
Cseh: Te is ilyen vagy, még ha nem is tudod.
Paulina: Megbízol bennem?
Cseh: Teljesen.
Paulina: Nem félsz, hogy megtörök és elárullak?
Cseh: Jobban ismerlek, mint te önmagad.
Paulina: Károly, szeretlek!
Cseh: Hallgass ide. Írtam egy cikket a Szervezett Munkásba. Lehet, hogy kegyetlen, de bátorságra tanít. Épp erről szól ez a részlet, hallgasd csak: „Nekem is megbízásom volt a párttól bizonyos területeket bejárni és a forradalom előkészítő munkájáról szóló felhívásokat, röpiratokat szétosztani. Hajnalra elvégeztük a dolgunkat, visszatértünk a városba. Még sötét volt, amikor a házunk felé mentem. Mint a tolvaj, lopva surrantam az ablakaink alá. Bent a szobában égett a lámpa, anyám ájultan feküdt az ágyon. Szomszédaink, jó proletárok vették körül ágyát. Szívgyörcsöt kapott. Ejh, de rettenetes fájdalmat éreztem. De nem mentem be. Még volt egy utam, ahová Jaroszlavszki nem mehetett el, mert sebforradásos arcáról az első rendőr megismerte volna. Őt küldtem be anyámhoz, én elvittem a pártnyomtatványokat a rendeltetési helyükre, másnap minden baj nélkül hazaértem. Elvtársak. Úgy emlékezem, hogy akkor annyira erős volt bennem a proletár kötelességtudás, hogy anyám halála sem tudott volna megakadályozni a rám rótt kötelesség teljesítésében.”
Paulina: Én ezt nem tudtam volna megtenni.
Cseh: Azt a címet adtam a cikknek, hogy A proletár kötelesség-

tudás. Az az elvtárs, aki nekem elmesélte az esetet, valóban önfeláldozó ember volt. Túllépett önmagán.

Paulina: Szükség van az ilyen emberekre. Mint ahogy szükség van a cikkeidre is. Bátorítod az embereket.

Cseh: Minél több öntudatos proletár él körülöttünk, annál közelebb van a forradalom.

Paulina: Gyere, elég volt az éjszakázásból. Ideje lefeküdni. Pihenned kell, mert holnap fáradt leszel.

(Fényjáték. 1927 októbere. A székeket a helyükre teszik, Paulina bemegy a függöny mögé, Cseh kalapot tesz a fejére. Firányi tiszteletes lopakodik be óvatosan. Körülkémlel.)

Firányi: Jó napot, tanító úr!

Cseh: Jó napot! Mi tetszik, tisztelendő úr?

Firányi: Gondoltam, válthatnánk egypár szót.

Cseh: Mi beszélgetni valónk volna, tiszteletes?

Firányi: Két magyar ember mindig el tud beszélgetni egymással.

Cseh: A szavakat értjük. Könnyebben, mint ha egy pigmeussal beszélgetnénk.

Firányi: Jó a humora, tanító úr.

Cseh: Néha az ember kénytelen a dolgot a humoros oldaláról felfogni, különben furcsa helyzetbe keveredne.

Firányi: Éppen erről szeretnék szólni, tanító úr, ha megengedi, mert úgy látom, furcsa helyzetbe keveredik.

Cseh: Jólesik a figyelme, tiszteletes. Térjen a tárgyra.

Firányi: Hiszen csak jót akarok. Úgy beszélek magával, mint magyar a magyarral.

Cseh: Hallom.

Firányi: Örülök neki, mert nem jó, ha egy jó magyar ember a szerbek társaságába keveredik.

Cseh: Ez rám vonatkozik?

Firányi: A szerbek ugratnak be egyeseket a kommunisták közé. Azért, hogy széttörjék egységünket, hogy végleg elvegyék a földünket.

Cseh: Kommunista nem nemzetisége szerint lesz az ember.

Firányi: Ez csak propaganda. Látom, hogy a tanító úr jó magyar ember.

Cseh: Miért ne volnék jó magyar?

Firányi: Ne hagyja magát a szerbek közé bevonni. Itt Adán mindig csak a magyarok érvényesülnek.

Cseh: Úgy látszik, az érvényesülés útjairól különbözik a véleményünk.

Firányi: Ha a tanító úr velünk tart, a Magyar Párt és a Polgári Kör támogatni fogja.

Cseh: Mire jó az nekem?

Firányi: Idővel képviselő lehet. Beveszik a Kaszinóba.

Cseh: Nincs időm a Kaszinóban kártyázni. És nincs elég pénzem ruhára, hogy a Polgári Körbe járhassak.

Firányi: Mi magyarok segítünk egymáson. Az egyház is tud segíteni, ha kell.

Cseh: De annak feltétele van.

Firányi: Minden jó magyar ember templomba jár...

Cseh: Engem ott nem láthat soha. Vagy ha megengedi, hogy vitázzak magával, bemegyek a vasárnapi istentiszteletre.

Firányi: Az istennel nem lehet viccelni, tanító úr.

Cseh: De a papokkal azért csak lehet.

Firányi: Tehát nem fogadja el az ajánlatomat?

Cseh: Ami a magyarságot illeti, én úgy vagyok jó magyar, ha a magyar proletárok érdekeit nézem.

Firányi: Ez már megint kommunista propaganda.

Cseh: Miért nem ad segílyt a Kaszinó meg a Polgári Kör vagy az egyház az adai munkanélkülieknek? Miért hagyja őket szenvedni? Miért hagyja őket kivándorolni? Hol vannak a jó magyarok?

Firányi: Vigyázzon miket beszél, tanító úr!

Cseh: Engem ne fenyegetsen! Én nem ijedtem meg a csendőröktől, nem félek a papoktól sem.

Firányi: Ezért még számolunk.

Cseh: Számoljunk gyorsan el az egyházi adóval is. Mennyi ment abból a polgári képviselők választási kasszájába, és mennyi jutott a szegények megsegítésére?

Firányi: Mi köze hozzá!

Cseh: Mint jó magyarnak, közöm van hozzá. Miért nem a szegény magyarok kapták a nagyobb részt?

Firányi: Ki fogjuk dobálni Adáról. Ilyen tanító nekünk nem kell.

Cseh: Azt is a „magyarság érdekében”? Pusztuljon innen, tisztelendő, míg szépen van.

(Fényjáték. 1927 novembere. Firányi elkotródik. Ferenc lép be.)

Ferenc: A kocsmasarkig együtt mehetünk.

Cseh: Gyere!

Ferenc: Sietsz haza az asszonyhoz?

Cseh: Szegény, ma még nem is látott.

Ferenc: Belevetetted magad a szervezésbe.

Cseh: Másképp nem megy.

Ferenc: Rettentő erő van benned.

Cseh: Mindnyájunkban van. Másképp nem tudnánk ekkora nyomással szembeszállni. Keres bennünket a rendőrség, lép-teinket besúgók hada figyel, állásunk bizonytalan, a magyarkodók ellenünk hangolják a népet, a pap kiprédikál bennünket a templomban...

Ferenc: Sok a baj.

Cseh: Annál erősebbek vagyunk, minél erősebb falat törünk át.

Ferenc: Bízol magadban.

Cseh: Nem magamban. Közös erőnkben bízok.

Ferenc: Jó gondolat volt a Munkásotthon építése. Minden elvtárs támogatta.

- Cseh:** A szakszervezetben legálisan dolgozhatunk. Ez nagy lehetőség, ki kell használni. Úgy kell irányítani a szakszervezetet, hogy minél több emberre hathassunk benne.
- Ferenc:** De hát a Munkásotthonban nem csinálhatsz kommunista propagandát!
- Cseh:** Minden előadás, minden igaz szó kommunista propaganda. Ha a gyümölcsstermesztésről tartasz előadást, beszélned kell a gyümölcs piaci áráról, a napszámosokról, akik a gyümölcsösöket gondozzák, a köztük és a gazdák közti viszonyról, a bérükről — magát kínálja az alkalom, hogy példákön világosítsd fel az embereket a marxizmus alapelveiről.
- Ferenc:** Milyen igaz!
- Cseh:** Akármiről beszélünk, biztosan eljutunk a társadalom, az emberi lét alapkérdéseihez. Minden alkalommal marxizmusra tanítjuk az embereket.
- Ferenc:** Meglátod, lesz elég pénz a Munkásotthonra!
- Cseh:** Nevelnünk kell az embereket. Ezt a feladatot adta nekünk a párt.

(Fényjáték. Ferenc kezét szorít Csehvel, az elmegey, Cseh leveszi a kalapját, éles fény, jelen.)

- Karakašević:** Azt hiszed, csak a királyi csendőrség és a bíróság üldöz? Tévedsz. Az adaiak ki nem állhatnak. Többségük látni sem bír. Tudják rólad, hogy ki vagy és mit akarsz. Az egyszerű és közömbös polgárok többsége nem szereti a nevedet se hallani. Ki tudja elviselni ezt a bizonytalan életet, amit folytatsz?! Elhagynak a barátaid, mint ahogy elhagyott a feleséged is.

Cseh: Ne merje nevét a szájára venni!

- Karakašević:** Ugyan ki áll ki melletted? Mindenki ellened van. Mindazok, akik templomba járnak. A papot kérték meg, hogy szóljon nekem. Ne hidd, hogy én ezt elfelejtettem. Emlékszem, mikor a központban hozzám lépett Firányi Lajos, az adai római katolikus lelkész . . .

(Fényjáték. 1928 márciusa. Firányi belopakodik, körülkémlel. Kenetteljesen szólal meg.)

Firányi: Jó napot kívánok, királyi ügyész úr!

Karakašević: Dicsértessék, tisztelendő úr!

Firányi: Mindörökké, ámen!

Karakašević: Ritkán találkozunk.

Firányi: Pedig volna közös témánk.

Karakašević: Mi volna az, tisztelendő úr? Csak nincs valami baj?

Firányi: Azt a bajt ismeri, ügyész úr.

Karakašević: Hogyhogy? Tudtommal az állam nem gátolja az egyház működését.

Firányi: De nem gátolja az istenkáromló, egyházbomlasztó elemek káros tevékenységét sem.

Karakašević: Beszéljen csak nyugodtan magyarul, tisztelendő úr, értem én.

Firányi: Sajnos, az államnyelvet, minden kínládásom ellenére, tökéletlenül sajátítottam el.

Karakašević: Ebben az esetben ne figyeljen a nyelvi tökéletességre.

Firányi: Azt hiszem, közös ellenségünk van, ügyész úr!

Karakašević: Kire gondol, tisztelendő úr!

Firányi: Cseh Károlyra, ügyész úr!

Karakašević: Igaza van, tisztelendő úr!

Firányi: Közös erővel többet tehetnénk, ügyész úr.

Karakašević: Mit ajánl, tisztelendő úr?

Firányi: Bepöröljük, ügyész úr.

Karakašević: Mi ketten, tisztelendő úr?

Firányi: Mi, adai polgárok, ügyész úr.

Karakašević: Milyen címen, tisztelendő úr?

Firányi: Istengyalázásért, társadalmunk felforgatásáért, ügyész úr.

Karakašević: Az jó lesz, tisztelendő úr.

Firányi: De aztán az ügyészség támogasson bennünket, ügyész úr.

Karakašević: Mi mindent megteszünk, tisztelendő úr.

Firányi: Itt most nem lényeges, hogy magyar emberről van szó.

Karakašević: A kommunistákat közösen irtjuk, tisztelendő úr.

Firányi: Úgy van, ügyész úr.

Karakašević: Ők e rend ellenségei. Akár magyar, akár szerb rend ez.

Firányi: Ezért gyűlölöm őket, ügyész úr.

Karakašević: Kezet rá, tisztelendő úr.

Firányi: Kezet rá, ügyész úr.

(Fényjáték. 1928 decembere. Firányi és Karakašević távoznak, Cseh föllép az egyik asztalra, mintha emelvényre lépne. Szemben áll velünk.)

Cseh: Elhangzottak az ünnepi beszédek. Látták az ünnepi műsort is. Szép volt. Reméljük, hogy itt, az új Munkásotthonban a megnyitó ünnepség elmúltával is minden este találkozunk. Hiszem, hogy így lesz, hiszen az adai független szakszervezetek minden tagja részt vett az otthon felépítésére indított gyűjtésben. Minden munkáscsalád adakozott, és sokan önkéntes munkával járultak hozzá az építéséhez. Ez a ház összefogásunk eredményeként épült. Mint ahogy az ünnepi műsor is összefogásunk tükre. Az adai munkásszínházszók és az ifjúsági zenekar mellett itt voltak a zentai munkásműkedvelők és a szabadkai munkásdalárda is. Az ifjúsági zenekarról jut eszembe: ezt az otthont nemcsak magunknak építettük. A fiainknak csináltuk. Ha a társadalom nem ad lehetőséget nekik a tanulásra, itt neveljük őket. Hogy nyitott szemmel járhasanak a világban. Hogy lássák, szervezetten, összetett erővel, tudással sokkal messzebbre juthatnak tőlünk. Ezért könyvtárat, esti iskolát szervezünk az otthonban. Felvetünk olyan kérdéseket, amelyek mindenkit érdekelnek, amelyek az emberi lét alapkérdései, és amelyeken ke-

resztül mégis a ma legfontosabb kérdéseit válaszoljuk meg. Például: „Kik vagyunk és honnan jöttünk? Két nézet áll itt egymással szemben: a teremtés és a fejlődés elve.” A mi fiaink ne a múlt bizonytalanságát érezzék, ha felelniük kell. „Jussanak el a természettudományos biztonság mai hegycúcsára.” Beszélni kell nekik Darwinról, a korszerű származástan elméletének megteremtőjéről. „Műve a történelmi osztályharc természettudományos alátámasztása.” Rajta keresztül a ma legfontosabb feladatához, az osztályharc vezetéséhez, a forradalomhoz jutunk el.

(*Fényjáték. 1928 június 3-a. Kopogás. Paulina jön be, mögötte Karakašević.*)

- Paulina:* Ez az ember üldöz bennünket.
Karakašević: Nincs igaza, asszonyom. Legjobban szeretném, ha soha többé nem találkoznánk.
Paulina: Akkor minek jár a nyakunkra folyton?
Karakašević: Maguk az okai, sőt! Jelen esetben férje kérésére jöttem.
Cseh: A rágalmazóimat jelentettem föl. Nem kértem, hogy a királyi ügyész a házamba jöjjön. Tudtommal nem szokás a tárgyalást sem a vádló, sem a vádlott lakásában tartani.
Karakašević: Ez még nem tárgyalás. Kihallgattam a vádlottakat, most a vádlóhoz jöttem.
Cseh: Miért a helyszínen történik ez?
Karakašević: A három iparos szerint a tanító úr a tanonciskolában azt tanítja, hogy az ember a majomtól származik. A tanulóknak a sötétben képeket mutogat, és erkölcstelen és államfelforgató tanokat hirdet.
Cseh: Ennek a vádnak a „helytállóságáról” könnyű meggyőződnie.
Karakašević: Azért is jöttem ki.
Cseh: Inkább „államfelforgató tanaimról” szeretett volna hallani, igaz?
Karakašević: Azokat ismerem, csak a bizonyítékaim hiányoznak.
Paulina: Folyton a nyakunkra jár, mit vétettünk? (*Sírni kezd.*)
Cseh: Nyugodj meg.
Karakašević: A kedves férje ül az én nyakamon. Szembeszáll velem, felforgató tevékenységet szervez, és a felettes hatóságok előtt nevetségessé tesz, mert nem tudom a gáztetteit megakadályozni.
Paulina: Károly csak a kötelességét teljesíti.
Karakašević: Ez kötelesség? Én teljesítem a kötelességemet, mikor börtönbe vetem.
Cseh: Darwin elméletének ismertetéséért, tudtommal, nem jár börtön.
Karakašević: Ezúttal megúsza. Ez az egész ügy tulajdonképpen a tartományi tanfelügyelőségre tartozik. Arra azonban rájöttem, hogy a feljelentett rágalmazók mögött egész Ada polgársága áll.

- Cseh:** Ne túlozzon, ügyész úr! A polgárság minden tagja tanult az iskolában Darwinról. Mi kifogásuk lehet az ellen, ha a jövődő iparos- és kereskedőnemzedéke is hall róla?
- Karakašević:** Maga ellen van kifogásuk. Jellemző, hogy az iparosok szája épp a tanító úr kollégái adták a vádakat.
- Cseh:** Miféle tanítók azok, akik sötétségben, butaságban akarják tartani tanítványaikat?
- Karakašević:** Téved, mikor szembefordul velük. Eddig csak velem küzdött, de most a hatóság mellett saját környezete is maga ellen fordul.
- Paulina:** Itt mindenki ellenünk van.
- Cseh:** Ugyan, kedves! Három iparos, két irigy kolléga meg néhány templomjáró öregasszony még nem mindenki.
- Paulina:** A piacra sem mehetek, mert csúfolnak az utcán.
- Cseh:** Ezért jelentettem fel a rágalmazókat. Ha elítélik őket, akkor a többiek befogják a szájukat.
- Karakašević:** Ítéletről egyelőre szó sem lehet, még sok tanút kell kihallgatnom.
- Cseh:** Akarattal húzza-halasztja az ügyész úr a tárgyalást.
- Paulina:** A szomszédok se köszönnek már.
- Cseh:** Szeretnek téged, ne képzelődj.
- Paulina:** Gyűlölnék bennünket. Mindnyájan.
- Cseh:** Miket beszélsz!
- Paulina:** Gyűlölnék, mert többet akarunk, mint ők. Mert nemcsak saját kis érdekeinket nézzük, mert többre, szebbre vágyunk.
- Cseh:** Épp ezért bíznak bennünk.
- Paulina:** Megfojtának, ha lehetne. Mert különb vagy tőlük.
- Cseh:** Nem igaz. Mindenki tudja, hogy nem a magam érdekében teszem, amit teszek.
- Paulina:** A szemükből sugárzik a gyűlölet. Csupa ellenség vesz körül.
- Cseh:** Hogy mondhatasz ilyent?
- Paulina:** Nem tudom elviselni ezt az állandó harcot! Nem tudom! *(Zokogva kirohan.)*
- Karakašević:** Látja, tanító úr! A felesége okosabb, mint maga.
- Cseh:** Nem kérdeztem a véleményét, tekintetes királyi ügyész úr! Végezze a munkáját.
- Karakašević:** Végzem is, ne félj! Úgy végzem, hogy megemlegeted.
- Cseh:** A törvény az ügyészt is kötelezi.
- Karakašević:** De nem az efféle felforgatókkal szemben.
- Cseh:** A tekintetes királyi ügyész úr is azt hiszi, hogy én azt tanítom, miszerint az ember a majomtól származik?
- Karakašević:** Mindegy az neked, hogy én mit hiszek. Ebben a pörben nyertél, de ezt végzésben, papíron sohasem fogod megkapni. A tárgyalást folyton elnapoljuk.
- Cseh:** Az ügyész úr fölött az idő mond ítéletet. Azt nem lehet elnapolni.
- Karakašević:** Tudd meg, hogy Firányi Lajos lelkész ma újabb följelentést adott be ellened. És mindaddig érkeznek majd a följelentések, míg végre ki nem dobnak majd az állásodból.

- Cseh:** A tudománynak akkor is igaza lesz.
- Karakašević:** Csak nem lesz, aki tanítsa.
- Cseh:** Nemcsak a tanítók tanítanak.
- Karakašević:** Azt hiszed, hogy nem tudjuk, mi folyik a Munkásotthonban? Hogy izgatásra és istengyalázásra használod föl az előadásaidat? Be fogjuk zárni a Munkásotthont, sehol se lesz alkalmad beszédre nyitni az átkozott pofádat. Majd befogod végre, ha éhen döglesz. És akkor megszabadulok tőled.
- Cseh:** Ne tessék kiabálni, ez nem a tárgyalóterem. Ez magánlakás. Ha nincs újabb házkutatásra parancsa, akár ki is fordulhat az ajtón.
- Karakašević:** Ezt még megkészerűlöd, nyavalyás. A kezem közé kerülsz még.
- Cseh:** Majd az utcán megnyugszik a tekintetes ügyész úr. Tudom, hogy igen szégyellős természetű, és ad arra, hogy mit gondolnak az emberek. Tessék kifáradni! Viszontlátásra!

(Fényjáték. 1929. augusztus 31-e. Cseh kimegy, bejön Prodanović alezredes.)

- Karakašević:** Alázatos tiszteletem, alezredes úr.
- Prodanović:** Tűrhetetlen a viselkedése, ügyész úr!
- Karakašević:** De hát mit vétettem, alezredes úr?
- Prodanović:** Még kérdezi? Én azt hittem, egyengetem az útját, segítem a karrierjét, mikor azt javasoltam a fölötteseinek, hogy bízzák magára azt az adai bolsit.
- Karakašević:** (Köp.) Pfuj! Legyen átkozott.
- Prodanović:** Jól van, fiam. De kisült, hogy maga gyöngé kezű ember, hagyja, hogy szabadon garázdálkodjon.
- Karakašević:** Szünet nélkül rajta tartom a szemem, alezredes úr!
- Prodanović:** Az nem elég! El kell kapni, és börtönbe dugni. Nem szabad hagynia, hogy megfertőzze Adát.
- Karakašević:** Nem voltak bizonyítékaim, alezredes úr!
- Prodanović:** Teremtsen bizonyítékokat, fiam! Szervezzen be provokátorokat és besúgókat. A belügyminisztérium közrendügyi osztálya elrendelte Cseh Károly szigorított megfigyelését, és szorgalmazza tanítói állásából való azonnali eltávolítását. Megállapítást nyert ugyanis, hogy Cseh a Vörös Hadsereg őrnagya volt. Az V. hadsereg 3. internacionalista ezrede első brigádjának az őrnagya volt. Nemhogy veszélyes, robbanékony elem. Magának tehát szabad keze van, csapjon le rá.
- Karakašević:** Megegyeztem az ottani katolikus pappal, hogy a Polgári Kör tagjaival együtt, segít a bizonyítékok megszerzésében.
- Prodanović:** Okosan tette, legalább hasznos célokra fordítja az ottani magyarkodó szeparatisták energiáját.
- Karakašević:** A párttagok állítólag már nem lakásban, hanem hol a Tisza-parton, hol a szőlőkben tartják összejöveteleiket. Mind nehezebb lesz elkapni őket.

Prodanović: Ne tétovázzon, mert örökké kishivatalnok marad. Maga szimpatikus fiatalember. De nem segíthetem a további útján, ha kommunisták iránti gyöngeséggel vádolják.

Karakašević: Engem kötnek össze a kommunistákkal! Pfuj!

Prodanović: Jól van, fiam. Találja föl magát.

Karakašević: Van ennek a Csehnek is támadható pontja. A felesége nagyon menne vissza a vörösökhöz. Fél. Folyton sírdogál.

Prodanović: Csak ügyesen. Addig verje a vasat, míg meleg. Kínozza meg az asszonyt is, hátha kiköp valamit.

Karakašević: Bízhat bennem, alezredes úr, mindent megteszek a jó ügy érdekében.

Prodanović: És a saját érdekében, ügyész úr. Ne felejtse, a saját érdekében!

(Fényjáték. 1931 novembere. Karakašević kikíséri az alezredest. Jön Cseh és Ferenc.)

Cseh: Vigyázz! Nekimész annak a karónak!

Ferenc: Úgy látszik, tyúkvakságom van. Alig látok.

Cseh: Ebben a sötétben mindenkinek tyúkvaksága van.

Ferenc: Te még a sötétben is látsz, hogy észrevetted a karót?

Cseh: Ismerem az utat.

Ferenc: Akár a pártunk útját.

Cseh: Ne viccelődj. Fokoznunk kell tevékenységünket.

Ferenc: A rendőrség is fokozottan dolgozik.

Cseh: Épp azért. Meg kell mutatnunk, hogy nem hátráltunk meg.

Ferenc: Egyetértünk veled.

Cseh: Minden alkalmat fel kell használnunk az emberek felvilágosítására. Ha nem tehetjük legálisan, találunk rá más módot. Be kell kapcsolódnunk a kultúregyesületek, a sportszervezetek munkájába. Munkásbálákat, házi összejöveteleket kell szervezni.

Ferenc: A végén minden kommunistából bálszervező lesz.

Cseh: Ez nem tréfa. Ha másutt nem terjeszthetjük eszméinket, a bálakon fogjuk terjeszteni.

Ferenc: Ne haragudj...

Cseh: Találunk méltóságteljesebb formát is. Ott leszünk az Iparosok Hitelszövetkezetének a megalakításánál, bérharcra készítjük föl a földmunkásokat.

Ferenc: A vándormunkások közé is be kell állnunk.

Cseh: Úgy van. Azok a szegény emberek igen elkeseredettek, de nem tudják kire zúdítani haragjukat. Be kell szervezni őket.

Ferenc: Köztük leszünk.

Cseh: Ki kell használni, mikor összejönnek az emberek. Aratás, cséplés, kukoricatörés, szőlőmunkálatok idején tájékoztatni, szervezni kell a dolgozó népet.

Ferenc: Jól látod az utat.

Cseh: Együtt megyünk rajta.

Ferenc: Nem félsz a karóktól?

Cseh: Félek, persze, hogy félek, de nem magunkért küzdünk. Nincs jogunk abbahagyni, nincs jogunk félreállni.

(Fényjáték. 1932. február elseje. Ferenc kimegy, dörömbölés hallatszik. Cseh lámpát vesz elő az asztalból, és meggyújtja.)

Cseh: Ki dörömböl ilyen veszettül?

(Beront Karakašević és a Csendőr. Az utóbbi félrelöki Csehet.)

Csendőr: Félre az útból! *(A ládához rohan, kutatni kezd benne.)*

Cseh: Mit akarnak?

Karakašević: Jó estét kívánok, tanító úr! Talán azt hiszi, hogy baráti csevegésre jöttünk magához?!

Cseh: Nem hiszek semmit. Hol a cédula?

Karakašević: Lám, hogy ismeri a törvényeket. Az utóbbi időben annyit volt a társaságomban, úgy megtanulhatta tőlem a jogot, hogy már szabályszerűen el tudná ítélni saját magát.

Cseh: *(Nyújtja a kezét.)* Van házkutatási parancsa?

Karakašević: Parancsoljon! *(Nyújtja.)* Sőt, letartóztatási parancs is van itt. Felforgató tevékenység, államellenes szervezkedés miatt.

Cseh: Bizonyíték nélkül.

Karakašević: Tévedsz! Most van bizonyítékom.

Cseh: Hol van?

Csendőr: Tekintetes királyi ügyész úrnak alázatosan jelentem, ebben a szobában semmi gyanúsat nem találtam.

Karakašević: Kutass tovább! Menj a másik szobába.

Cseh: *(Elébe ugrik.)* A feleségem alszik ott, nem lehet.

Karakašević: Nem? Lökд félre!

Cseh: *(Birkózik a Csendőrrel.)* Legalább várják meg, hogy felébrezzem, nagyon ijedős.

Karakašević: Te vagy az oka.

(A Csendőr félretaszítja Csehet, kimegy.)

Karakašević: Megállj, mert lelövetlek!

Cseh: A tekintetes királyi ügyész úr is tudja, hogy Paulina mostanában mennyire fél mindentől.

Karakašević: Te meg attól félsz, hogy megtaláljuk a röpcédulákat!

Cseh: Miféle röpcédulákat?

Karakašević: Megrettentél? Most már nemcsak Paulina asszony fél?

Cseh: Nincsenek röpcédulák.

Karakašević: Tagadhatod, ezúttal biztosra jöttünk.

Cseh: Ki volt?

Karakašević: Mi közöd hozzá, találd meg magad, ha legközelebb pártgyülekezetre méysz!

Cseh: Meg is találom.

Karakašević: Szóval beismered, hogy a röpcédulákat te fogalmaztad és és te terjesztetted?
Cseh: Nem tudok semmilyen röpcédulákról.

(Berohan Paulina.)

Paulina: Károly, hát sose lesz vége?
Karakašević: De vége van, asszonyom. A férje most pár évig ülni fog.
Cseh: Ne higgy neki! Ijesztget.
Paulina: Elvisznek? Egyedül hagysz?
Cseh: Nem maradsz egyedül. Mi sose vagyunk egyedül.
Paulina: Itthagysz? Magamra?
Cseh: Legyél erős.
Paulina: Csak sirja ki magát nyugodtan asszonyom, az jót tesz.
Cseh: Tudod, hogy nem tehetek mást, mint amit tennem kell. Nem lehetek más, mint ami vagyok.
Paulina: Minek is jöttem utánad?
Cseh: Paulina!
Karakašević: Igaza van, asszonyom. Otthon is talált volna magának való vörös komisszárt...
Cseh: Elhallgass, te pribék!
Karakašević: Hatóság elleni erőszakért is jár egy-két hónap.
Paulina: Károly, nem tudom hogy bírom ki nélküled.
Karakašević: Eljöhét a börtön elé, hátha egyszer meglátja a kedves férjét a rács mögött. Nálunk a rács mögött uralkodnak a vörös komisszárok.
Cseh: Nem tart sokáig.

(Bejön a Csendőr, kezében papírcsomag.)

Csendőr: Tekintetes királyi ügyész úrnak alázatosan...
Karakašević: Add csak ide. *(Megnézi.)* „Radnici! Seljaci!” No, itt a bizonyíték. Most börtönbe mégy ezekért a munkásokért és parasztokért. Büszke lehetsz magadra. Bilincset rá!
Paulina: Károly, ne hagyd magad!
Karakašević: Ez nem Oroszország! Itt a Károlyoknak muszáj hagyniuk magukat.

(A Csendőr megbilincseli Csehet.)

Cseh: Ne félj, visszajövök.
Karakašević: Akkor ne is búcsúzkodjanak hosszasan, minek? Gyerünk!
Paulina: Károly, ne hagj el, nem tudok nélküled élni.
Karakašević: Gyerünk! *(A Csendőrhöz.)* Nyisd ki az ajtót! *(A Csendőr előreremegy.)*
Paulina: Azt ígérted, hogy vigyázol rám!
Karakašević: Hazudott, asszonyom!
Paulina: Azt ígérted, hogy velem leszel egy életen keresztül.
Karakašević: Az ígéret szép szó...
Paulina: Azt ígérted, hogy harmat leszek a tenyereden. Hogy én leszek a szemed világa. Hogy én leszek a legfőbb gondod.

Karakašević: Gyerünk, elég volt!
Paulina: (Odaszalad.) Nem hagyom elvinni!
Karakašević: Kifelé!
Paulina: (Leroskad.) Inkább meghalok! Károly, én meghalok!

(*Hirtelen éles fény. Jelen. Folyik a vallatás. Paulina bennmarad, feláll, de Karakašević nem látja.*)

Cseh: Paulina, ne mondj ilyet! Ki kell bírni!
Karakašević: Hiába szölongatod, csak az emlékeidben él. Ha vallasz, ha elmondod, kik az adai pártszervezet tagjai, becsületemre esküszöm, hazautazhatsz a temetésére. Csak a névsort mondd el, a többit bízd rám. Nem kell semmi más, csak a névsor.

(*Paulina lassan pdamegy Csehhez. Karakašević bal oldalt, Cseh jobb oldalt áll. A többi szereplő a jelenet alatt, attól függően, kihez tartozik, egyikük vagy a másikuk háta mögé áll.*)

Paulina: Szép nyugodt este van. Otthon ilyenkor szállnak föl a baglyok. Sűrűn hallani huhogásuk. A csillagos ég alatt suhan fekete árnyuk. Mintha angyalok ereszkednének le a széles szibériai tájra. Ott szabadnak érzi magát az ember. Nem köti semmi. Végtelen tér veszi körül, és végtelen időben él.

Cseh: Sokat gondolsz haza.
Karakašević: Miket beszélsz? Hogy sokat gondolok haza? Szóval, nem akarsz részt venni a feleséged temetésén? Jól mondják, a kommunistáknak nincs erkölcsük. Esküszöm, eddig sohasem hittem, most látom először.

Paulina: Nem sokat gondolok. Néha elfog valami... De ne félj, jó itt nálad. Jó, hogy veled lehetek.

Cseh: Paulina! Szerelmem!
Karakašević: Egyszer siratod, egyszer meg gúnyolódsz rajtam, hogy haza akarlak küldeni. Furcsa ember vagy te.

(*Belép a Csendőr.*)

Csendőr: Bolondok ezek mind, alázatosan jelentem, tekintetes királyi ügyész úr, bolsevikok. Pfuj! (Köp.)

Karakašević: Jól van, fiam. (Csehhez.) Lásd be már, hogy teljesen fölösleges az ellenállás. Tudjuk jól, hogy Komlós János vitte Mitrovićtól a röpiratokat Balogh Gáborhoz Adára. Az meg neked adta mint az adai kommunisták vezetőjének. Nincs mit tagadni. Így volt? Csak bölints. Ha vallod, ha igaznak ismered be, amit elsorolok, csak bölints! Nekem annyi is elég.

(*Belép Prodanović alezredes.*)

- Prodanovič:* Csak keményen velük, ügyész úr! Ne tétovázzon! Csapjon le rájuk, hogy a lélek is megálljon bennük.
- Karakaševič:* Tudjuk, hogy miért jártál Szabadkán, tudjuk, hogy utasításokat kaptál a pártvezetőségtől. Számolj be róla, hogy mit akarnak! mit terveznek már megint?!

(*Belép Firányi.*)

- Firányi:* Én mindig a magyarok érdekét néztem, de ez a Cseh Károly nem magyar. Teljes szívemből támogatom a királyi rendőrség igyekezetét. A magyar úri osztály kiközösíti magából az ilyen istenkáromlót. Inkább törjék össze a csontjait, mint hogy ők és a magafajták győzedelmeskedjenek.
- Karakaševič:* Letartóztattuk Kizúr Istvánt is. Hallod-e, Cseh Károly? „Őrnagy elvtárs”, minden veszve van! Kizúr is lebukott, begyűjtöttük az egész bandákat. Vallani kell.
- Paulina:* (A jobb oldali asztalból egy kötelet vesz elő.) Emlékszel a kék ruhámra? Matrózruha volt, széles fehér gallérral, rakott szoknyával. Ha megfordultam, röptül a lábam körül. Ha végigmentem az utcán, a férfiak utánam fordultak, és csettintettek. Egyszer már nem állhattad tovább, és kiabálni kezdtél, hogy inkább viseljek nadrágot.
- Cseh:* (Karakaševičhez.) Hiába ordítasz, Karakaševič ügyész. A tehetetlenség ordít belőled. Nem fogtál le semmilyen bandát, mert a szervezett munkások nem törömülnek bandába. Mi nem veszítettünk semmit, csak egy áruló eset ki közülünk. Ezután még kevesebbet tudsz meg a munkánkról, mint eddig.
- Karakaševič:* A feleségedet se gyászolod? Semmi se szent előtted? Vallj, mert újra megveretlek!

(*Belép Ferenc.*)

- Ferenc:* Vastag jég van a Tiszán. A jégen lábnyomok. A part menti erdő havában rengeteg lábnak a nyoma. Esténként csendőr nem mer arra járni. Esténként miénk az erdő. Nem csendes, ne hidd. Esténként zúg az erdő, erős szelek fújják az ágakat.
- Cseh:* (Karakaševičhez.) Akármit teszel, közeleg a forradalom. A munkások mindenből tanulnak. Ha engem agyon is vertek, száz másik okul a sorsomon. Legalább megértik, hogy ez a törvény az elnyomók törvénye. Ez az állam az elnyomók állama. Ez a csendőrség az elnyomók piszkos keze.
- Karakaševič:* Üsd!

(*A Csendőr Cseh elé áll, kétszer pofon üti.*)

- Paulina:* (Hurkot köt a kötéltre.) Mozgalmas életünk volt. Most elmúlik minden kínjával együtt. Gyorsan túlesek rajta, meglátod. Ha itt lennél, nem engednéd. De most véget vetek

minden szenvedésnek. Nem hamarkodtam el, ne gondold. Minden ember érzi, hogy életének hol vannak a határai. Én a határra értem. Csak átessek ezen az utolsó vizsgálaton.

Ferenc: A királyi csendőrség fenyegetőzései nevetségesek az emberek szemében. Meglátjátok, kitart — mondogatjuk. Mindenki bólogat. Az esti szürkületben nemcsak a hó világít. A Tisza partján senki sem botlik meg a karókban. Az emberek szeme messzire lát. Túl a töltésen, túl a másik parton.

(*Belép Ludwig.*)

Ludwig: A kezekben tartottad a Jenyiszej harmadik számát, és álmatlanságtól vörös szemekkel nézegetted. Egy cseppet sem voltál álmos. Olyan voltál, mint egy maszatos kisgyerek. A festék az arcodra kenődött, és az izzadságcsöpek barázdákat hasítottak belé. Mikor figyelmeztettelek, hogy meg kell mosdanod, legyintettél. Azok a barázdák a jövő útjai — mondtad. Hiába, tanító maradtál. Feltétlenül hittél a szavak erejében.

Cseh: (*Karakaševićhez.*) Nem tudtok legyőzni! Számotokra én sérthetetlen vagyok. Csak verni tudsz, megérteni nem. És mert nem érted, megakadályozni se tudod, feltartóztathatatlanul közeleg a forradalom.

Karakašević: Vallj! Azonnal mondd el a névsort. Látom, hogy a nyelved hegyén van. Köpd ki! Köpd ki, bolsevik bandita. Pfuj! (*Köp.*)

Csendőr: (*Köp.*) Pfuj!

Prodanović: Jól van, fiam. Verjétek, míg meg nem döglik. Csak keményen vele!

Firányi: Az isten áldása munkátokon. Megtagadunk minden közösséget vele. Nem a mi fajtánkból való.

Karakašević: Úsd! Úsd, ha nem vall.

(*A Csendőr pofozza Csehet.*)

Cseh: Hiába dühöngsz, nem magamért teszem. Nekem nem kell a pénz, nem kell a hatalom. Nekem az ér legtöbbet, ha tudom, hogy még öt ember elindult a forradalom útján. A munkások öntudatát pofonokkal szét nem vered.

Karakašević: Egyedül maradtál! Nincs senkid! Nem vagy senki! Miben reménykedsz?

Paulina: (*Fog egy széket, és az előtérbe teszi.*) Már enni sem tudtam. Tésztát akartam főzni, de aztán eszembe jutott, hogy nem lesz, aki megegye. Krasznójarszkban krumplis tésztát ettünk egy héttig. Az volt a házasságunk első hete. Azt mondtad, a krumplis tészta a legjobb étel a világon. És tömted magadba, miközben neveltél. Szépen tudtál nevetni. Szerettem hallgatni a nevetésedet. Mikor is hallottam utoljára?

- Ferenc:** Nemcsak a halászok járnak a Tiszára. A lékeket körülállják a parasztok is. Jönnek az iparosok. Ott toporognak a hidegben, néha már félek, annyian lesznek, hogy leszakad a jég. Úgy állnak ott, mintha nemcsak a halaknak kellene a lék. Mintha ők is ott kapnák a levegőt. Nem zavarja őket a hideg, várnak, hallgatnak. Csak topogásuk árulja el, hogy türelmetlenek.
- Ludwig:** Nagyon bántott, hogy két cikket egymásra tördeltél. A legszívesebben újra kezdted volna a munkát. Majd más-kor vigyázol, mondtam én, de csak szomorkodtál. Úgy hitted, egy cikked többet ér, mint egy század katona. Irigyelvek meggyőződésedért.
- Karakašević:** Hát nem vallasz?! Azt hiszed, nem tudlak megtörni. Azt hiszed, nincs rá mód, hogy beszédre bírjalak.

(A Csendőr pofonjától Cseh elesik.)

- Cseh:** Biztos vagyok benne, hogy elérem célomat. Neked üres az életed. Milyen élet az, a király nevében embereket verni? Mit érsz te?
- Karakašević:** Megöllek, esküszöm. Látni fogod a pisztolyom torkát. Elé-
bem álltál, tizenegy éve nem engedsz érvényesülni, te dög. Nem maradt más hátra, le kell, hogy lőjelek. Mind le kell lőni őket, különben elpusztítanak bennünket. Le kell lőni, őket, míg nem késő.
- Csendőr:** Majd én elintézem, tekintetes királyi ügyész úr! Szeret-
ném, ha jelentést tenne odaadásomról a tekintetes királyi ügyész úr. Szívvel-lélekkal szolgálom a királyt.
- Prodanović:** Meg kell tisztítani ezektől a magyar kommunistáktól a vi-
déket. Becsapják a szerb népet, közülük is híveket verbu-
válnak. Tűrhetetlen, hogy még léteznek, és terjesztik ál-
eszméiket. Azonnal intézkedjen!
- Firányi:** Intézzék el, hogy ne legyen köztünk ez a szemét. Csak
akkor nézhetünk szembe egymással nemzeti alapon, ha
tiszták leszünk és egységesek. Mindkét nemzet sorait bom-
lasztó betegséget hordoznak ezek. Pusztuljanak!
- Cseh:** Ha egyet lelősz, ezer áll helyébe. Mert akkor jön rá, hogy
hol a helye. Az a lövés világosítja fel.
- Paulina:** *(Feláll a székre.)* Nem túl sokat segíthettem. Ne szégyelld,
ha halálom után kevesebb gondod lesz. Ha megéred a sza-
badságot, mondd el az utánunk jövőknek, miért volt nehéz
élni, és mennyire nehéz becsületesen meghalni ebben a
korban.
- Ferenc:** Mostanában nem kell sokat beszélni. A neved megnyitja
az emberek szívét. Olyan vagy, mint a felvilágosító be-
széd. Olyan vagy, mint az első könyv a kisdíák kezében.
Olyan vagy, mint a zászló.
- Ludwig:** Büszke voltam rá, hogy ilyen emberrel dolgozhattam. Te
voltál újságunk lelke. A kezeden lángra gyulladt az új-
ság, a szavak messzire világítottak. A hideg Szibériában
is meleg támadt körülöttem.

- Karakašević:** Ma meghalsz, vagy én pusztulok el! Törésre visszük a dolgot. Még te fenyegetőzől! Hol a pisztolyom?
- Csendőr:** *(Tiszteleg.)* Majd én elintézem, tekintetes királyi ügyész úr!
- Prodanović:** Ne tétovázzon egy percig se, kolléga!
- Firányi:** Isten áldása kíséri minden istentagadó pusztulását.
- Karakašević:** Egy ilyen senki ember száll szembe velem. Egy félig agyonvert, rongyos és nyavalyás. Mi vagy te, annyi szenvedés és küzdés után, hogy szólni mersz egyáltalán? Mít értél el, hogy nem nyílsz fel, mint a szétpattant dió? Csak egy közönséges ember, aki valamikor tanító volt, semmi más. Vedd már egyszer tudomásul, ez vagy és semmi más!
- Cseh:** *(Feltápáskodik.)* Nekem ez épp elég. Ennél szebbet senki se mondhat rólam. Ember voltam és tanító.
- Karakašević:** Hát nem tör meg semmi? Átkozott! Megöllek! Verd! *(Ő is üti Csehet.)* Verd! Erősebben! Verd!

(Cseh elesik, nem mozdul, elájult. Pillanatnyi csend, Paulina a nyakára illeszti a hurkot.)

- Paulina:** Elérkezett az utolsó óra. Búcsút kell mondanom. Nem írok semmit, tudni fogod minden gondolatom. Bocsáss meg, ha tudsz. Gyöngé vagyok. Érted tettem.
- Csendőr:** *(Belerág Csehbe.)* Mit csináljak ezzel a bolsevik disznóval, tekintetes királyi ügyész úr? Pfuj! *(Köp.)*
- Karakašević:** Locsold fel. Vidd a cellájába, hogy ott dögljön. Mára elég volt. Túlságosan felizgatott. Ha rágondolok, hogy nem tört meg ma sem... Az orvos azt mondta, vigyázzak a vérnyomásomra. Megyek a Fehér Hajóba, iszok egyet. Ha látod, hogy kártyázom, ne zavarj. Nincs olyan ügy, nincs olyan ember, aki miatt érdemes félbeszakítanom a partit.

(FÜGGÖNY)

a szép keresése

versek nyomában

BORI IMRE

1.

Az alább következő írások nem szaktanulmányok. Elsősorban középiskolai tanulóink és a tanítás szempontjai szerint készült elemzések, következőképpen összegezni igyekeznek a magyar kritika és irodalomtörténet-írás eredményeit, természetesen a szerző szempontjainak az érvényesülésével is, amelyeket a kérdések ismerője könnyűszerrel azonosíthat, bár szövegutalásaink a forrásokban is eligazítanak. Írásaink terjedelmét korlátozta, hogy az újvidéki rádió Rádióiskola című adássorozatának időhatárait kellett tisztelni, minthogy szövegeink ott hangzottak el 1975 februárjában és márciusában.

E szövegek közlését nemcsak az a szándék indokolja, hogy a rádió elröppenő szava helyett az írott szó is rögzítse, kézbe vehetővé tegye őket tanárnak, diáknak egyaránt, hanem szövegelemző tanulmányaink viszonylag kevés száma is. Szövegszemléletünk az elmúlt évek során megmutatta ugyan magát, a konkrét elemző munka eredményei viszont még késnek — mind esztétikai gondolkodásunk, mind a hatékonyabb irodalmi nevelés kétségtelen kárára.

2.

Ady Endre: A Kalota partján

Pompás magyarok, templomból jövet
Mentek át a Kalota folyón
S a hidat fényben majdnem fölemelte
Az ölelő júniusi nap.
Mennyi szín, mennyi szín, mennyi kedves
És tarkaságban annyi nyugalom
És fehér és piros és viritó-sárga,

Izgató kék és harcos barna szín
S micsoda nyugodt, nagyságos arcok,
Ékes párták, leesni áhítók.
Papi-beszéd kemény fejükből csöndben
Száll el s nyári illattal vegyül.
Mily pompás vonulások a dombon.
Óh, tempós, vonulás, állandóság,
Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.

S reám nyilaz a nyugtalanság:
Leány szemek, Sorsom szemei,
Szemek, melyekben rózsás, húsz éves,
Vidám kamasznak látom magam,
Szebb szemek minden volt szemeknél
S bennük végképp megpecsételtetett
Az én örök-bús ifjúságom:
Vonzódás, drága üzetés,
Csapongás a végső csapásig
S imádkozva nézni e nagy szemekben
Magamat és mint vagyok bennük.
Csönd, június van a szívemben,
Átalvonult templomi népség
Belémköltözött áhitata
S e percben a Kalota partján
Biztosság, nyár, szépség, és nyugalom.

A magyar irodalom egyik legszebb idillikus verse ez — mondja Ady Endre költészetének manapság legjobb ismerője, Király István. És nyilván igaza is van, ha a vers hangulati burkát vesszük szemügyre, ha csak a nyár egy kivételes pillanatára gondolunk, a táj kínálta látványban gyönyörködünk, és az *ünnep* szép összhangját figyeljük, melyben ember és táj találkozik a hangulat síkján: az ember lelki hangulatai ugyanazon a hullámhosszon vannak, mint a tájból kiolvashatók. Abban mindenképpen egyet lehet érteni a tudós irodalomtörténészekkel, hogy *A Kalota partján* Ady Endre költészetének kivételes verse, nem szokványos Ady-vers, amire formai megoldásai és a vers hordozta érzés egyaránt felhívja a figyelmet. Ám minden betűjében nagyon-nagyon Ady Endre verse is, úgyhogy *A Kalota partján* megfejtése egész költészete jobb megértését teszi lehetővé.

A költemény háttere és „színtere” egyaránt ismert, ebből a szempontból a legjobban érthető és áttekinthető versek közé tartozik. A gondos kutatás szinte óráról órára kíséri annak a napnak a történetét, amelyben a vers-ihlet megszületett, és jól ismert a táj és népe is, amelyet a vers megörökített. A költemény szorosan kötődik tehát a költő életrajzához, elemzésünket éppen ezért a költő életrajzi adatainak a felsorakoztatásával kell kezdenünk, hogy azután a szövegelemzéskor szemlélhessük a költészet tükrözte képet is, amely ugyan már nem konkrét, de nagyon érzékletes.

Ady Endre magánéletének egyik nagy fordulópontjához kötődik *A Kalota partján*: házasságához Boncza Bertával, az Ady-versek Csinszka-jával, s alighanem ez az első Csinszka-vers is egyúttal. 1914 júniusá-

nak első napjaiban érkezett a költő a Csucsán élő Boncza Bertáékhoz, már nemcsak lánynézőbe, de lánykérőbe is, hiszen azon a vasárnapon, amely költeményünk megírására ihlette, megkérte Bertuska kezét. Főlöttebb jellemző azonban Adyra, hogy nem állt meg Csucsán, hanem a lánnyal és a nagyanyával koosira ül, és tovább megy Kalotaszentkirályra, ahol anyja rokonsága élt. A magának kiszemelt lánnyal tehát az anyja pátriájába látogat, Kalotaszeg vidékére, ahonnan édesapja, Ady Lőrinc egykoron feleséget vitt magának a hegyeken túli, már síksági jellegű Szilágyságba. Véletlen volt-e, hogy a költő, ahogy a lányos házhoz érkezik, nyomban tovább is megy, egyszerűen azért, mert úgy gondolja, hogy ha már Csucsán van, semmi sem átugrani a közeli kalotaszegi falvakba egy kis rokonlátogatásra, akiket különben személyesen még nem ismert? A költői szeszélyre inkább gyanakodhatnánk, hiszen Ady sokszor megfordult az ugyancsak közeli Nagyváradon, de Csucsá is, a Kalotaszeg vidéke is ugyanakkor a Várad—Kolozsvár út mentén terül el, következésképpen máskor, s már előbb is engedelmessé lehetett volna a rokoni vonzalmak parancsának. Ady azonban sors-ember volt, babonás is — ne feledjük, ő mondta: „Lelkem ódon, babonás vár...” —, aki nem idegenkedett a jelképes gesztusoktól sem, különösképpen, ha maga és családja világáról van szó. Az a költő ül a Csucsáról indult kocsiban tehát, aki büszke őseire, s aki éppen e büszkeség ösztönzésére megte-remti a „gyáva Barla diák” alakját, a messi évszázadok legendás ködéből csálva elő az őst, akinek ő a reinkarnációja. Mint aki azt az élet-kört akarja bezárni, mit apja kezdett a házasságával. Az a Kalota partjáról indult, ő oda érkezik fiatal lánnyal az oldalán, már annak tudatában, hogy feleségül fogja venni. Ebben az időben különben is megszállva tartotta a babonás és a kísérteties hangulat és életlátás. Gondoljunk csak az Emlékezés egy nyár-éjszakára című versére, amelynek ihlető ideje egészen közeli a versével, amelyet most elemzünk.

Gyönyörű nyári vasárnap délelőttjén érkezik Ady a rokonság portájára. Ismerjük a leírását is:

„Tágas, lombos telek ez, és a két öreg fenyő is arra figyelmeztet, hogy — itt urak lagnak. Virágos kiskert mögött terpeszkedik a fatornácos, öreg kúria, mögötte, mellette az udvar és azon túl a gyümölcsöskert, csupa nemes almafával. A kert egyik sarkában öreg, csudálatosan szépen nőtt nyírfa alatt a zsendelyfedeles kerekes kút, a kút végét, a Kalota vize mártja hosszában, ápolt fagyalbokor-sövény szegélyezi...”

A versírás kényszerét kiváltó élmény azonban még váratott magára, egészen addig, míg a szentkirályi templomban véget nem ért az istentisztelet, s a falu népe nem indult hazafelé. Idézzük most Kalotaszeg legjobb ismerőjének, Kós Károlynak, a leírását a népnek arról a „pom-pás vonulásáról”, amelyről Ady Endre verse beszél:

„Aki valaha látta Kalotaszeg magyar népét templomba vonuláskor, avagy templomból széledéskor, aki tudja, hogy Szentkirály lakossága egyike a gyönyörű kalotaszegi nép leggyönyörűbbjének, és ez a falu maga is a legszebbek közül való, aki elképzeli a szentkirályi kálvinista templomot, ahogyan a dombon, aombok között áll, a domb alatt a kanyargó Kalota vizét a nagy út hídjával, azontúl a lombos, virágos, színesen ékes falut, melynek népe páratlan ősi viseletében, méltóságosan, lassan jó ki a cinteremből és kanyarodik le a templomdomb útján

a hídra, az elhiszi nekem, hogy ennél csudálatosabb kép alig-alig lehetséges...”

Mert Kalotaszeg nevezetes mind embertípusáról, mind női viseletének gazdagságáról. Sok tudós szerint még csak itt, ezen a vidéken őrzi a nép azt a viseletet, amely a török megjelenése előtti időkben a magyar nép öltözéke volt. Az Ady-vers szempontjából fontos ismernünk ennek a népviseletnek néhány jellemzőjét is. Idézzük tehát e népviselet leírását is:

„Erdély egyik legszebb, legszínompásabb és legegységesebb viselete Kalotaszegé. A nagylányok régebben végigválasztott hajukat újabban hátrafésülik és csak a pártáig választják el középen. Hajfonatuk végén szalag van, amely sokszor piros. A pártá voltaképpen különböző színű gyöngyökkel borított papírabroncs, piros vagy kék béléssel. Hátral derékig érő szalagok lógnak le róla. A kalotaszegi asszonyok valamikor karikára csavarták fel a hajukat, s erre hálószerű fekete főkötőt tettek, a homlokra pedig gyöngyös-csipkés csík került. A kalotaszegi fiatalasszonyok az első világháború előtt még viselték a fehér fátyolt, ünnepen pedig színes gyöngyből varrott bojt is lóg le a lányok nyakáról hátul, a színes nyakbavaló pántlikával együtt. A kalotaszegi szoknyák hosszúak. Legtöbbje fekete vagy sötétkék szaténból vagy klotiból készül. A ráncolást felül díszvarrás fogja le. Alján belül arasznyi széles csík fut, piros vagy narancssárga, az öregeké sötétzöld, bordó vagy fekete posztóból...”

S akik viselték ezeket a ruhákat! Kós Károly szerint a kalotaszegi ember középtermetű, de inkább magas; csontos és szikár, élesen mintázott és kissé tatáros jellegű koponyával és arccal; s ez a jelleg inkább az asszonyokon üt ki. Tartása egyenes, sőt délceg, járása tudatosan ruganyos.

Ady *A Kalota partján* című versében ezt a világot emelte a költői kifejezés révén nemcsak az élmény magasába, hanem a kivételes pillanat örökkévalóságába is. A vers harmadik sorában a falu népe már nem a Kalota közönséges fából tákolat hidján halad át, hanem a költőnek mintegy a „lelkében” megy tovább. Amit nem tudott megtenni a rekkenő júniusi nap, hogy a fény „fölemelje a hidat”, megtette a költői szó ereje, amely megismételhetetlenül őrzi az eseményt, mit Ady táj- és nép-élményként rögzített a rokon porta egy pontjáról szemlélődve, együtt érezve a néppel, ám mégsem elvegyülve vele. A látvány teljességét fogja be ugyanis a költői tekintet, egyszerre fényképezve a templomból jövőket és a hídon átmenőket, amit a jönni és a menni ige közeledést-távolodást jelző cselekvésrögzítése is mutat. Nyilvánvalóan az sem véletlen, hogy a két részből álló vers első részének nagyobbik hányada a konkrét látványt örökíti meg, egy nagyon is intenzív „látás” segítségével. A költő mintha nagy szín- és vonaltömböket látna csupán. „Pompás magyarok, templomból jövet / Mentek át a Kalota folyón...” — kezdődik a látványrögzítés, és így fejeződik be: „Mily pompás vonulások a dombon...” Kétségtelenül festői a látomás, és a vers első fele, és az első 15 sor akár festményleírás is lehetne. Különösen, hogy a költői színlátás az uralkodó a vers e részében. A kalotaszegi népviselet színei csapnak Ady szemébe, a vers révén pedig olvasójáéba is. A felkiáltásszerű csodálkozó örvendezés a színtobzódás láttán csak bevezetője a színek scrackozójának, hiszen a következő sorban jönnek a színek: piros, fehér,

sárga, kék és a barna az uralkodó itt, most már tudjuk azt is, hogy a kalotaszegi népviselet kedves színei ezek. A látvány vonalszerű keretét tehát színek töltik ki, és Adyra nagyon is jellemző módon. Felmerülhet ugyanis a kérdés a költemény hetedik és nyolcadik sorával kapcsolatban („És fehér és piros és virító-sárga, / Izgató kék és harcos barna szín . . .”), hogy miért nincs a piros és a fehér színnek jelzője, és miért kapott a másik három jelzőt. Erre a kérdésre csupán mostanában szerzett ismereteink alapján adhatjuk meg a feleletet. A Kolozsvárott élő Dombi Erzsébet vizsgálatai mutatták ki, hogy Ady Endre az ún. színesztéziás kulcsszavai között van a piros és a fehér melléknév is. Ez a két szó tehát olyan Ady szóhasználatában, amely gyakran társul más szavakkal a különböző érzékelési területek összekapcsoltsága kifejeződéséért. A *Kalota partján* kivételességét hangsúlyozza tehát, hogy itt éppen ezek a szavak nem kapnak minősítést, míg a másik háromnak van: a sárga *virító*, a kék *izgató*, a barna *harcos*. Ám nem mellékesek ezek a jelzők sem: nemcsak a színek intenzitását fokozzák, jelentésüknek is funkciójuk van — mintegy előlegezik, mit a vers egésze is sugall, hogy e csodálatosan nyugodt életpillanat mélyén nyugtalanság van, emberben és tájban erők feszülnek, a mozdulatlanságból a mozgás akar kitörni. Sőt, a sorrendjük sem véletlen: a virít, az izgató és a harcos szavak jelentése között fokozatosság van. Nyilvánvalóan ezért nem tartjuk impresszionisztikusnak sem *A Kalota partját*, mint több elemzője teszi. Igaz ugyan, hogy Ady úgy készíti ezt a táj- és életképet, ahogyan az impresszionista festők dolgoztak: színbenyomásokat rögzít. A színek azonban a versből ugyanakkor mintegy „kicsapnak”, a költői élmény olyan energiákkal töltötte fel őket, hogy a pasztelles árnyalatokat kedvelő impresszionisták vásznára nem valók, tehát nem hangulathordozók: nemcsak a valóságban, de a költői lélek síkján is kavarnak virítón, izgatón és harciasan, általában mozgalmasan, dinamikusán. Az Ady-vers színeit éppen ezért az expresszionisztikus irodalomban és festészetben látjuk viszont.

E színek között pedig néhány nagy folt, részletesebb rajz nélkül: „nyugodt, nagyságos arcok”, „ékes párták”, „kemény fejek”. A templomi áhítat nyomait viselő, majd útközben fokozatosan feloldódó férfi- és asszonyarcok, valamint fiatal lányok menete ez, mely, mint jeleztük már, egyetlen nagy és markáns vonallá válik. „Tempós vonulás” — mondja a vers.

A látvány természetesen nem tárgyilagos részletezéssel van a versben. Nemcsak a költő nézőpontját rögzíthetjük, hanem viszonyulását is a világhoz. „Pompás magyarok”, mondja Ady a versnek az első mondatában. Ő az, aki látja a hidat, amelyet „fényben majdnem fölemel az ölelő júniusi nap”, ő kiált fel: „micsoda nyugodt, nagyságos arcok”, s ő látja, mint illan ki a kemény koponyákból a pap beszéde, hogyan válnak hétköznapiakká a gondolatok, ahogy az emberek házukhoz közelednek. S a költő az, aki ebben a látványban „állandóságot, biztosságot, szépséget és nyugalmat” érzékel, még ha a nyugalomban, ezt is jeleztük már, mozgás van, vonulás és dinamizmus.

A vers nagy vásznán tehát egy a magasból, mintegy a templomdombról a völgybe, a falusi házakhoz tartó görbe készült a költemény első részében. Az előtérben azonban a költő áll — ellentétek szorításában. Ha figyelembe vesszük, hogy a vers első részének utolsó szava a „nyuga-

lom” volt, s hogy a következő rész első sora a nyugtalanság szóval zárul, tehát, hogy a két sor utolsó helyén áll a nyugalom és a nyugtalanság szó, akkor máris a költemény két része között feszülő ellentétekre kell gondolnunk. S nyilván nem alaptalanul, hiszen itt már egyértelművé válik egyrészt az ember és a táj, a vonuló nép és a Csinszkával álló, szemlélődő költő alakja, másrészt a hangulati ellentét jelzeteként a nyugtalanság, a bizonytalanság, mi benne él: már tudja, hogy estére Csucsán megkéri majd a lányt, akinek „nagy szeme” a költő varázstükre e csodálatos délelőttön.

„Szébb szemek minden volt szemeknél” — mondja a vers a Csinszka szemeiről, s máris egy szerelmi vallomás a költői szó, melyben a házasság tervével most már komolyan foglalkozó ember összegezi múltját — a küzdelmeket politikában és szerelemben, pénzért és boldogságért. Itt már számvetésről van szó. Ám ehhez az életnek egy olyan intenzív pillanata kellett, mint ott Kalotaszentkirályon azon a csodálatos kora nyári vasárnap délelőttön. Kellett nagyapja portája, ahová megérkezett, kellett a hegyek koszorúza táj a Kalota folyócskával, amely, mert nyár volt, hegyi folyókra jellemző módon éppen csak csörgedezett a fahíd alatt, s az emberek nagyon szép öltözetükben, amely évszázadokról és egyfajta örökkévalóságról beszélt, mit sem Pesten, sem Párizsban nem élt még meg. Nincs semmi csodálatos tehát abban, hogy a sorsszerűségnek a benyomása talán a legerőteljesebb ebben az Ady-versben. „Sorsom szemei” — mondja, és „megpecsételtetett”, állítja e szónak még régi, s nem új keletű jelentésében. Az ítéletszerűségről van Adynál szó és lezárásról is, mint aki a táj és az ember kivételes pillanata ébresztette áhítat sugallatára dönt, hogy eggyé váljon azzal az élettel, amit itt megélhetett — ember és természet, de ember és történelme szép összhangjaként is. Ne feledjük, Ady az ellentmondások és a disszonanciák költője, e versben viszont megváltását váróan van jelen a világban. Az „átvonult templomi népség áhítata”, mely beléköltözött, lényegében a végzettség felismerésének lelki békéjét is hirdeti. A lelki tusáknak vége, döntött élete alakulását illetően, különösen, ha tudjuk, hogy Kalotaszeg népe református, amely ennek következtében az eleve elrendeltség, a predesztináció tanát is vallja. Ady a Csinszkával való találkozást minősíti ilyen misztikusnak, és ennek munkája diadalát látja, amikor a lány szemeket „sorsa szemeinek” nevezi. A vers a házasság gondolatát azonban már az első részben előlegezte, amikor leesni áhító, ékes pártákról beszél: nemcsak a költő, Csinszka is egybekelésükön gondolkodik.

Nem történik semmi — gondolhatnánk. De a vers jelzi, ahogy megmutattuk az első rész kapcsán, hogy a gondolkodás és az érzékelés intenzitása feszít, a nyugalomban rejtetten a mozgás, a bekövetkező történések ereje dolgozik. Mint ahogy a második vers-rész sok igéből képzett főneve sugallja, s velük a többi -ás, -és, -ság, -ség képzős főnév is. Állandóság, egyben a cselekvés, a történés pillanata is. Vonulás . . . , vonzódás . . . , üzetés . . . , csapongás . . . s hozzájuk csatlakozik a tarkaság, az állandóság, a csapás, a szépség szó is — a hangzás és a jelentés erősítéseként.

Mint a két részre tagolt vers formája, amely ugyancsak a nyugalomban, a boldog béke hangulatában feszülő nyugtalanság és küzdelem benyomását sugallja. Szabad vers — Ady ritkán használta versforma,

mely a szimmetriát tudja hordozni, mi megfékezett ellentétek révén keletkezik. De nem rapszodikus a verse, bár nem számlálja a szótagokat, rímek nem kötnek össze sorokat, és muzsikájuk nem csilingel. Olyan forma ez, amely csak annyit tükröz a benne dolgozó lelki tusák erejéből, amennyit az ki tud harcolni magának, mintha a sorok híven követnék az érzések „domborzati” vonalát is.

Végezetül pedig hadd jegyezzük meg, hogy a vers egésze — Ady életművében, de életrsorsának történelmi pillanatában is — a békében és nyugalomban lappangó robbanásoknak az előérzetével van tele. Azért is csodálatos pillanat ez a vers, mert szó szerint is az élet egy utolsó pillanatában látta meg Kalotaszentkirály népének ünnepi áhítatában és a természetben a boldog harmóniát. A vers megszületett, s nem múlt el egy-két hét, már dörögtek az ágyúk, Csucsá alatt a vasút katonavonatokat szállított, és a „nyugodt, nagyságos arcok” lövészárkok sarában, füstjében tűntek el. Ady verse azonban megőrizte azt a másik pillanatot is. S ha még Ady sem tudta minden nyugtalansága okát, a vers már kifejezte. A *Kalota partján* jelentésének teljességét a világháború kitörésének a ténye adja meg. S itt az sem lesz véletlen, ha a hetedik és nyolcadik sor színfelsorolásakor felbukkanó kötőszó-ismétlődés kapcsán (a két sorban négy és-t találunk!) Vörösmarty Mihály híres és oly tragikus Előszó című versét társítja az Adyéhoz a képzelet: „Most tél van és csend és hó és halál...” A rekkenő nyárban ezek a pusztulásképek vibrálnak Ady Endre versében.

3.

Babits Mihály: Fekete ország

Fekete országot álmodtam én,
ahol minden fekete volt,
minden fekete, de nem csak kívül:
csontig, velőig fekete,
fekete,
fekete, fekete, fekete.
Fekete ég és fekete tenger,
fekete fák és fekete ház,
fekete állat, fekete ember,
fekete öröm, fekete gyász,
fekete érc és fekete kő és
fekete föld és fekete fák,
fekete férfi, fekete nő és
fekete, fekete, fekete világ.
Áshatod íme, vágthatod egyre
az anyagot, mely lusta, tömör,
fekete földbe, fekete hegybe
csak csak a csákyád, fúr be fúród:
s mélyre merítsd bár tintapatakját
még feketébben árad, ömöl
nézd a fű magját, nézd a fa makkját,
gerle tojását, csíragolyót,
fekete, fekete, fekete,
fekete kelme és fekete elme,

fekete arc és fekete gond,
 fekete ér és fekete vér és
 fekete velő és fekete csont.
 Más szín a napfény vendég-máza,
 a nap a színek piktora mind:
 fekete *bellül* a földnek váza,
 nem a fény festi a fekete színt
 karcsú sugárecsetével
 nem:
 fekete az anyag rejtett lelke,
 jaj,
 fekete, fekete, fekete.

1906-ban írta Babits Mihály a *Fekete ország* című versét szegedi tanárkodása idején. Nyomtatásban 1908-ban jelent meg a nagyváradai *A Holnap* című antológiában. Babits ekkor már Fogarason tanít, a messzi határmenti kisvárosban, sötét hegyek tövében, ahol száműzöttnek érzi magát, és Pestre vágyik. Tudjuk, *A Holnap*nak nagy szerepe volt a modern magyar költészet történetében, és Ady Endre mellett, éppen Babits Mihályra figyelt fel elsősorban a kritika és a versolvasó közönség. Babits szinte egy csapásra a *Nyugat* munkatársa lett. Többek között a *Fekete ország* című verse révén is természetesen. A költő örömebe azonban üröm is vegyült, mert a konzervatív ízlésű közönség, a hagyományos verset dicsérő és védő kritika szeme megakadt e vers különlegességein. Már nemcsak kikacagták ezt a „fekete” szóból csinált verset, hanem gúnyolták is — egyike lett a modern költészet elrettentő példái-
 nak az ódon ízlésű közönség tudatában. Nyilván nem véletlen, hogy Babitsot sokáig a formai játékok mesterének tartották csupán, aki keveset törődik a „komoly” és „fennkölt” költészet addig érvényesnek tartott szabályaival. De még manapság is vannak, irodalomtörténészek, akik Babits Mihály „elefántcsonttoronyát” emlegetik, ahová, szerintük, a költő elzárkózott a világ elől, hogy zavartalanul űzhesse formai játékait.

Látszólag tehát a fiatal Babits költészete nagyon távol áll az ugyancsak fiatal, az *Új versek* című kötetét megjelentető Ady Endre lírájától, és a korszak jelentősnek tartott társadalmi és létezésbeli kérdéseitől. Valójában azonban, éppen a *Fekete ország* című versének a tapasztalata alapján állítható ez, Babitsot is a kor nagy kérdései foglalkoztatják, és a maga költői világa lehetőségeinek felhasználásával meg is fogalmazza őket.

A korszaknak — századunk első évtizedei ezek — egyik alapvető művészeti kérdése a látszat és valóság mind érzékelhetőbb ellentmondásából adódott. Költőt és regényírót egyaránt foglalkoztató jelenségről van tehát szó. Csálnak a látszatok — hirdetik a művek, a látható világ tulajdonképpen hazugság — különösképpen az akkori Magyarországon, amely még mindig a milleniumi mámor bódulatában élt, és úgy tetszett, hogy Ferenc József is, meg a magyar úri világ is örök életű. Csillogó külszínű élet és rettenetes, elnyomatáson, kizsákmányoláson alapuló valóság — vallotta sok művész a közhiedelem ellenében. Sokan e művészek közül pesszimizistaként viszonyultak a világhoz, köztük Babits is, aki a vigasztalan szomorúság hangjaival válaszolt az élet-látvány kiábrándító benyomására. Vagy nyersen, naturális színeiben ragadta meg,

vagy pedig elvágódásait énekelte meg, mondván: „Messze... meszsze...”, boldogabb világokban lenne élni jó.

A *Fekete ország* tehát a valóságlátás művészi kérdésének a verse is:

Más szín a napfény vendég-máza,
a nap a színek piktora mind:
fekete *bellül* a földnek váza...

hirdeti ez a vers. S hogy a látszat és a valóság ellentmondásainak kérdése nemcsak a *Fekete ország* megírásakor foglalkoztatta, hanem művészi pályájának első felében szinte állandóan, bizonyosága a *Gólyakalifa* című regénye, és egy jelképes erejű elbeszélése, a Novella az emberi húsról és csontról. Ennek az írásnak a hőse mintha röntgenszemű lenne: nem az emberek testi kinézését érzékeli, „látja”, hanem nyomban a csontvázukat, a látszat mögött a kiábrándító valóságot, annál is inkább, mert a novellában egy szép fiatal nőben látja meg a „csúf, szürke, szögletes” csontokat, mit a bájos idomok takarnak. Idézzünk ebből a novellából:

„Mily borzalom! Mindenfelé, amerre nézett, csupa csontvázat látott. A legkülönbözőbb csoportozatokban, állva, térdelve, guggolva, röpülve, táncolva az ordas, iromba vázaknak egy rettenetes karnevállja, melyek körül halk hálós és átlátszó léghő gyanánt, alig sejthetően uszkál az élő húsnak homályos emléke. Valóságos danse macabre volt ez: a düllyedt bordák, bütykös tibiák és pisze halálfejek orgiája. S az idomtalan csontok kecsesen hajlongtak, és zörgésüket szinte lehetett hallani a hazugul édes muzsikán keresztül.”

Versünk a föld fekete vázát emlegeti, a novella hőse az emberben a csontvázat látja — ugyanannak a valóság szemléletnek kétféle kifejezésformájaként. De a *Fekete ország* nemcsak a fényes látszatok mögött lappangó „fekete valóságot” idézi meg. Jelkép is egyúttal, egészen közeli rokona Ady Endre nagy jelképeinek. Ady „haláltó-országot” emleget, Babits „fekete országról” beszél — ugyancsak erőteljesen és művészi módon, még ha a vers első sorában megálmodott országot emleget, és látszólag ezt a különös és furcsa országot egy álom-világ térképén véli felfedezhetőnek. De ez a világ is *van* — még ha rajza nem a megszokott költői módon készült is, és benne Babits Mihály kísérletező alkotói kedvének jutott a nagy szerep, mit kortárs-kritikusa, Schöpplin Aladár, így jellemzett: „Szeret jobban, mint bármely más költő, kísérletezni önmagával és a különböző formákkal. Ha megbizonyosodott egy-egy kísérlet sikeréről, csakhamar új kísérletre tér át. A versben ez a hang sokféle modulálásban, a versformák minduntalan változtatásában nyilvánul meg — ebben a tekintetben nincs magyar költő, kinek műve olyan változatos, mint az övé...”

Ha ebből a szempontból nézzük a *Fekete országot*, Babits Mihály költői laboratóriuma egyik legsajátosabb jellegű termékének tarthatjuk, mely zakatolóan egyhangú dallamával hívja fel elsősorban magára a figyelmet. Jelentését, „értelmét” viszont csak azoknak fedi fel, akik elidőznek mellette, és a költő példája nyomán, nem állnak meg a vers felszíne kiváltotta benyomásnál, hanem mélyebbre igyekeznek hatolni a vers „rejtett lelkét” kutatva, mint a költő is, amikor az anyagba szállt le versírás közben, mind „mélyebbre merítve tintapatakját” — azaz a

tárgyak és a dolgok, valamint a jelenségek keletkezése pillanatáig, az ősforrásig —, a biológiai létezés majdnem legvégső határáig terjesztve ki a kutató figyelem „munkáját”. Évekkel később, a híressé vált A lírikus epilógja című versében majd kutatásainak részleges eredményéről ad számot, a fentebb idézettekkel rokon képpen, mondván, hogy létezése valójában „vak dióként dióba zárva lenni”, különösképpen, hogy a „mindenséget vágyott versbe venni, de még tovább magánál nem jutott”. Amikor a *Fekete ország* sorait kísérletezte ki, az élet lényegének megismerése kapcsán hite nagyobb volt, bár tudta, hogy a megismert valóság rettenetes és „fekete”.

A *Fekete ország* olvasója kétségtelenül a „fekete” szónak a benyomását érzékeli elsősorban, mit a vers már jelzett zakatolóan egyhangú dal-lama kísér. S nem véletlenül. A vers 157 szava közül 45 a fekete melléknév — azaz a vers szavainak több mint egy negyede egyetlen szó ismétléséből származik —, a szóismétlésnek a magyar költészetben is egészen ritka jelenségeként, hiszen a költészet íratlan szabályai közé tartozott az a követelmény is, hogy kerülni kell az ismétlődéseket, még ha maga a szóismétlés ismert stilisztikai „fogás” is. Ahogy Babits a *Fekete ország* című versében alkalmazta, magyar költő előtte nem tette. Nyilvánvalóan mit sem lehet kezdeni a stilisztikák ismert csoportosításával, hiszen Babits nem halmoz és ismétel szokványos költői módon, hanem a szó teherbírását mintegy a végsőkéig feszíti, s olyan mennyiségben alkalmazza a fekete szót, hogy annak a jelentése már-már közömbössé válik, és ritmushordozó jellege az uralkodó. Ha esetleg kevesebb-szer írta volna le, szóhalmozása talán a groteszk benyomását váltja ki, ha viszont nem csoportosítja e szavakat a vers-test adott és jól kiszámított helyein, a zenei kép nyomja el a jelentésbelit, s tisztán a daktilusok zakatolását érzékelné a fülünk. Babits természetesen számított erre a daktilusok adta vers-zenére, amikor háromszor is zakatolásra kényszeríti a sorokat mind nagyobb rezgésszámot állítva elő az egyes részekben belül. Mintha mélybe ragadó örvények vinnének bennünket, vagy egy fény nélküli alagútban, amilyenben a bányászvonatok közlekednek, haladnánk.

Nem romantikus lélek száll ebben a versben a pokolba, hanem a XX. század gyermeke immár, aki az új technikai eszközök csodálatában él. Ne feledjük, a *Fekete ország* című versével majdnem egyidőben megénekli a mozgófényképet, a mozit, és az automobilt is. A halál automobilon című verse különben mintha egy töről fakadt volna a *Fekete országgal*: „Fekete éjszaka, hajnal előtt gépkocsi áll meg a házunk előtt...” A *Fekete ország* vers-zenéje — éppen a fekete szó oly gyakori használata révén — már zaj-zene valójában: a zakatolást ülteti a fülbe:

fekete, fekete, fekete.
Fekete ég és fekete tenger,
fekete fák és fekete ház,
fekete állat, fekete ember,
fekete öröm, fekete gyász,
fekete érc és fekete kő és
fekete föld és fekete fák,
fekete férfi, fekete nő és
fekete, fekete, fekete világ...

Hogy e zene zakatoló jellegét még jobban meghallhassuk, idézzünk egy kései költő-utód, Hajnal Anna, verséből, amelyben ugyancsak a fekete szóval játszik el a költő, anélkül, hogy a zakatolás hangzatát is előcsalná:

Forr a feketekávé
örvénye fekete forgás
fekete buborékok
fekete fintortánca
forrás...

A fekete szó gyakorisága nemcsak a zakatoló ritmust állítja elő daktilus voltával, hanem a költői rímjátékban is szerepet kap. A *Fekete ország* rímképlete ugyanis vegyes: a sorvégi rímek szeszélyes kedvnek engedelmeskedve csendülnek össze, rímtelen sorok után egyszerre csak a sorvégi szavak hívására felelgetni kezdenek az utánuk következő sorok, rendre zárnak, ahogyan a már emlegetett zakatolás gyorsulni kezd. Egy rímek képezte „alagútban” utazunk tehát, míg a nekilendülés soraiban még ritkább a rím. S hogy nem önkényes a magyarázatunk, bizonyítja a költemény három utolsó sorának elrendezése, ahol a költő a hangzatokra való építkezést egy vizualitást igénylővel váltja fel. Két hosszú sor fala között fut az egyetlen *jaj* szó:

fekete az anyag rejtett lelke,
jaj,
fekete, fekete, fekete.

A vers igazi, célratörő rímeit azonban nem annyira a sorvégeken kell keresnünk, bár ezek vizsgálata is tanulságos lehet, hanem a fekete szó hozta alliterációkban.

Az alliteráció természetesen nem Babits Mihály találmánya. Ismeri mind a népköltészet, mind a költői hagyomány. Az viszont már első-sorban Babits Mihályra valló, hogy hogyan használja, különösen ifjú költőként, pályája első szakaszában, amikor szinte megmámorosodva írja alliterációs verseit, mint aki a rímzenét elsősorban betűrímekkel kívánja előcsalni. Az angol költészet biztatására teszi ezt — állítják a kutatók —, és azt is bizonyítják, hogy Babitsnál a rímek gyakran gondolatébresztő szerepet is játszanak. Gyakran idézik például az ilyen Babits-sorokat: „Ó kancsók kincse! drága kincs! Kincsek kancsója! csók-edény...” Vagy: „Bús donna barna balkonon Mereng a bíbor alkonon...” És: „Csodálatos csillogó csengők csilingelnek csöndesen...” Találunk ilyeneket a *Fekete országban* is:

fekete kelme és fekete elme,
fekete arc és fekete gond,
fekete ér és fekete vér és
fekete velő és fekete csont...

A legjellemzőbbnek mindenképpen az f hang uralkodó szerepét kell tartanunk költeményünkben. Nemcsak azért, mert a szakértők szerint az f — a v, j, és sz hangok fúvó-sziszegő csoportja „valósággal boszor-

kányszombati atmoszférát” tud előállítani a versben, amikor alliterálni kezd, hanem ismétcsak a gyakorisága miatt. Nemcsak a vers jelentéséből, értelméből hámozható ki az alapgondolat, tudni illik, hogy a világ, amelyről szó van, nemcsak kívül, de lelke legmélyéig, „csontig, velőig fekete”. Az f hang révén, mely a sokszori ismétlődéssel a fekete szóval szinte összeforr tudatunkban, a verstestet is behálózottnak érzékeljük, az egész vers feketévé válik, most már nem „csontig, velőig”, hanem a szavakig és a hangokig menően is. Különösképpen, hogy nemcsak a fekete az f-fel kezdődő szó a versben. Ezek viszont az alliterációs lehetőségeket is tágitják, s mily jellemző módon, éppen a vers-test központi részében:

fekete földbe, fekete hegybe
csap csak a csáklyád, fúr be furód;
s mélyre merítsd bár tintapatakját
még feketébben árad, ömöl
nézd a fű magját, néz a fa makkját,
gerle tojását, csíragolyót . . .

Nem véletlen a számítóan költő Babits Mihály versében az alliterációknak ez a váltása sem. Tudatunk és fülünk egyaránt érzékeli a változást. Idézetünk első sorában még három f-es szó alliterál: fekete földbe, fekete hegybe . . . A következő sorban három cs-vel kezdődő szó alliterációja felel, mintha az erős fúvás-benyomást előidéző zenébe most csattanások vegyülnének: csap csak a csáklyád . . . mit jelez, hogy ismét f betűrímes szavak következnek:

fekete földbe, fekete hegybe
csap csak a csáklyád, fúr be furód . . .

Mintha nem lehetne a költő rímelő kedvét megállítani! A következő sorban az m-ek alliterálnak (*mélyre merítsd*), melyek sajátos párhuzamot képeznek a velük azonos helyzetben levő cs-kezdős szavakkal: *csap csak a csáklyád — mélyre merítsd* — zeneileg is érzékelhető váltást jelez. De itt van még két sor, amely ugyancsak betűrímes. Az egyikben az f—m kombinációt érzékeljük: *fű magja — fa makkja* — mondja a vers, a másikban a g-t. S nem is akárhogyan! A „gerle tojását, csíragolyót” sorról van szó: a sor első szavának betűrimére (*gerle*) a sor utolsó szavának a középső betűje válaszol: csíragolyó. S mindez annak tanulságaként, hogy nemcsak értelmileg játszódtott le a versben a mélybehatolás, a rímek útmutatása alapján, a hangok révén ugyancsak a létezés legmélyébe, a csíragolyó középpontjába, érkezhettünk.

A *Fekete ország* tagolása két szempontból végezhető el. Az egyik egy hangulati-értelmi, amely szerint három nagy részből áll, mindegyiket a fekete egy litániaszerű felsorolása zár. A másik mondattani szempontú. Itt négy nagy mondattal találjuk magunkat szembe. Az első ötsoros, a második nyolc-, a harmadik tizenhárom, a negyedik pedig ugyancsak nyolcsoros. Nem szimmetrikusak tehát a részek — a sorok gyarapodásával mind mélyebbre jutunk, még akkor is, ha az első két mondatot együtt is látjuk és két tizenhárom és egy nyolcsoros részként szemléljük a verset, mondván, hogy az utolsó rész már a mélybeéréssel kapcsos-

latos elmélkedés elsősorban. Meg kell még azonban éppen itt emlétenünk, hogy az egész vers tulajdonképpen az utolsó előtti sor egyetlen *jaj* szaván nyugszik, melyet viszont az utolsó sor három fekete szavának talapzata tart. Ez az egyetlen szó áll valójában szemben a 45 fekete szóval.

És ezt az egyetlen *jaj*-t már az ember mondja, aki versbeli „felfedezése”, „utazása” eredményeként elborzad a szeme elé táruló valóságkép láttán. S már nem is költői játékról van szó, hanem a felismerés igazságáról, és a megrendült költő vallomásáról.

4.

Juhász Gyula: Tápai lagzi

Brummog a bőgő, jaj, be furcsa hang,
Beléjekondul a repedt harang,
Kutyák vonítanak a holdra fel,
A túlsó parton varjúraj felel.

Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
Az élet itt nem móka s nem talány,
A bort megisszák, asszonyt megverik
És izzadnak reggeltől estelig.

De télen, télen a világ megáll
És végtelen nagy esték csöndje vár,
Az ember medve, alszik és morog.
Benn emberek és künn komondorok.

Brummog a bőgő, elhervad a hold,
Fenekig issza a vőfény a bort,
Már szürkül lassan a ködös határ,
És a határban a Halál kaszál...

Juhász Gyula sokat idézett költeménye a *Tápai lagzi*, amely a *Magyarság* című napilap 1923. december 25-i számában jelent meg, azóta antológia-darabja a XX. századi magyar lírának, s kiemelkedő alkotása Juhász Gyula költői művének.

A legjobban megvilágítható, keletkezési körülményeit kikutatható verse is egyúttal a költőnek: mind az életrajznak, mind a versmotívumoknak a szálaín el lehet jutni e versig, és életérzése elemzése során is vezetnek utak a *Tápai lagzi*hoz. Olyan versről van tehát szó, amelyben költője mintegy teljes önmagát adta, sokkal nagyobb mértékben, mint úgynevezett én-verseiben, egyenes vallomásaiban, melyek költői világképének egyes részleteit őrzik csupán.

Juhász Gyula versének címe Tápét emlegeti, ezt a Szeged melletti falut. Ismerjük a tréfás dalt is: „Szöged hírös város, Tápéval határos...” Nagy város — kis falu mondhatnánk, ha nem gondolnánk arra, hogy a tréfa mélyén sajátos igazság rejtőzik, és a „tápéi titkot” a legjelesebb szegedi írók (Tömörkény István, Móra Ferenc, Juhász Gyula) igyekeztek megfejteni. Mert nem közönséges falu még ma sem ez a kis tele-

pülés, pedig már közigazgatásilag is Szegedhez tartozik. Tömörkény István írta:

„Itt van a szomszédságban, ide látszik a tornya: Tápé község. Kevés lakossága van, de rendkívül érdekes nép lakja. Nem bizonyos ugyan, azaz, hogy semmivel sem bizonyítható, de nemcsak bennem, hanem másban is támadt már az a gondolat, hogy ez a sajátságos nép nem magyar, hanem avar. Hogy ezt már itt találhatták a magyarok, amikor a két víz szögén (a Tiszáról és a Marosról van szó), a mocsarak közül kiemelkedő halomra letelepültek... Annyi bizonyos, hogy Tápé nagyon régi hely, eredete a homályba vész, de második Béla király urunk már okiratban említi, mint rendes községet. Azóta sem lett nagyobb, se kisebb, de szívósan megmaradt. Százával pusztultak el a községek azóta, de Tápé nem hagyta magát...”

Ugyancsak Tömörkény István riportjában olvashatjuk:

„Ha jó az útja, csak egy negyedóránnyira van a várostól, de ez a negyedóra néhány századot jelent a szokások eltávolodásában. Más a táncuk, más a beszédük, más a viselkedésük, még a színek is mások, amikkel a házuk falát kifestik. Mások az emberek is...”

Ezt az alig negyedórás utat azonban sokáig nem tudta megtenni a magyar költészet Tápéig, általában pedig a falu életéig. Ady Endre távoli szemlélője a népeletnek akkor is, amikor szülőfalujában van, vagy a Kalota partján nézi az ünneplőbe öltözött embereket, Kosztolányi Dezső a gyorsvonat ablakából szemlélődik, Babitsnak soha nem volt határozott falusi élménye. A festőművészek, a zenészek viszont már a századfordulót követő években otthonosan mozognak a falu világában. Gondoljunk Bartók Bélára vagy Kodály Zoltánra például. Juhász Gyula is Tápéra egy festőművész után indul az első világháború idején. Heller Ödön szegedi festőművész volt, de a tízes években Tápén földet vett, házat épített, és az év legnagyobb részét ott töltötte el festegetve és barátokzva a parasztokkal. Később éppen Juhász Gyula magyarázta, hogy festő barátja azért élt Tápén, mert „ki akart menekülni a városi kultúrából az ősi természet ölébe, az anyaföldhöz, melyet képeim is megörökíteni igyekezett”. A költő kezdetben baráti borozások ürügyén látogatta Tápét, azután elborította az élet abban megmutatkozó látványának elemi egyszerűsége és nagysága, elannyira, hogy a költő más érzés- és kép-motívumai a Tápé-élmény körül kristályosodtak ki. Itt látta meg az élet és halál színjátékát, a jelenségek misztikumát és nyers tényszerűségét — az életnek azt a teljességét, amelynek hiányát oly fájdalmasan élte és szenvedte meg életében és fogalmazta meg verseiben. Nem azonosul a falu életével, érzelmileg és gondolatilag azonban átéli az életképek és életjelenségek sugározta valóság jelenségét, tápéi ihletésű verseiben pedig a költői általánosítás magas fokára emeli, mondván, hogy ez az élet az 1920-as években, s ilyen az élet általában születés és halál két partja között.

Egyik cikkében olvashatjuk:

„Ott állok a »világ közepén« a tápai öreg templom előtt, melyet öskertnek neveznek, mivelhogy valaha temetőkert volt és innen nézegetem a nyári délutáni napmelegtől égő háborús falut. A házak tája néma és mozdulatlan, az itatónál sovány gebék pihennek, gyerekek katonasapkában őrzik a lovakat, a libát, a malacot, szőke akácok porosan alsznak... Tápén egy kicsit áll az idő, itt még ma is nyugalom van”, mert

az évszázadok „meghagyták ezt a legrégibb nevű falunkat nádfödelesnek és kákafonónak...”

Juhász Gyula világképére nyilvánvalóan jellemző, hogy már első, Tápé ihlette versében, melyet 1915-ben írt, a temető képe jelenik meg:

Öreg apók hosszú pipával
Bólintanak a ház előtt,
Az orgonák lila virága
Esőzi be a temetőt.

— — — — —

A lányok violája fonnyad
A kék Mária-kép előtt,
Öreg anyókák új hírt dohognak
S járják az ájult temetőt.

A söntés csöndjén, barna árnyban
Iszik két, három nyomorult,
S a bakter a vak éjszakában
Kutyákkal kezd nagy háborút...

Azután alakulni, gazdagodni kezd ez a motívum, és fokról fokra követhető, a mind gyakoribb tápéi időzések hatása alatt, a költő gondolati és általánosító munkája, az a kristályosodási folyamat, amelynek talán legszebb darabja éppen a *Tápai lagzi* című verse. 1919-ben Tápén címen ír verset:

Egy szőke ákác árnyán áll a lóca,
Onnan tekintek a világba most,
Delet mutat az álmatag napóra,
Az ég tündöklő és a táj halott.

Most alszanak a kazlak kertek alján
És alszanak a kertek boldogan
S a békák némák most a tócsa partján
És alszik az idő, mely gyászt fogan...

Falusi delelő című ugyancsak 1919-es versét pedig így kezdi:

Az örök ég alatt örök nyugodtan
Most álmodik a vén falu a porban...

És így fejezi be:

És turbékolnak a párzó galambok
S a temetőben virulók a hantok...

Impresszionista benyomásrögzítések ezek a versek elsősorban, és a sors suhogó szárnyait még nem látja a költő a világ felett. Van az ilyen versekben még öntetszelgés és kötelező lelki fájdalom is. A jelképek ugyan

már jelt adtak magukról, igazi tartalmaik azonban még hiányoznak. A döntő, a *Tápai lagzi* is meghatározó élmény azonban nem váratott magára: 1921 nyarán a költő kedves, Tápén lakó festőművész barátját ellenforradalmi katonatisztek meggyilkolták: kezét összekötötték, és a Tiszába dobták. Juhász Gyulát megrendítette a halálhír — majd két esztendeig nem fordul a Tápéra vezető útra. Majd csak 1923-ban Babits Mihályékkal megy ki ismét, akkor már szívéhez nőtt falujába.

De éppen Tápéhoz tapadva kísértette a lakodalom költői képzele: 1920-ban riportot ír a Tápéi lagzi cím alatt Dávid András és Kónya Örszi lakodalmáról. Idézzünk ebből a riportból is sorokat, amelyeknek emléke megcsillan versünkben:

„A lagzis ház előtt nagy a csődület. Szellős sátorban van a lakodalom, a hangászok, egy tamburás meg egy citerás már munkálkodnak, a sötétedő sátorban rúgják a port, lányok, legények járnak a táncot... A sátor mélyén, a lócán ülnek a násznagyok, selyem jelvényük világít a homályban, a pipájuk tüze is fölcsillan. Előttük új bor és lakodalmas fonnokkalács... Lassacskán jócskán megtelik az asztal, a násznagyoknak minden érkező vendéghez van egy szíves szavuk és egy kedves kötődésük. A vacsorát is kezdik fölszolgálni... Elnézem a táncoló párokat. Szép szál legények vannak köztük...”

S az utolsó sorok:

„Magam is búcsúzom a falutól, mely teljes holdfényben ragyog az őszi éjszakában, szinte világító, fehérre meszelt házaival...”

1921-ben tulajdonképpen készen volt a költő élményvilágában minden, hogy megszülessék a *Tápai lagzi* című verse — csak még távlat kellett, a megszépítő messzeség, az idő, amely elmosza az esetleges részleteket, kifakítja az emlékezetből a fölöslegest, a konkértat, s felnöveszti, mi Juhász Gyula költészetének egyik alapvető jellegzetessége: a melankolikus hangulatot, hogy a mondanivaló burkot kapjon, s az, ami anynyira a földhöz ragadt, a falusi élet hétköznapjainak kivételes pillanata az élet és halál találkozási pontján, a költészet magasába emelkedhesen. Nem is a közvetlen szemlélet terméke ez a vers, mint volt Ady Endre költeménye: Juhász Gyula azonban nem pusztán csak tápéi emlékeit írja meg: mintegy lelki szemeivel „látja” a lakodalmas falu szertartásos eseményeit, az események mögött pedig a meghúzódó emberi sorsot örökös és már-már változtathatatlanul érzett monoton elrendeltségét, azzal a fatalizmussal, amelynek gordonkahangját majdnem minden Juhász Gyula-versből kihallhatjuk.

A *Tápai lagzi* tehát nem a lakodalomról készült vers, de kétségtelenül a lakodalom kapcsán született élmény szülte, s ihlető forrására is ráismerhetünk az első versszak első sorának tömondatában. Nem véletlen, hogy ez a mondat a vers négy szakasza közül háromban ugyanabban a szöveggörnyezetben és szerepben szólal meg. Meglepő lehet a költemény gazdag hangszerelését véve figyelembe, hogy csak a költőhöz érkező, a lakodalmas házból kiszűrődő bőgőhang, mi valójában a versképződést megindította, és a versmagot adja. Csak ennyi: „Brummog a bőgő...” Háromszor hívja ki a lélek rezonanciáját, s három kört ír le az emlékezet is a csak sejtett lakodalmas jelenet körül. Mind a három más-más sugarú és mindegyikben különböző anyagú a képvilág. Az első szakasz a hangoké, a téli éjszaka hangjaié, amelyek a fehér sötétségben a falu neszeit hallgató emberben kísérteties benyomást váltanak ki,

mintha arra döbbenne a hangokba merülő, hogy az élet üli ugyan a nászát, hisz a születésre adják a vendégük az áldásukat a fiatal párt ünnepeivel, de ott leskelődik a halál (most még a kisbetűs) a ház körül, ott van a faluban. „Brummog a bőgő, jaj, be furcsa hang...” — kezdődik a vers, és a figyelem nyomban a zene harmóniájának az ígérete helyett disszonanciák jelenlétére döbben: az élet kísérteties hangjai vegyülnek a bőgő brummogásába, abba a hangba, amely a legmesszebbre hallatszik. Repedt harangszó, holdra vonító kutyák hangja és a Tiszán átröppenő károgás — a disszonáns varjúhang. Ami a legérdekesebb ugyanakkor, s mit a költészet csodájának kell tartanunk, ezek a „furcsa” hangok, furcsaságukat még erősíti a költői jajkiáltás is a vers első sorában, képpe tudnak szerveződni, s mi elsődlegesen hangzás volt, a látást fogja munkába, s az időt is pontosan rögzíthetjük: Tápé, tél, este hét óra.

A második szakaszban a „Brummog a bőgő...” hívó hangjára azonban már nemcsak a lakodalmas látvány jelenik meg, hanem megszólal a költői kommentár is, amely az első szakaszban megelégedett egy „jaj” szóval és egy állítással: „be furcsa hang...” Most párhuzamosan fut a kettő: a második a negyedik sort teljesen kisajátítja a költői kommentár, és csak az első és harmadik sor hordozza az életlátványt egészen leegyszerűsítve: „asszony lett a lány... a bort megisszák, asszonyt megverik...” Örök sors — sugallja a versszak egésze, hiszen a költői kommentár kiegészítő szerepet játszik:

Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
Az élet itt nem móka s nem talány,
A bort megisszák, asszonyt megverik
És izzadnak reggeltől estelig.

A harmadik szakasz, amely teljesen a költőé, a kommentárt tájképben szólaltatja meg, látszólag függetlenül az első két szakasztól és verszáró negyedik versszakától, valójában a „Brummog a bőgő...” hívószavára asszociál. Nemcsak a bőgő brummog, hanem a medve is, hiszen éppen a medvehangot idézzük, amikor a bőgő brummogását emlegetjük. Csak-hogy itt nem a szakaszkezdő főmondatban leljük fel, hanem a szakasz, harmadik sorában, így: „Az ember medve...” S máris fejlődni, bővülni kezd a kép: a medve a barlangjában, az ember a házában. Tél van, künn és benn... Nem véletlen, hogy éppen a tél szót ismétli meg a költő: „De télen, télen a világ megáll...” S az sem, hogy a rímek is a sok ó hangjakkal ismétlésként hatva az emberi világra rögzíti figyelmünket. Két szóban hat ó hang, tisztán, más magánhangzók nélkül, s a mássalhangzóból is csak három van: *m*, *r* és *k*. „morog — komondorok”. De felfigyelhetünk az első két sor megnyújtott szerkezetére is. Az elsőben a télen szóismétlés van, a másodikban a jelzők szaporulata a hatást ki-váltó elem. Zeneileg a világra itt készül a téli szemfödő:

De télen, télen a világ megáll
És végtelen nagy esték csöndje vár.
Az ember medve, alszik és morog.
Benn emberek és künn komondorok.

A negyedik szakaszban is a „brummog a bőgő...” a hívó-mondata.

A hangok azonban egészen eltűnnek, kifogynak a világból, a lakodalmas házból is. Mert hajnalodik, már látni lehet a szürkületben, a kép vizuális részletekkel telik meg: hervadt hold (versünk egyik előképének, a Falusi lakodalomnak viszont egyik sora a fonnyadt menyasszonyi koszorút emlegeti!), meglátni a lakodalmas zárógesztust is: „fenékig issza a vőfély a bort”, s látni a ködös szürkületben, mi az éj leple alatt lejátszódott, s amiért az este is oly kísérteties, furcsa, jajkiáltásra ösztönző jellegű volt: „És a határban a Halál kaszál...” Itt azonban már nagybetűs a Halál szó — jelezve, hogy jelképpel van dolgunk, különösképpen, hogy a két utolsó sorban a költőé a szó, a lakodalomból csak a vőfély bortivó mozdulatának a képe van a versben. Mintha a versben megörökített lakodalom lenne az utolsó a földön, s nem lenne tovább lehetőség az életre a költőnek ebben a látomásában. Kísérteties az éjszaka — hirdeti Juhász Gyula verse, még akkor is, ha lakodalom hangjai szállnak a légben. Két esztendővel ezelőtt a festő barátot kaszálta le a tápai éjszaka az ellenforradalom tombolása nyomán. Szűköl tehát a világ is. „Az ember medve, alszik és morog...”, mondja a vers, s megerősíti a rákövetkező sor: „Benn emberek és künn komondorok.”

Jelentős, a versből áramló hangulat, és a vers hordozta „értelem” szempontjából egyaránt szembeötlő szerepet a sajátos, egymással összeforrt kettőzések játsszák, melyeknek jelenlétét a rímtől a vers hirdette gondolatig mindenütt fellelhetjük. A legáltalánosabb, a verstest egészéből kiolvasható kettősséget a szakaszok „jelentésében” leljük fel. Az egyik a helyszíneket, a másik az érzékszerveket munkába fogó látványt tartalmazza, méghozzá úgy, hogy a párhuzamosságot adó két síkban is további párhuzamosságokat fedezünk fel. Az első, a helyszínnel kapcsolatos, így alakul: falu — lakodalom — falu — természet, a másik, az érzékszervekre váró látvány szerint pedig hang — esemény — hang — gesztus sorrendet képezi, olyan módon, hogy az egyes elemek is kapcsolódnak; a falu a hanggal, a lakodalom az eseménnyel, a természet a gesztussal, azzal, hogy a záró versszakban a gesztusok is megkettőződnek: „Fenekig issza a vőfély a bort” — „És a határban a Halál kaszál...” Kettőzésekre, párhuzamosságokra mutathat a versmondatok megfigyelése is. Az első szakaszban jelentés és mondatforma még soronként fut egymás mellett: brummog a bögő — kondul a repedt harang, kutyák vonítanak — varjúraj felel. A második szakasz aprózó, a sorok első és második fele is párhuzamot mutat:

Brummog a bögő . . . asszony lett a lány,
Az élet itt *nem* móka . . . s *nem* talány,
A bort *megisszák* . . . asszonyt *megverik*
És izzadnak *reggeltől estelig*.

Feltűnő, hogy a második sorban tagadószavak futnak egymás mellett, a harmadikban pedig alliterációk, melyek egyúttal igekötők, amikor a szavak jelentése is ellentétes: *megisszák* — *megverik*. A harmadik szakaszban viszont csak a két utolsó sora mutat ilyen feltűnő, aprózott párhuzamot, képileg előbb egy aszimmetriával: „Az ember medve — alszik és morog.”, míg a zárósor szabályos: „Benn emberek — künn ko-

mondorok.” Párhuzam, amelyben azonban ellentét feszül. A negyedik szakasz első sora még ezt viszi tovább: „Brummog a böggő, elhervad a hold...”, majd ismét lassulás következik, a sorok egésze kerül egymás mellé, hogy az utolsó sorban egy alliterációt fogjon össze két-két szótag (és a — kaszál) imígyen:

És a határban a Halál kaszál...

A legfontosabb költői mondanivalóhoz érkezünk így el, hiszen nem mellékes, hogy a verset záró sornak mintegy a központjában áll ez az alliterációval kifejezett, gesztust jelölő tőmondat, a vers minden ilyen állítást hirdető tőmondhatnak a végső kicsengéseként:

„határban a Halál”

S hátra vannak még a rímek, amelyeknek páros volta játszik jelentést sugárzó szerepet a versben, bár a sorok (ősi tízesek) ütemképlete is figyelmet érdemlő. Az egymás után következő két-két sort zárja le a páros rím: a versvilág tökéletes zártságot mutat, nincs rajta rés, nincs benne szabad sor, mely kikiálthatna a vers börtönéből, s még a böggőhangot is rím: alliteráció köti meg, nem juthat ki a világba az élet üzenete. Nem véletlen, hogy a zártság képzete a bezártság, a fogvatartottság benyomását váltja ki. Az emberek a sors markában vannak, élettörvények és furcsa, kísérteties hangok tartják fogva őket. S valóban: énekelhetett-e a költő 1923-ban másról, mint börtön-világról, amelyhez a kifejezőeszközöket egy téli falusi este képvilága szolgáltatta?

5.

Kosztolányi Dezső: Őszi reggeli

A modern magyar költészet egyik legszebb lírai csendélete Kosztolányi Dezső *Őszi reggeli* című verse. A harmincas években írta, a *Számadás* című, 1935-ben megjelent verseskötetében olvasható, egy esztendő múltán pedig a költő már halott. Még nem a búcsú verse, de a halál-tudat már ott van, melléje szegődött, amikor az *Őszi reggelit* és társait írja. Kész már Halotti beszéd című költeménye, s megélte a Hajnali részegség csodálatos mámorát is. A létezés örömeinek felismerése, de az örömöket borító fátyolfelhők árnyéka, a borongás melankóliája találkozik a harmincas évek elején írott Kosztolányi-versekben — a Szeptemberi reggeli címűben is. S nem véletlenül. Ott virít már ínynén a piros pont, amely végül a halálba ragadja. Mintha már megjegyezte volna a halál az embert, hogy a költőben az élet iránti vágy mély, a lélek legmélyéből feltörő hangjait csalja elő. Nem a költő fél ezekben a versekben a haláltól, csak az ember. A költő megrendül az élet-látvány előtt: öröme már elérhetetlen nincs a szemében, mint a koldusnak az ékszerészbolt kirakatában a sok drága ékszer: hiába csalogatja fénye és értéke, birtokba nem veheti. Hallgassuk azonban a költőt:

ŐSZI REGGELI

Ezt hozta az ős. Hús gyümölcsöket
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspisfényű körtét,
megannyi dús, tündöklő ékszerét.
Vízcsöpp iramlík egy kövér bogyról,
és elgurul, akár a briliáns.
A pompa ez, részvételen, derült,
magába-forduló tökéletesség.
Jobb volna élni. Ámde túl a fák már
aranykezűkkel intenek nekem.

Kosztolányi ősztémáinak összegező verse az *Őszi reggeli*, hiszen költői pályáján végigkísérik az ősztéma-képzetek. Már első verseskötetében felki-sértenek:

A néma őszi tájra nézek.
Ajkam lezárt és hallgatag.
A szürke égen pár madár száll,
rám ritkuló fák hajlanak.

Nem nézek hátra, ámde érzem,
mögöttem áll egy lányalak.
Ő is a ritka fákra bámul
s éppily merengő, hallgatag . . .

Kosztolányi Dezső írta ezt is, de még nem Kosztolányi-vers, az érett teljességtől pedig, mi a Szeptemberi reggelit jellemzi, még messze van. Lehetne ez a vers akárkié, annyira általános még, s a benyomás is, mit megörökít — hangulatos tájképként —, futó pillanat rögzítése, csak a felszínt érinti. Mint A szegény kisgyermek panaszai című 1910-es versciklusának egyik darabja is, amely nem tájkép, hanem életkép, melyben feltűnnek már olyan képelemek is, amelyek az *Őszi reggeli* sorai-ban jelen vannak. Gyerekkori szabadkai emlékei között őrizte ezt az őszi képet:

Az első őszt.
Jaj, az de szomorú volt.
A híg eső sötéten csepegett,
és kézilámpással, rozoga pallón
ballagtak el a szótlan emberek.

De estefelé fojtott már a füstszag,
csak a gyümölcs mosolygott a rúdon,
gyertyával jártak a pincék homályán
s lopótökkel bort hoztak, úgy tudom,
a vén pohárba, esti lakomára.

Mind, mind nevettek, én voltam csak árva,
és fáj a szépség és a csillogó bor,
és fáj az őszi és a zenés szüret . . .

Itt már őszi koncert szól, mint ahogy következő verseskötetének a címe is ígéri, melynek egyik részlete már közvetlen előképe a majdan megszülető *Őszi reggelinek*. Még messze van ekkoriban az őszi szövegéről szóló „végső nagy verscsoport” (Szander József) megírásától, az érzés és a képvilág azonban már ekkor üzen. Itt is gyümölcs-képzetek sorakoznak, és a jóslat erejével bíró, ahogy e vers két utolsó sorában mondja: „Tedd, vérvörös ősz, nehéz fájdalomaimra és léteimre komoly koszorúd.” Mert valóban őszi versek sora születik majd a halálos beteg Kosztolányi műhelyében, köztük az egyik legszebb, az *Őszi reggeli* című. Lépésről lépésre halad e vers kép- és gondolatvilágának maradéktalan, tökéletes megfogalmazása felé. A *Szeptember elején* című költeményében is:

A hosszú, néma, mozdulatlan ősz
játékai közt, megvert Dárius,
aranyköpenybe fekszik nyári, dús,
és nem reméli már, hogy újra győz.

Köröskörül bíbor gyümölcse ég,
s nem várja, hogy a kedvét töltse még,
a csönd, a szél, a fázó-zöldes ég
fülébe sűg, elég volt már, elég,
s ő bólogat, mert tudja-tudja rég,
hogyan ez az élet, a kezdet s a vég.

Nekem se fáj, hogy mindent, ami szép,
el kell veszítenem. A bölcsesség
nehéz aranymezébe öltözöm,
s minden szavam mosolygás és közöny.

Majdnem kész tehát e versben az *Őszi reggeli*: a vers mondanivalója, „üzenete” legalábbis kialakult már, és adva vannak a sarkpontok is. A gyümölcs-képzet („Köröskörül bíbor gyümölcse ég . . .”) és a gondolat, amelynek hordozása ennek a képzetnek a feladata („mindent, ami szép, el kell veszítenem . . .”). Költőnknek azonban még egy nekifutás kellett, mielőtt az *Őszi reggeli* magasába emelkedne — a *Szeptemberi áhitat* című költeménye, amely formai szempontból ellenpárja a mi versünknek. Ha az *Őszi reggeli* szűkszavú, tíz soros vers, a *Szeptemberi áhitat* nagy, ódai lélegzetvételi, 102 sorból álló költemény. És ebben a tíz soros hosszabb szövegben is van egy rész, amely rokona az *Őszi reggelinek*. Ez a kép azonban tele van mozgalmassággal, történéssel és villódzó színnel, általában azokkal az elemekkel, amelyek a *Szeptemberi áhitat*ból hiányoznak, s a látványba belehasít egy rímek adta disszonáns hang is, mert a *szőlő*—*szóló* nem klasszikus rím, s egy kifejezés megfordítása egyben („szóló szőlő” helyett „szőlő-szóló”):

Érett belét mutatja, lásd, a dinnye,
fehér fogától villog vörös ínye,
kövér virágba bújik a darázs ma,
a hosszú út után selymes *garage*-ba,
méztől dagadva megreped a szőlő,
s a boldogságtól elnémul a szülő...

Kosztolányi Dezső költészetében csak e versek előzménye után születhetett meg az *Őszi reggeli*, a remekmű.

Versünk megközelítése kapcsán először jellegéről kell beszélnünk. Dalszerű, rövid költemény az *Őszi reggeli*, de nem dal mégsem, mert erős képzőművészeti ihletettsége mintegy távol tartja a költőt a versbeli látványtól, és a szemlélő-közvetítő magatartást kényszeríti rá. Műfaja, még ha hiába is keressük ezt a kifejezést a verstanokban, valójában a csendélet. S ha visszaemlékezünk, hogy versünk előzményei között egy tájképet és egy életképet is számon tartottunk, nemcsak azt figyeltük meg, hogy Kosztolányi Dezső ős-verseiben szívesen alkalmaz festői megoldásokat és festészeti „műfajokat”, hiszen a táj- és életkép, valamint a csendélet festészetben ismert kifejezés, az ábrázolás mikéntjének meghatározására, hanem azt is, hogy fokozatosan halad a költő mind intimebb, „családiasabb” képvilág felé. Azt a képet, amelyet versünkben szemlélünk, másutt nem tudjuk elképzelni, mint szobában, amelynek ablakán át kertre pillanthatunk, vagy teraszon, ahol az őszi kert háttérében éppen megterítettek. Kis szöglete van tehát csak a képen a világnak, de ez részletesen megrajzolva és erősen felnagyítva, olyan módon, ahogy a világ megtanulta a XVII. századi holland festészettől, amely a holland polgárság anyagi jóléte, életöröme nyomába szegődött. Kosztolányi Dezső képe viszont impresszionista csendélet, rokonait is a francia festészetben, nem pedig a magyar költészetben találjuk meg. Annál is inkább, mert éppen a múlt század második fele francia festészetének csendéleteit jellemzi, hogy a kötelező sokféle gyümölcsön, gyümölcsöstálon vagy virágon kívül van a képen még kés, villa, pipa, egy hosszúkás tárgy, a színek pedig fagyottak, hidegek, amelyek közé néhány forró szín is vegyül, hogy a szemlélőben a feszültség, az ellentét harmóniájának a benyomását váltsa ki.

Kosztolányi versében is csendélet van, s megtudjuk (a hetedik és nyolcadik sor révén), hogy milyen ennek a csendéletnek a kihangzása:

A pompa ez, részvételen, derült,
magába-forduló tökéletesség...

Pompát fest tehát, amelynek tökéletesnek kell lennie, mint a klasszikus csendéleteknek. Figyelünk kell azonban a tökéletesség három jelzőjére is. Részvétlenséget, derűt, magába fordulást emleget — a természet jelenségeinek emberrel nem törődő, bajairól, gondjairól mit sem tudó jellegére utal. Nemcsak tökéletes az asztalra rakott gyümölcsök együttese, hanem közömbös is. Pedig az élet javai állnak össze képet alkotni a jelentés két síkján. Legalábbis azok a javak, amelyek egy polgári otthon jellemezhetnek. Egyfelől a gyümölcs-képzetekben, amelyek rendre az evés örömét idézik emlékezetünkbe, másfelől a jelzőkben és metaforákban felvonuló drágaköveket, a gazdaság polgári értelemben vett jel-

képeit, amelyek mintegy maguk alá gyűrik, mert számuk nagyobb, a kiváltott benyomás erőteljesebb, az íny örömet kínáló gyümölcsöket, melyek közül a költő csak kettőt nevez meg: a szőlőt és a körtét.

Egy, az ősz látványa kiváltotta emberi sóhaj varázsolja elénk a vers gyümölcs csendéletét. Ez a versindító mondat: „Ezt hozta az ősz.” De nem felkiáltó mondat, hanem kijelentő, tényközlő — a lélek állapotának a tükröként, hiszen tudjuk, Kosztolányi a meghalás bizonyosságában írta ezt a versét, amikor a kór szervezetében már elharapódzott. S ilyen még az erre következő mondat is, amelynek állítmánya a sóhajos kijelentő mondatban maradt, maga pedig megtörik a sor végén: „Hús gyümölcsöket — üvegtálon.” Hangsúlyossá vált ezáltal a mondat mindegyik szava. A *hús*, mert mondatkezdő szó, a „gyümölcsöket”, mert a mondat természetes értelmi hangsúlya is rajta van, ami azonban még fokozódik, mert a sor végére került, határozója pedig az enjambement révén mintegy letört, és a következő sor első szavává vált. Az „üvegtálon” pedig azért kapott kiemelt hangsúlyt, mert sorkezdő, a figyelem, hogy összekapcsolja, visszalépésre kényszerül, s ez a rövidke szünet elegendő, hogy a szó súlya megnövekedjék. S máris kész a kép: „Hús gyümölcsök üvegtálon”. A költő öt sorban részletezi ezt a képet, festi csendéletét. Éspedig az alapbenyomás képzetkörébe. Gondoljunk arra, hogy a hús szó éppenúgy a hidegségnek az érzetét idézi, mint az üvegtál. Csillog, de nem melegít. A költő nyilvánvalóan nem véletlenül válogatja jelzőit egy jelképes ékszerüzletben — drágakövek közül.

Az ősz ékszereit kapja a szemlélő, hiszen ennek a felsoroló mondatnak az állítmánya a vers első mondatában van:

Ezt hozta az ősz . . .

Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas jáspisfényű körtét,
megannyi dús, tündöklő ékszerét . . .

Nem szabad azonban megelégednünk a költőnek az ékszer szóhoz kapcsoltsolt jelzőivel, a dússal és a tündöklővel, a részletező rajzban érdemes tovább kutatni a jelentés teljessége után. Két gyümölcs képe jelenik meg itt: a szőlő és a körté, ezek válnak ékszerekké is a jelzős szerkezetek révén. Festőiségünknek azonban nemcsak vonaljai, hanem színei is vannak, és tömegük is érzékelhető. A szőlő *nehéz*, a körte *hatalmas*. A csendélet teljes jelentéstartalmainak felderítése szempontjából azonban most a lexikonokhoz kell fordulnunk, mert a költői információk mélyén ellenőrizhető tárgyi világ van. Éppen ezért meg kell tudnunk, hogy a smaragd minél átlátszóbb és minél sötétebb, annál értékesebb, hogy színe zöld, a jáspisról pedig, hogy, bár nem olyan ritka, mint más drágakövek, mégis értékes, piros színű ásvány, amelyet más színek, többek között a sárga is befuthat. Szín- és alakharmóniának a benyomása születik meg ezáltal, a két gyümölcs nagysága közötti különbség pedig a versben kiegyenlítődik: a szőlő nehéz, smaragdja értékes, mert sötét, a körte hatalmas, de jáspisa kevésbé értékes. És ilyenek a színek is: a zöld és a sárga. És a kiegyenlítést szolgálja, hogy a szőlőt a jelzőjétől enjambement választja el: „nehéz, sötét-smaragd — szőlő”, s mint József Attila megállapította, a smaragd szóban a mássalhangzó-torlódásnak is hasonló a költői szerepe: a *nehéz*-nek ad nyomatékot. A versnek azon-

ban van még két sora, amely egyszerre a csendélet kiegészítése és a tagadása is. Az üvegtálra helyezett nehéz és hatalmas gyümölcsök nem mozdulnak, de „egy kövér bogyról”, „vízesöpp iramlík”, azután *elgurul* — az ékszer-képzet rendszerének engedelmeskedve — „akár egy briliáns”. S akár egy könnyecsepp... Erdemes ezeket az állítmányokat figyelni. Cselekvő ige mind a kettő: az „iramlík” a cselekvés elkezdődését, az „elgurul” rövid idejűségét jelzi. Mintha briliáns esne ki kezünk-ből és gurulna a földön, különösképpen, hogy a briliáns a legtökéletesebb formára köszörült gyémánt, tehát a legértékesebb ékszerek közül való. Nem véletlen, hogy éppen a briliáns a Szeptemberi reggeli csendéletének a záróköve.

A vers két utolsó sorában pedig megjelenik a költő alakja is — egy mondat sóhajában: „Jobb volna élni.” Pontosan az első sor első mondatának párhuzamaként — ugyanabban a szöveghelyzetben s mondatformában is. Sóhajt mondtunk, a mondat azonban itt is kijelentő, ám mégsem érzelemmentes tényközlés, hiszen halál-gondolatról van szó, mit a vers utolsó, másfél sort elfoglaló mondatába foglalt kép érzékletessé is tesz: „Ámde túl a fák már aranykezűkkel intenek nekem.” Az ékszer-képzet még egyszer megjelenik (aranykéz), csak most már nem statikus jellegében: itt a fák aranykezűkkel *intenek*, s kiegészül a cselekvő igék hármasa is: iramlík, elgurul, int. Az ősz hívja a fák sárga-arany leveleivel, a halál üzen a látványban. Ahogy a francia festők csendéletein ott van a fenyegető kés, úgy áll Kosztolányi-verse csendéletével szemben a költőnek intő fák sora, melyről tudjuk: az intim látvány keretén (szobán vagy teraszon) *túl* van, talán messzességbe vivő utat szegélyez.

A vers-kép pompázatos, ékszereket idéző részletei tehát végletesen leegyszerűsített kompozícióban vannak, s mintegy a csendélet belső gazdagságára, és a költői gondolat mélységére összpontosítják a figyelmet. Négy színnel dolgozik: az üvegtál fehéres zöldjével, a smaragd sötétzöldjével, a jaspis sárgáspirosával, a briliáns fehéres gyémántszínével és a levelek aransárgájával, azaz a fehérrel, zölddel s a kétféle sárga színnel. Nem kellene neki tehát a rímek csengő ékkövei sem (egyetlenegy alliterációja van: sötét-smaragd szőlő), az enjambement-ek pedig a megtört sorok képét írják elénk. Belső muzsikája — ismét a páratlan összhang jeleként — azonban jól hallható, az utolsó mondat trocheusai és jambusai pedig egyenesen a dallamra irányítják a figyelmet: kecses ívű mozdulatot rajzol az is.

a szerkesztőség hírei

tanácskozások a hídról

1975. január elsejével a *Híd* eddigi főszerkesztőjének és szerkesztő bizottságának második négyéves mandátuma lejárt, és a Fórum Lap- és Könyvkiadó Vállalat (a folyóirat kiadója) alapszabályai értelmében pályázatot írtak ki a *Híd* főszerkesztői munkahelyének betöltésére. Mivel a pályázatra jelentkező nem volt, a Fórum munkástanácsa Ács Károlyt, a folyóirat eddigi fő- és felelős szerkesztőjét bízta meg hathavi időtartamra a főszerkesztői teendők ellátásával.

Ezzel egyidejűleg széles körű tanácskozások sora indult meg, azzal a céllal, hogy a *Híd* jelenlegi problémáit és továbbfejlődésének kérdéseit a lehető legnagyobb mértékben társadalmassítsák és olyan öngazgatói megoldásokat találjanak, amelyek biztosítják majd e nagy múltú folyóirat széles társadalmi bázisát és társadalmi-művelődési küldetését a jövőben is.

Először a szerkesztő bizottság ez év február 3-ai kibővített ülésén vitatták meg Ács Károly jelentését a *Híd* helyzetéről, majd a *Híd* Kiadói Tanácsa február 17-én megtartott ülésén két munkabizottságot nevezett ki a *Híd* jövőendő szerkesztési koncepciójának kidolgozására és az utóbbi két évfolyam bíráló elemzésének elkészítésére. Ugyanakkor a Fórum kiadóházzal kapcsolatban álló kommunista írók aktívája is napirendre tűzte a *Híd* eddigi munkáját, jelenlegi helyzetét és szerkesztési koncepcióját.

A Kiadói Tanács április elsejei ülésén magáévá tette és egyúttal nyilvános vitára bocsátotta a *Híd* koncepciójának alapvető elveit. A kommunista írók aktívájának ülését ebben a tárgyban április 11-ére, a széles körű író-értekezletet pedig (a *Híd* Kiadói Tanácsa és a Vajdasági Írók Egyesülete közös szervezésében) április 15-ére hívták össze.

Az alábbiakban közöljük a *Híd* helyzetéről szóló főszerkesztői jelentést, a *Híd* koncepciójának alapvető elveit és az utóbbi két évfolyam bíráló elemzését.

A HÍD HELYZETÉRŐL

A Pártlevelet követő időszakban elvégzett, meglehetősen komoly bíráló elemzések és felmérések alapján véve pozitív értékelést adtak a *Híd* anyagáról, szerkesztési elveiről és gyakorlatáról, ugyanakkor egész sor objektív és szubjektív fogyatékossgot mutattak ki a folyóiratnál, amelyek nagyjából három fő csoportba oszthatók:

1) eszmei-tartalmi fogyatékossgok (kellő tervszerűség, átgondolt és következetes koncepció hiánya, főleg a társadalmi-ideológiai jelenségek követésében; a híd-szerep, a különböző népek és nemzetiségek kultúrája rendszeres figyelésének és bemutatásának hanyagolása, illetve a véletlenre bízása; a kritikai rovat majdnem teljes eltűnése a folyóiratból stb.);

2) anyagi-szervezeti hiányosságok (a folyóirat bizonytalan státusa az öngazgatási struktúrában és fokozódó anyagi bizonytalansága, ennek összes velejáráival, melyek közül a legsúlyosabb a rendezetlen káderkérdés, illetve az „utánpótlás”, a folyamatosság biztosítása egy szélesebb alapokra helyezett káderpolitika által; az évről évre növekvő késés; a megjelenések számának és a folyóirat terjedelmének állandó csökkenése stb.);

3) szubjektív mulasztások (a Kiadói Tanács nem működött kellő rendszerességgel, főleg „kívülállóként” viszonyult a *Híd* problémáihoz, azaz nem vállalt felelősséget azok konkrét megoldásáért; a szerkesztő bizottság szinte csak papíron létezett, a szerkesztés egész munkáját a főszerkesztő egyedül végezte; az operatív szerkesztés, azaz a főszerkesztő nem tett meg mindent az adott helyzet megváltoztatásáért, „objektív tényként” fogta fel a *Híd* problémái iránt megnyilvánuló általános érdektelenséget, az anyagi korlátokat stb., és úgy igyekezett megoldást találni rájuk, hogy rutinszerűen leszűkítette a *Híd* működési és hatóterületét, „beleilleszkedett” a mind szűkösebb keretekbe, hónapról hónapra szerkesztett, és mellőzte, illetve a maga munkabírásához, időbeosztásához stb. szabta a szélesebb körű szervező-mozgósító feladatokat is).

Az említett elemzések fő hiányossága az volt, hogy csak megállapították, „rögzítették” a problémákat, és nem gondoskodtak a konkrét megoldások, a gyakorlati továbblépés módszereinek kidolgozásáról, sem a társadalmi, öngazgatási ráhatás biztosításáról. Viszont az azóta eltelt időszak, az új alkotmányos rendelkezések és a X. kongresszus időszaka, olyan társadalmi klímát teremtett, amely még élesebb fényben mutatja meg a kultúrára, a kultúra munkásaira, tehát a *Híd*ra, a *Híd* kiadóira, szerkesztőire és munkatársaira is váró feladatokat éppúgy, mint a megvalósításuk útjában álló akadályokat. Az elmúlt jubiláris év ünnepei és a *Híd*ért magas elismerések (a Testvériség és Egység Aranykoszorús Erdemrendje, a Vuk-díj stb.), nem kevésbé a felidézett forradalmi múlt kötelező érvényű hagyományai még sürgetőbben még sürgetőbbben fel felelősségünket e nagy múltú folyóirat jelenéért és jövőjéért, annál inkább, mert egy újabb elemzés nem mutathat ki lényeges javulást az észlelt problémák egyikében sem, sőt:

— a szerkesztés továbbra is egyszemélyi, s ennek koncepcióbeli, eszmei-tartalmi stb. hátrányai változatlanul megmutatkoznak. A jubiláris év növelte ugyan a *Híd* anyagának társadalmi érdekűségét, két tematikai szám (az 5—6. emlékszám és a 12. nemzetiségi szám) a tervsze-

rúséget is revelálta, de továbbra is hiányzott a rendszeres kritika, a jugoszláv irodalmak és a kitekintés folyamatossága;

— a *Híd* öngazgatási státusában nagy (és pozitív) változás, hogy a folyóirat szerkesztősége csatlakozott a Könyvkiadó TMSZ-hoz, ez az integráció azonban még nagyjából formális, még mindig nem alakult ki egy olyan öngazgatási struktúra, amely a *Hídat* és problémáit teljesen a magáénak tekintené;

— a folyóirat anyagi helyzete még súlyosabb, amióta a dotáció új elszámolási módja nem teszi lehetővé a legminimálisabb gazdálkodást sem a rendelkezésre álló eszközökkel, s a szerkesztőség anyagi kiadásainak (személyi jövedelmek, tiszteletdíjak stb.) természetellenes „befagyasztása” ellenére is tetemesre nőtt a veszteség;

— a folyóirat rendszeres megjelentetésével komoly bajok vannak, úgyhogy egy-egy szám késése már több hónapos (a május—júniusi jubiláris szám pl. csak novemberre készült el).

Mindez teljesen indokoltá teszi azt a megállapítást, hogy a *Híd* szerkesztése és kiadása az eddigi módon és az eddigi feltételek mellett lehetetlenné vált és sürgős, szervezett intézkedésekre van szükség a helyzet rendezése érdekében. Ezt megköveteli az esedékes főszerkesztő-választás is, hogy a *Híd* az új mandátumban új alapokon, társadalmi és művelődési küldetésének megfelelően fejlődhessen tovább. A legsürgesebb teendők e téren:

1) Az eddigi szerkesztő bizottság és Kiadói Tanács helyett, egy új szerv (szerkesztő tanács) létesítése, amely összetételénél fogva biztosítja majd a *Híd* eddigi irányának folytonosságát, és gondoskodik a szerkesztési politika és a szerkesztési koncepciók konkrét érvényesítéséről. A tanácsot tehát a *Híd* aktív szerkesztőiből és legbensőbb munkatársaiból kell összeállítani, s körükből kell kikerülnie annak a 4—5 tiszteletdíjas szerkesztőnek, akik egy-egy rovatért felelnek majd (elsősorban a társadalmi és a kritikai rovat megszervezése fontos és halaszthatatlan).

2) A szerkesztőségi operatíva felerősítése egy állandó alkalmazásban levő segédszerkesztővel, ami egyben az első lépés lesz egy átgondolt és tervszerű káderpolitika, a *Híd*-szerkesztés folyamatos „utánpótlása” irányában.

3) A *Híd* társadalmi-öngazgatói bázisának biztosítása, a munkásosztály és a társult munka érdekeinek érvényesítése (a Kiadói Tanács és más öngazgató szervei, valamint a kialakuló érdekközösségek és az írók gyülekezete révén).

4) Az anyagi helyzet rendezése (az eddigi veszteség fedezése a szolidaritási alaptól; olyan reális pénzügyi terv kidolgozása a tmsz-ban és a Fórumban, amely egyenlő gazdálkodási és jövedelemszerzési feltételeket biztosít a *Hídnak* és dolgozóinak, mint a vállalat többi részének és dolgozójának az öngazgatói megállapodások és mércék alapján).

5) A *Híd* szerkesztési koncepciójának határozottabb körvonalazása, széles körű megvitatása és elfogadása az új szerkesztő tanácsban, a Kiadó tanácsában és az író-munkatársak gyűlésén. Ezek a szerkesztési koncepciók feltétlenül magukban kell, hogy foglalják a *Híd* eddigi, társadalmilag verifikált és a gyakorlatban bevált alapvető irányvételét: a jugoszláviai magyar irodalom, művészet és ideológiai alkotótevékenység értékeinek szintetizáló és univerzális igényű, tehát csoportérdekektől és monopóliumoktól mentes bemutatását és propagálását; a vajdasági

népek és nemzetiségek kulturális-szellemi értékeinek fokozottabb beépítését a magyar kultúrába, a hármas irányultságot a jugoszláv, az egyetemes magyar és világirodalom felé, de ugyanakkor azokat a követelményeket is, amelyeket a folyóirat szélesebb társadalmi-művelődési szerepének igénye támaszt: a fokozottabb kapcsolatot, együttműködést, munkamegosztást más, hasonló rendeltetésű jugoszláv, magyar stb. folyóiratokkal, kulturális intézményekkel; fokozottabb részvételt a kultúra, az irodalom, a művészetek népszerűsítését, társadalmi érvényesülését célzó akciókban és ilyen akciók kezdeményezése stb.

6) A *Híd* szerkesztőségének teljes bekapcsolása a Kiadó TMASZ öngazgató struktúrájába; a belső öngazgatói viszonyok tisztázása a szabályzatok, a gazdasági és adminisztrációs ügyek intézése, a munkaellenőrzés, munkafegyelem, egyéni felelősség stb. kérdésében.

A HÍD KONCEPCIÓJÁNAK ALAPVETŐ ELVEI

A *Híd* koncepciójának kidolgozásában irodalmi életünk meghatározó körülményeihez kell igazodni: a társadalmilag verifikált irodalompolitika alaptételeihez és elvárásaihoz, a meglévő irodalmi folyóiratok szerkesztési irányvételéhez, az állandóan változó (apadó és gazdagodó) irodalmi terméshez, a folyóirat köré gyűjthető írók egyéni törekvéseihez és elsősorban irodalmunk determináló sajátosságaihoz. A koncepció kidolgozása tehát összetett feladat. Itt csak néhány alapvető (irányító) elvet bocsáthatunk vitára.

1. A *Híd* gazdag hagyományra tekint vissza; irodalmunk forradalmi örökségét ismerhetjük meg múltjából, s kétségtelen, hogy *mai* irányvételét is ebből a távlatból kell kijelölni. A *Híd* a forradalmi hagyományokra épülő *korszerű* irodalmat támogatja, ami egyaránt megmutatkozik hagyományápoló és -feltáró, valamint a kortárs irodalmat bemutató és serkentő tevékenységében. Koncepciójának ez meghatározó mozzanata.

2. Irodalmunk terméséhez (jelenéhez és múltjához egyaránt) *kritikus* viszonyul, ami több formában mutatkozik meg:

először: a nagyobb, összefoglaló igényű, „akadémikus” hangvételű értekező próza (esszé, tanulmány, irodalomtörténet, irodalomszociológia) hangsúlyos támogatásában;

másodszor: a kortárs irodalmi termésre való gyors, szigorú és következetes kritikai reagálásban;

harmadszor: a marxizmus irodalmi és esztétikai mércéinek alkalmazásában.

3. Ezeket a kritériumokat alkalmazva közöl *szépirodalmat* is, sohasem hagyatkozva esetlegességekre és véletlenekre, de nem zárkózik el az irodalmi kísérletezéstől sem; minden „esztétikán alulit” elítél és kizár a folyóiratból, mert a művészi értékre figyel, ami minden másnak feltétele.

4. Hatványozottabb formában fordul *más művészetek* termése felé (film, képzőművészet, színház, zene) elsősorban a kritikai megítélés és összefoglalás céljából. Különös figyelmet fordít *képzőművészetünk* eddig alig vizsgált múltjának és mindeddig kritikailag fel nem mért jelenének értékelésére.

5. Éppen azért, mert a jugoszláviai magyar irodalom folyóirata, a *Híd* teljesen nyílt *Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek irodalmi és művészi törekvései* felé; az eredmények és értékek fordításával és kritikai felmérésével kapcsolja be ezeket irodalmunk vérkeringésébe és mindennapjaiba; eközben széles teret biztosít az elmélyült fordítói munkának.

6. De nyílt a *magyar irodalmak* felé is, itt különös hangsúlyt a kritikai viszonyulás kap, mely egyrészt az irodalmi termés (esetleg rejtett) értékeit emeli ki, másrészt irodalmunkat definiálja a más történelmi és társadalmi feltételek között alkotott magyar irodalmak felé. Ezzel különösképpen irodalmunk sajátosságai és öntörvényű fejlődési tendenciái válnak nyilvánvalóvá.

7. Ennek a két érdeklődési körnek megfelelően tájékozódik a *Híd* a *világirodalmi* jelenségek körében is.

*

Mindezek a szempontok arra figyelmeztetnek, hogy a *Híd* jellege, a szépirodalmiság irányából, hangsúlyozottabb formában fordul a kritikai irodalom felé, ami azt jelenti, hogy szervezettebben és szigorúbb kritikai kritériumok alkalmazásával és betartásával; ebből következően jellegében egy sajátosan értelmezett irodalom- és művészetkritikai folyóirat jegyeit fejleszti ki és érvényesíti, teljes összefüggésben eddigi törekvéseivel. Eközben még nagyobb teret biztosít — túllépve az irodalom és művészet kereteit — a *kultúra társadalombírálatának* öngazgatói társadalmunk rendszerében.

A HÍD UTÓBBI KÉT ÉVFOLYAMÁNAK BÍRÁLÓ ELEMZÉSE

A Pártlevelet követő időszakban elvégzett komoly bíráló elemzések és felmérések óta a *Híd* szerkesztésében és anyagában érezhető az erőfeszítés, hogy folyóiratunk megtartsa és továbbfejlessze azt az irányvonalát, amely az eddigiek során pozitív értékelést kapott, s hogy kiküszöbölje azokat az esetlegességeket és aránytalanságokat, amelyekre az előző elemzések rámutattak. Másrészt ez az időszak, az új alkotmány és a X. kongresszus időszaka olyan társadalmi klímát teremtett és olyan társadalmi igényeket hozott magával, amelyek még élesebb fényben mutatják meg a folyóirat feladatait és fogyatékosságait, mulasztásait egyaránt.

Az utóbbi két évfolyam tartalmi-műfaji elemzése kimutatja, hogy a *Hídnak* sikerült tartania az eddig bevált és verifikált arányokat a jugoszláviai magyar írók legszélesebb körének szerepeltetése meg a többi irodalmak bemutatásának igénye, valamint a szépirodalmi művek és az értekező műfajok között. Ezen az általános képen belül azonban bizonyos, pozitív és negatív irányú eltolódások figyelhetők meg. A *Hídban* szereplő hazai magyar íróink száma (1973-ban 51, 1974-ben 46) nagyjából megfelel a „több éves átlagnak”, viszont jelentősen megnövekedett az újabban jelentkező legifjabb nemzedék képviselőinek aránya, ami egyfelől rendkívül pozitív jelenség, már a *Híd* írógárdájának és olvasótáborának természetes megújulása és felfrissítése szempontjából is, másfelől viszont komoly követelményeket állít a szerkesztés elé a minőségi

szint megőrzése, a kellő szelektálás, a fiatal írók számára is indikatív esztétikai szempontok következetes ápolása és továbbfejlesztése stb. tekintetében.

A jugoszláviai népek és nemzetiségek írói törekvéseinek és irodalmi alkotásainak bemutatása sokkal folyamatosabb és egyenletesebb volt az utóbbi két évfolyamban, mint azelőtt. Különösen a vajdasági nemzetiségek irodalmát prezentálta a *Híd* gondos válogatásban és impozáns számban. 1973 folyamán a románok költészete, 1974-ben a vajdasági szlovák és az albán költészet, valamint a román próza és a ruszin drámai termés került bemutatásra, mennyiségileg tehát igen jó, sőt talán túlzott is az arány (ha tekintetbe vesszük, hogy egyes jugoszláv irodalmak, például a szlovén és a macedón, egyetlen névvel, művel sem szerepeltek a két évfolyamban), kívánivaló maradt azonban így is, ezeknek az irodalmaknak irodalomtörténeti és kritikai értékelése, s így szervezettebb beépítése a *Híd* érdeklődési körébe.

A határon túli magyar irodalom ezúttal szigorúbb szűrőn át jutott be a *Híd*-ba, különösen az 1974-es évfolyamban, amikor összesen 4 magyarországi, két romániai és egy nyugati író műve szerepelt. Sokkal jobb az előző, 1973-as év által mutatott kép, különösen abból a szempontból, hogy a szerepeltetett tíz-egynéhány szerző műfajilag is változatos, a *Híd* koncepcióiba beilleszkedő munkákkal mutatta folyóiratunk kitekintő szerepét és orientációját (pl. a keleti irodalmak szakértője egy vietnami irodalmi jelenségről, a romániai magyar író a román irodalom egy jelentős alakjáról értekezett stb.). Az 1974-es viszonylagos visszaesés talán azzal is magyarázható, hogy a szerkesztés inkább a folyóirat 40. évfordulójára koncentrált és a hazai anyagokra helyezte a hangsúlyt.

A *Híd* egyik hagyományos megnyilatkozási formája, a tematikai számok vagy egy számon belül kiemelt tematikai tömbök szerkesztése e két évfolyamban sem maradt el. 1973-ban egy Petőfi-összeállítás meg a 75 éves Lőrinc Péternek szentelt anyag, 1974-ben pedig a 40. évfordulót jelölő emlékező kettős szám és a nemzetiségi irodalmakat bemutató 12. szám jelölte ezt a törekvést.

A társadalmi témáknak szintén kivételes figyelmet szentelt a szerkesztés. 1973-ban az olyan yira hiányolt időszerűséget is sikerült némileg revelálni: egy-egy írás foglalkozott az alkotmányfüggelékkel; a kultúra szerepével az öngazgatásban; a szocializmus, a tudományostecnológiai forradalom és az öngazgatás összefüggéseivel; a kultúra és a kongresszusi platform témájával; 1974-ben pedig a X. kongresszusnak a kultúrára vonatkozó határozataival. Az 1974-es évfolyamban egyébként a munkásmozgalmi—Híd-történeti témák domináltak, ami érthető a jubileumra való tekintettel, de különösen jelentősek és előre mutató, kötelező érvényűek azok a *Híd*-évforduló kapcsán elhangzott, de a *Híd* jelenlegi szerepét és jövőjét is érintő megállapítások, amelyeknek az ünnepi alkalmon túl a jövőendő elméleti és gyakorlati munkában kell majd igazán konkretizálódniuk.

Ebben a megvilágításban kell számba venni és elbírálni azokat a problémákat és fogyatékoságokat, amelyeket a Kiadói Tanács az eddigiek során is konstatált már, de amelyekre mindeddig nem sikerült megoldást találni, ami egyértelműen azt bizonyítja, hogy nem elég megállapítani, „rögzíteni”, mi nem felel meg a követelményeknek a *Híd* szerkesztésében, hanem gondoskodni kell a konkrét megoldások, a gya-

korlati továbblépés módszereinek kidolgozásáról és a társadalmi, öngazgatási ráhatás biztosításáról is.

Első helyen kell említeni a kellő tervszerűség, az átgondolt és következetesen alkalmazott szerkesztési politika hiányát, amit csak némileg semlegesíthettek vagy feledtettek el az utóbbi két évfolyam szerkesztésében észlelt és fentebb részletesen kimutatott pozitív törekvések. A *Híd* szerkesztése továbbra is egy személyre hárult, a szerkesztő bizottság szinte csak papíron létezett, a Kiadói Tanács pedig főleg „kívülállóként” viszonyult a *Híd* problémáihoz, s nem vállalt felelősséget azok konkrét megoldásáért. Ennek egyik káros következménye, hogy a *Híd* orientációját elsősorban képviselni hivatott kritikai rovat, főleg az ún. napi, folyó kritika szinte teljesen elhalt (1973-ban összesen 8, 1974-ben pedig 4 hazai — jugoszláviai magyar könyvvel foglalkoztak a kritikusok). Már pusztán ez az egy adat indokoltá teszi a megállapítást, hogy a *Híd* szerkesztése az eddigi módon és az eddigi feltételek mellett lehetetlenné vált, és a legsürgősebb feladat a folyóiratnál a munkatársi gárda, a szerkesztő bizottság és az operatív szerkesztés felerősítése, és az elfogadott koncepciók megvalósítására való képesítése.

Németh László: *Mit köszönhetek a Toldy Reálnak?* A nagy író e kevésbé ismert emlékező írása a budapesti Toldy Ferenc Gimnázium 1965. évi Évkönyvében jelent meg.

HELYREIGAZÍTÁSOK

Folyóiratunk előző, 2. számából sajnálatos hiba folytán, elmaradt Majtényi Mihály írásának kísérő jegyzete, amelyet, olvasóink szíves elnézését kérve, most utólag közlünk:

Majtényi Mihály: Tanulmány a meséről. Az író hagyatékából került elő ez az érdekes írás, amely témájával is, feldolgozásával is mintegy jelképesen mutatja, hogy Majtényi egyik legszemélyesebb és legtartósabb érdeklődési területe és ihletforrása a mesék, a mesélés világa. A kézirat mellé maga a szerző jegyezte fel külön papirosra a címet és az alábbi magyarázatot: „Egyszer felolvastam (nem a rádióban). Nem jelent meg sehol!”

*

A Híd 2. számában szintén kísérő jegyzet nélkül jelentek meg Ana Blandiana ismert román költőnő versei, *Bálint Béla* (s nem ahogy a Hídban szerepelt: Bálint István) fordításában. A hibáért olvasóink és a fordító elnézését kérjük.

HÍD IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1975. MÁRCIUS — KIADJA A FÓRUM LAP- ÉS KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-OS FOLYÓSZÁMLÁRA; ELŐFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTŰNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 50.—, FEL ÉVRE 25.—, EGYES SZÁM ÁRA 5.—, DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 100.—, FÉL ÉVRE 50.—, DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 6.—, DOLLÁR, FÉL ÉVRE 3.—, DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN ÚJVIDÉKEN. — 1975. MÁJUS 14-ÉN.
